SAYI 43 EYLÜL 1936 CİLT VII

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

DİREKTÖR: M. FUAD KÖPRÜLÜ

İÇİNDEKİLER

AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

Yazılar Direktör adına gönderilmelidir. İdareye aid işler için ULUS Basımevinde ÜLKÜ İdare Direktörlüğüne müracaat olunmalıdır.

ABONE ŞARTLARI

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; İlk mekteb muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğüne gönderilmelidir.

Sayı : 43
Cilt : 8

Eylûl : 1936

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

DİL KURULTAYI

FALİH RIFKI ATAY

Üçüncü Dil Kurultayı, buğün Dolmabahçe sarayında açılmıştır. Toplantıda hazır bulunanlar, iki kurultay arasındaki zamanın asla boş geçmemiş olduğunu göreceklerdir.

Bizde dil davası iki bakımdan tetkik edilmek lâzımgelir : Biri, tarihidir. Nasıl Türk milleti *kaynak-millet* ise, Türkçe *kaynakdil*'dir. Ve senelerdenberi, nasıl millî tarihimiz hakkındaki yanlış kanaatleri düzeltmeğe çalışıyorsak, dil davamızın hakikatini de kendimize ve başkalarına tanıtmak ve anlatmak mecburiyetindeyiz.

İkincisi, bugün kullanmakta olduğumuz dili, Garb medeniyeti âlemi - nin ileri bir ilim ve sanat dili olarak inkişaf ettirmektir.

Tarihimiz gibi, dilimiz de, uzun müddet ihmal edilmiştir. Gücümüze gittiği için i n k â r kelimesini kulanmıyoruz. Fakat pek iyi biliriz ki Türklük tarihini, yedi asır evvelki birkaç yüz çadıra hapsetmek isteyenler olduğu gibi, Türkçenin bir ilim ve sanat dili olmak kabiliyetinden mahrum olduğunu iddia edenler ya - kın zamana kadar hayatta idiler.

Osmanlı Türklüğü Şarktan Garba döndüğü vakit, dil meselesi zihinleri kurcalamağa başlamıştır. İlk Garbcılık savaşındanberi, Osmanlı lûgatine sayısız ilim ve fen terimleri katılmış olduğunu görüyoruz. Fakat Osmanlıcanın bu yeni yuğuruluşunda, uzun müddet, medrese hâkim kalmıştır. Bu suretle güzideler dili, halk dilinden ve Türkçenin saflığından uzaklaşa uzaklaşa, divan lisanına rahmet okutur bir sun'ilik başlamıştır. Bu derdi, Türk milliyetperverliğinin tasfiye cereyanı takib etti : Yabancı kaideleri atarak gramerin tasfiyesi, yabancı kelimeleri atarak lûgatın tasfiyesi !

Türkçeyi konuştuğumuz ve işitti -

ğimiz kadar bildiğimiz için, bilhassa kelime tasfiyesinde korukunç bir if - rata saptık. En basit eşyayı ve hiz - metlerini anlatmak için kullandığı - mız kelimeleri bile dilimizden atarak, bir kekeleme çıkmazına girdik.

Cumuriyet, lisanı kargaşa içinde buldu be dil çalışmalarını ilmileştirmeğe karar verdi. Tarihte olduğu gibi, bu işte de Atatürk'ün rehberliği başlıca âmil olmuştur.

Evvelâ, lehçelerden ve metinlerden öz Türkçe denen kelimeleri topladık: İki cildlik tarama dergisi vücüd buldu. Vesika olarak pek zengin, her zaman işe yarayan ve hizmeti devam edecek olan bu eser, maatteessüf, bugünkü Garb Türklerinin ne konuşmasına ne kullanmasına, ne de ilim ve sanat dillerinin ihtiyacına kâfi değildi. Türkçe bu kadar fakir mi idi? Osmanlıcaya üç lisandan mürekkeb bir dil dedikleri gibi, Garb dilinden yeni terimler akmağa başladığı için, Türkçeye bir Şark ve Garb lisanları mozaiki unvanı mı verilecekti? Acaba halkın maddî manevî nesi var nesi yoksa bir çoğunu adlayan kelimelerin, hepsi, iddia olunduğu gibi yabancı kelime - ler mi idi ?

Yeniden bir seçme ve kontrol sâyi başladı. Bu sâyin meydana getirdiği eser de kılavuzdur. O dahi pek kıy - metli bir vesika ve rehberdir : Ancak o kadar ! kılavuzun yeniliği, araştırmalarını biraz daha derinlere uzattığı için, şimdiye kadar Arab veya Farsça sandığımız kelimelerden birçoğunun Türkçe asıllardan olduğunu bulmak ve onları lisanımıza, Türk kelimeleri olarak, mal etmektir.

Ancak kılavuz dahi, Türkçeye, Garb medeniyeti lisanlarından hattâ en fakirinin ifade kabiliyetini vermiyordu. Ancak Türkçenin kaynağı ile temas - lar, Güneş - Dil teorisinin vücüd bulması ile neticelenmiştir. Şimdi çekinmeksizin, konuşabilir ve yazabiliriz : Çünkü Türkçe konuşup yazmaktası - nız. Mükemmel bir lûgatimiz, mü - kemmel bir terim kamusumuz birkaç sene içinde meydana gelebilir. Ku - rultayda mütehassıs arkadaşlarımızın izahlarından anlayacağınız üzere, Garb ilim ve sanat lûgatinin istinad ettiği iştikaklar, en eski Türkçe kaynaklara karışmaktadır. Osmanlıca ile gramer lûgatimizi karma karışık ediyor, fakat gene istediğimizi anla - tamıyorduk. Müfrit tasfiyecilikle, onu, ancak kekeler bir basitliğe indiriyorduk. Yeni Garb Türkiyesi, geniş zengin, vüzuhlü bir ilim ve sanat dili olmak üzere, mazisi kadar büyük olan istikbaline başlıyor.

İRAN HALK EDEBİYATI

ALİ NİHAD TARLAN

İslâmiyetten sonraki İran edebiyatının bir iki asır evveline kadar olan mahsulleri bizce malûmdur. Fakat bu bilgimiz muasır edebiyat tarihi telâkkisi önünde maâlesef âmiyane olmaktan kurtulamaz. İran dili ile yazılmış « Tezkirei şüara » lardan ve onlarla aşağı yukarı bir ayârda olan Türkçe bir iki eserden başka elimizde İran'ın edebî tekâmülünü gösterecek eser yoktur. Avrupa bilginleri İran edebiyatını senelerce İran'da kalarak çok derinden tetkik etmişler ve halâ da etmektedirler. İran'da da Avrupai usullerle edebiyat tarihi tetkikatı başlamıştır. Bu hareketi ayrı bir makale ile izaha çalışacağız.

İran edebiyatı hakkında Türk ve Fars dillerinde müracaat edebileceğimiz eserler nihayet bir iki asır evveline kadar gelip dayanır.

Asırlarca ilim ve edebiyat sahalarında çok yakından temas ettiğimiz bir milletin edebî ve içtimaî tekâmülünü bugün takib etmiyoruz. Tanzimat ile Garba dönen yüzümüz o zamandanberi eski bir medeniyetin mümessili tanınan İrana çevrilmemiş ve ona çevriliş bir gerileme telâkki edilmiştir. Bugün artık İran edebiyatına onu taklit edecek bir gözle bakamayız. Çünkü artık onunla elele verip Garbdan feyiz almaktayız. Kardeş bir milletin hakikaten çok muazzam bir maziye malik olan edebiyatını incelemek, siyaset yolunun da bize çok yaklaştırdığı bir milleti içden tanımaktır.

Bundan çıkacak değerli neticeler arasında bilhassa bir tanesi vardır ki asla ihmâl edilemez. Bu da aynı ihtiyaçlar, ayni içtimaî saikler altında yürüyen iki âlemin adımlarındaki muvazattan elde edilecek ilmî neticelerdir.

Halbuki bugün maalesef kültür sahasında tanışmıyoruz. Bu sahadaki neşriyat bize gelmiyor. Onları ancak mahdud bir mütehassıs zümresi müşkilâtla tedarik edebiliyor. Biliyoruz ki İran bugün kuvvetli ve münevver bir idare altında yenileşmenin ileri hamlelerini, tâbi olduğu şeraitin verebileceği imkândan azamî istifade ederek, yapmaktadır. Bu makalemizin mevzuu olan halk edebiyatının her hangi bir millette mühim bir tetkik sahası halini alabilmesi için o milletlerin aşağı yukarı aynı fikrî ve içtimaî merhalelerden geçmeleri lâzımdır.

İran münevverleri de -bizde olduğu gibi- bu hamleyi Avrupa ilminden gelen feyiz sayesinde yapmışlardır. Birkaç satırla İran'ın Avrupa ilim ve edebiyatına teveccühünü hulâsa edelim :

Meşrutiyetten sonra İran edebiyatında büyük bir inkılâb olmuştur. 1324 hicrî senesinde patlayan bu si-

yasî inkılâb İran'ın Garb istilâsına uğradığı zamandan yani Fetih Ali Şah Kacar zamanından itibaren başlar. Rus, Fransız, İngiliz medeniyeti karşısında kalan İran, Garb ile temas ve onun ilminden, kanunlarından, kültüründen istifade yolunu tutmağa mecbur olmuştur. İrana gelen Fransızlar, Fransaya giden İranlılar Garb medeniyetinin İrana hulûlünü temine başlamışlar; Fransız ve İngiliz müşavirler bu devletin askerî, sınaî ve malî yenileşmesini kolaylaştırmışlar ve nihayet İran, Avrupa medeniyetinin kucağına atılmak zaruretinde kalmıştır.

Kacar Hanedanının teessüsünden sonra İran'da Fransız dil ve edebiyatı revaç bulmuş ve bu edebiyatın mahsulleri orada derin akisler bırakmıştır. Tercüme edilen Fransız eserleri ile beraber birçok Fransızca kelimeler, eski İran klâsik ananelerine bağlı olanları isyan ettirecek bir ifrat ile İran edebî diline geçmeğe başlamıştı.

1921 (hicrîi şemsî 1300) senesinde Tahran'da basılan ve Hafız-ı Şirazi'nin hayat ve eserinden tahlilî bir surette bahseden *Hafızı teşrih* adlı eserin mukaddimesinde müellif Abdülhüseyin Hüjir bu Frenk mukallidliğini şöyle tenkit etmektedir :

« Frenklerin ve Frengistan görmüş İranlıların İrana ayak bastıkları zamandan itibaren Fransız edebiyatı telgraf, telefon ve kravat ile beraber bu diyara girdi ve İran edebiyatında bir yara açtı. Senelerce Frengistanda kalmış ve oranın hayat ve kültürile yetişmiş olanlardan maada kimse bundan zevk alamadı. Pek az zaman sonra taklit devresi başladı. Fransaya gitmiş veya o dili öğrenmiş olanlar eserler yazdılar. Bu da revaç bulmadı. Zira eserleri İran milletinin düşüncesine, bilgisine, inancına, âdetine tamamen yabancı idi..

Bu edebiyat Farsı kelimelerinin içinde Avrupa'nın manevî hayatını yaşatıyordu. Tabiîdir ki bu metaın da müşterisi bulunmaz.

Bu cereyan ileriledi. Cümle teşkilinde, üslûbda, ıstılah ve tabirlerde de Frenkler taklit ediliyordu. Fakat bu da söndü, gitti . . .

Cesaretle iddia edilebilir ki İran edebiyatı son devrelerde yani Fransız edebiyatı ile temastan sonra ismi var cismi yok bir hale gelmiştir.»

İran'da İslâmî edebiyatın inkişaf ettiği Samanîler devrindenberi aşağı yukarı aynı mevzular ve fikirler etrafında dönüp dolaşan, kitlenin hayatına girmeyen İran edebiyatı Meşrutiyetten sonra yine eski şekiller altında siyasî ve içtimaî fikirleri yaymağa başlamış ve bu vadide *Edibülmemalik-i Ferahanî* ve *Edib-i Pişaverî* gibi şairler yetişmiştir. Fikrîleşmeğe, mevzu sınırlarını genişletmeğe başlayan bu edebiyat artık eski lüzumsuz manken süsünden de sıyrılıp tabiî, hayatî bir hal almıştır. Avrupa'nın milliyet cereyanı, İran münevverlerini; dillerini yabancı kelimelerden kurtarmaya sevketmiştir. Bu hareket bugüne kadar devam etmektedir. Eskilik, yenilik mücadelesi İran matbuatını çok işgal etmiştir. Ve nihayet bugün millileşmek cereyanı, hükûme-

tin ele aldığı ve yürüttüğü bir mevzudur.

Bu hareketin idarî cephesinde İranın sabık Reisülvüzerası Akayi Fürugî ile genç ve çok münevver Maarif Veziri Akayi Ali Asgar Hikmet'in mühim faaliyeti unutulamaz.

Bütün bu inkılâblara nasıl bir fikrî seyrin; tarih, içtimaiyat ve ruhiyat ilimlerinin hangi prensiplerinin âmil olabileceği malûmdur.

Folklora dönmek, onun değerini, mevkiini tayin etmek te bu inkılâbın yolu üzerinde mühim bir merhaledir. Milliyet fikrinin kuvvetle girdiği her memlekette en tabiî hareket halkın öz varlığını araştırmak, onda yaşayan hakikî ve temiz ruhu bulmak, kültürü o temel üzerine kurmaktır. İşte bugün İran münevverleri de folklor tetkikatı yapmaktadırlar. Bu hususta üç eserden bahsedeceğiz :

1— « Akayi Sadık Hidayet'in » *Osane* (*Efsane*) adlı eseridir. [Tahran 1310 «1931»]. Eserin başında Mevlâna'nın mesnevîsinden iki beyit vardır ki eseri âdeta hülâsa eder: « Çocuklar masal söylerler. Onların masallarında çok ince hikmetler ve nasihatler vardır. Yine bu masallarda tuhaf, gülünç şeyler de bulunur. Sen her viranede hazine ara».

Bu eser halkın muhtelif tabakası ile çocuklar arasında yaşayan nazma yakın tekerlemeleri toplar. Meselâ bizdeki: « Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, ben babamın beşiğini sallar iken . . . »

Veyahut :

Bir iki, bülbül, teki, camdan bakar, başına takar . . . »

gibi ki bunlar pek az fark ile bizim folklorumuzda da mevcuttur.

Kuvvetli bir milliyetperver olan müellif bu efsaneleri İslâmiyetten evvelki İran kültürüne bağlamak ve bu suretle eski İran ruhunun tetkikine doğru bir hareket uyandırmak arzusundadır.

2— Yine aynı muharririn *Nirengistan* adlı eseridir. [Tahran, 1312 «1933»]. Sasanilar zamanında Pehlevî dili ile yazılıp eski İran mitolojisini bugüne nakleden mahdud birkaç eserden biri de « *Nirengistan* » olduğundan müellif eserine bu adı vermiştir. « *Nirengistan* » İran'da bugün halk arasında yaşayan hurafeleri ve inancları toplar. Mukaddimesinde « Akayi Sadık Hidayet »; halk âdetlerinin toplanması lüzumundan, bu âdetlerin türlü türlü tarihî hâdisat tortuları olmaları dolayısile folklorun millî tarihe ve millî psikolojiye yapacağı hizmetten uzun uzadıya bahseder.

3— « Nesimî Saba » edebî mecmuasının Müdürü « Akayi Hüseyin Kuhî Kirmanî » nin *Fehleviyyat* adlı risalesidir. Bu eser Kuhistan halkı arasında yayılmış olan « dubeytî » (aynen bizim manilerimiz) lerden bir kısmını ihtiva eder [Tahran, 1310 « 1931 »]. Sanat vadisinde en büyük şairlerden, edebiyat tetkiklerinde de mühim üstadlardan sayılan « Melikülşuara Bahar», *Elmu'cem fi meayiri eş'ar-il-Acem* adlı mühim eserin sahibi « Harizimli Şemseddin Mehmed bin Kıysi Razi » ye uyarak *Fehleviyyat* adını

verdiğibu esere bir mukaddime yazmış ve orada «dubeyti» nin yani İran millî şiirinin vezni hakkında şu malûmatı yürütmüştür :

« Fehleviyyat'ın vezin ve ahengi Arab aruzundan alınmamıştır. Arabın İrana gelmesinden ve mahallî musikî ve ahenkleri tanımasından evvel İranda bu ahenk vardı. İran dili ile yazılan şiirler aruz vezni ile değil heco veznile yazıldığı için Pehlevî «dubeyti » leri bugün (Bahri hezeci müseddes) adını verdiğimiz taktia tamamen uygun gelmiyordu. (mefailün mefailün mefail) yerine bazan (failâtün mefailün mefail), bazan (mef'ulâtün mef'ulâtün mefail), bazan da (mefailâtün mefailün mefail) vezinleri kaim oluyordu... Hulâsa İslâmiyetten evvelki İran şiirinin vezinleri bugünkü (tasnif) lerde olduğu gibi sayısız denecek derecede çoktu. (Eski İran vezni hakkında «*Zerdüştün Gataları* » adlı eserimizin mukaddimesinde malûmat vardır). Şiirle musikî elele vermişlerdi. Ve yalnız kafiye ile musikî ahengi yani beste -darb ve ika ahengi değil- nazarı dikkate alınarak şiir yazılıyordu. Pehlevî metinleri ile bazı Arabî ve Farsî eserlerde gördüğümüz şiirler arasında bazan bir şiire tesadüf ediyoruz ki bize bu nevi şiirin (dubeytîlerin) Şemseddin Mehmed bin Kaysı Razî'nin (Fehleviyyat) ve halkın (Rubaiyatı Baba Tahir) adını verdiği tрzdan neşet ettiğini gösteriyor. İran'da aruzun yayılmasından sonra aruzcular bu «dubeytî» lere çok itiraz etmişler, ve bunlar da yavaş yavaş aruz kalıbına (bahri hezec ve müşakil) girmişlerdir ». (Bu hususta daha esaslı malûmat almak için bakınız : *Türkiyat Mecmuası*, C. II, S. 229-230, Fuad Köprülü- *Tuyug*].

Bu şiirler arasında tesadüf ettiği bir iki kelime ve teşbihin mahiyetini tetkik ettikten sonra sözüne devam ediyor :

Bu nevi şiir (Fehleviyyat) eski vezin karışıklıklarından kurtulduktan sonra « millî şiir » yerini tutmuş ve bu ahenk İran'ın her tarafında terane ve rubaî ile aynı derecede revaç bulmuş hattâ onlardan ileri geçmiştir.

Bugün bile bütün millî güzelliklerimiz yavaş yavaş ortadan kalkarken bu şiir Kuhistan'da, İran'ın yeşil ve mamur sahralrında kadın erkek bütün İran gençlerinin ağzında dolaşmaktadır. Sayısı pek çok olduğu için kimler tarafından yazıldığı bilinmeyen ve Rubaiyyat gibi divanlarda tesbit edilmeyip gönüllerde yaşayan Fehleviyyat, kısmen (Baba Tahir) e, kısmen de (Molla Perişanî Kirmanşahî) ye isnad edilmiş, bazan kimseye mal edilmiyerek hafızadan hafızaya intikal etmiştir. »

Meliküşşuara bu şiirlerde gördüğü iki mühim hususiyeti şöyle izah ediyor :

« Bu şiirlerin bir hususiyeti; eski Farş lûgatlerini, güzel ve millî ıstılah ve tabirleri ihtiva etmesidir . . .

Diğer bir hususiyeti de tabiî olup büyük şehirlerde yazılan şiirlerde olduğu gibi Araba ait tabirler ve hayide teşbih ve kinayeler onlarda yoktur.

Bunlarda rastlanan âşıkane tabirler, sade ve eski teşbihler « Fehlevviyat » ın pek eski olduğuna delâlet eder. »

Ve nihayet bu mukaddimeyi niçin yazdığını anlatırken diyor ki :

« Bu birkaç satır mukaddimeyi yazmaktan maksadımız, diğer İranlıları da, çalışıp « Akayi Kuhî » gibi kendi muhitlerinde yaşayan her cins şiir, terane ve tasnifleri toplamaya ve eski millî eserlerimizi muhafaza için onları bastırmaya davet etmektir. Belki İran dilinin mahvolmak üzere bulunan orijinal lûgat ve ıstılahları bu sayede muhafaza edilmiş olur. Zira otomobil uzak mesafeleri yakınlaştırmış, merkeze uzak vilâyetler halkı Tahran ahalisi ile fazla temasa başlamıştır. Bu temas neticesinde taşralılar Tahranı taklit edecek ve gitgide güzel lehçeler, eski ve asîl lûgat ve ıstılahlar terkedilecektir. Eğer biz bugün bunları toplamaya başlamazsak biraz zaman sonra eski dilin bu değerli yadigârlarını elde etmek muhâl hükmüne girer. »

FEHLEVÎYAT'DAN ÖRNEKLER

Bahar geldi ben mecnun gibi dolaşıyorum; tutu gibi deniz kenarında geziniyorum. Dağda kaplan çölde ceylan, hep çift çift geziyorlar. Ben yalnız başıma dolaşıp duruyorum.

Ziba; kale kapısına yükünü attı. Ziba sekiz zira uzunluğunda, dört zira genişliğinde bir kilim yaydı dokumağa başladı. Onun iki billûr parmağına kurban olayım. Ziba avına nasıl bir tazı saldırdı. (İnce parmakları tazıya benzetiyor. Bir de kilimin üzerinde bir av resmi işlediğini anlatıyor.)

Bir güzele âşık olan kolay kolay ondan elini çekmez. Âşıkı, sevgilisini ziyaretten menetseler bile sevgi yolunu nasıl keserler.

Bahar geldi. Güller açıldı. Kızların dudakları öpülecek hale geldi. Kızların dudakları kakula ve karanfildir. Büyüklere hediye olmak üzere sunulacak kadar güzelleşti.

Ben, yükseğim, gönlüm sevinçli, sevgilim esmer güzeli. Her üçümüz ne kadar bahtiyarız. Felek bana bir gömlek biçti. Yakası beyaz, eteği yeşil. [1]

Gönlüm, bu çeşme başından bir su istiyor. Gönlüm bu ceylandan bir kebab istiyor. Gönlüm bu mehtablı gecelerde, sevgilim ile bir lahza beraber uyumak istiyor.

Boylu boslu dilber. Ben senin boyunu bosunu temaşa için geldim. Dudaklarındaki ben için geldim. İşittim ki dudaklarının benini satıyormuşsun. Ben müşteriyim. Alış verişe geldim.

Buğday ayıklıyan karagözlü beni görünce yakasını yırttı. Şakaklarından buram buram akan teri mendili ile siliyordu.

[1] *Bu beyitte «seb» kelimesi, yüksek, sevinçli, esmer, yeşil manalarına gelir.*

Damdaki güzel damın kenarına gel. Gel birbirimizle sevişmeğe aht ve piman edelim. Tanrı kelâmını getir beraber yemin edelim. Genciz belki pişman oluruz.

Akar su kenarı, söğüd gölgesi. Gözüm yarin gözüne ilişti. O güldü. Sevgilime benden selâm götür. Bir gönül başka bir gönüle kırıldı mı kırılır. (Bir daha barışmaz).

Damın kenarına geldik, yanağın çok taze. Boyumla boyunu ölçdük. Ey gelin esvabını giyen dilber. Gözüne sürme çekme, yaramı tazeledin!

Ey sevgili, seni akar su kenarında gördüm. Ey sevgili seni herşeyi mükemmel bir halde gördüm. Söz biliyorum ama söylemeğe mecalim yok. Ey sevgili, seni ne kadar tatlı dilli gördüm.

Dün gece ne güzeldi, dün gece ne güzeldi, dün gece ne güzeldi ! Sevgilim ile yan yana oturmuştum. Sevgilimle lâdes tutuştum. Benim aklımda, o unutsun.

Sevgilim, başını sallıyorsun, başına kurban olayım. Sevgilim, kuzu gibi meliyorsun ! Yeni sütten kesilmiş kuzu gibi daima ananı anıyorsun ey sevgilim!

Ey rüzgâr, gel mendilimi sarhoş ve aşık sevgilime al götür, çocukluktanberi ona gönül bağladığımı söyle!

Sevgili için mehtablı gece güzeldir, sevgilinin yanında oturmak güzeldir. Bir candan sevgilinin yanına oturup, huzur içinde onunla öpüşmek güzeldir.

Sevgilinin evine vardım, gönlümün derdinden bir ah çektim. Papuçundan çıkan tozu gözüme sürme diye çektim.

Seher vakti bir bahçede gezerken, karganın pençesine düşmüş bir bülbül gördüm. Mehmet görülmemiş şey gördü: duman içinde bir meşale yanıyordu.

Mehtab gecesi.. Bulutlar parça parça.. Huller şarabı ile rakı kadehte.. Arkadaşlar birbirinizin kadrini bilin! Bir kerre daha dünyaya gelmezsiniz.
Sevgilim, sen gelmezsen ben gülmem. Ne gözüme sürme çekerim ne başımı bağlarım. Şahvilâyet (Hazreti Ali) nin başına yemin ederim ki: şaha lâyik atın yerine eşek bağlamam.

Sevgilinin aşkına o kadar müstaribtim ki söğüd yaprağı gibi pejmürde olmuştum. Saçının çiğ tanesi yüzüme dökülüoyr. Dün akşam sen olmasaydın ölmüştüm.

Yarabbi! artık gam yükü çekemiyorum. Gam yükünü çekip te yarı incitmemek... Bunu yapamıyorum. Benim halime kâfirin yüreği yanıyor da yarimin yüreği bir arpa başı kadar yanmıyor.

Müslümanlar, gönlüm yurdumu anıyor. Bilmem orada beni kim hatır-

ladı. Bilmiyorum babam mı andı, kardeşim mi andı. Kim andı ise Allah onu bahtiyar etsin.

Müslümanlar, ben Ravur (German civarında güzel elma yetiştirmekle meşhur bir kasaba) dan geliyorum. Kâh caddeden, kâh kestirme yoldan geliyorum. Eğer insanlar bilmiyorlarsa bilsinler ki ben bülbül gibi gülü temaşaya geliyorum.

Kervansaray önünde olan beyazlık «Bibinesa» nın çadırının beyazlığıdır. Bibinesaya Ravur armudu, bizincan elması Allah vergisidir.

Ürkmüş ahunun arkasından koşma, tuzak görmüş keklik arkasından koşma. Git, hiç bir avcunun tuzağına düşmemiş olan şakrak bir bülbül elde et !

Bu tepeden sarı elbiselim geliyor. Bırakmıyorsunki kendi derdimle haşır neşir olayım. Kendin bir gül bahçesine malik olmadıktan sonra başkasının bahçesini seyretmişsin, ne çıkar ?

Dul kadın ister insanın kendi kabilesinden olsun ister akrabasından olsun yılan ve akreb ile sokar. Onu çerkes tavuğu ile beslesen daima eski kocasını anar.

Peygamberin al ve evlâdından dahi olsa dul kadın alma, vefasızdır. Daha ona kötü bir söz söylemeden, yükü eşeğin üstünde (gitmeğe hazır) ve mirası ayrılmıştır.

Başındaki takye frenk işidir. İki gözünle iki kaşın benimle cenk etmededir. Ey akıllı adam, kadından vefa bekleme. Kadının vefası solmuş kınaya benzer (bir yıkadın mı gider).

Üç sevgilim var üçünün de gömleği gül gibidir. Biri keklik, biri tutu, biri bülbüldür. Evvelâ tutunun yanına gittim. Çünkü keklik dağdan, bülbül gülden feryad edip duruyor.

İki sevgilim var: biri ay, biri gün. Biri Leylâ, biri gönül yakan Mecnun. Biri gül dalına yerleşmiş. Biri gece, gündüz mi'raciye okuyor.

Ey ahu, kılıç senden, boyun benden. Naz oku senden, onun yarasını yemek benden. Perişan yatakta inlemek senden, toprak altında mesken tutmak benden .

Sevgilim yokuşun başına inip geldi. Hoş geldi. Örtülü bir ay gibi geldi. Hoş geldi. Peçesinin üstüne çarşafını çekmiş. Bülbül gibi seyrine geldi, hoş geldi.

İkindi vakti kederlendim. Sevgilim gam mendilini yüzüne tutmuş. Gül suyu şişesini getirin. Elim tönbeki kokuyor.

Bahtiyarlık, sevinç bahçesinin gülüsün. Ben senin aşkından bahçıvanlık ettim. Bir vakit gonca idin kokun yoktu. Şimdi ki açıldın. Başkaları ile berabersin.

Beş on gündür ki gül kokusu gel-

medi. Bülbül sesi işitilmez oldu. Gülistan bahçivanına gidip sorunuz: niçin bülbül gül seyrine gelmedi.

Başım ağrıyor, kokulu ağaç (sandal) getiriniz. Doktoru İskenderin mülkünden getiriniz. İskenderin mülkünden doktor olmazsa sevgilimin göğsünden ter getiriniz.

Gül ki benim canım senden ayrı değildir. Gül ki sensiz meclisimde sefa yoktur. Beni öldürseler dahi sevgiliye verdiğim sözden dönmem.

ORTA ZAMAN TÜRK — İSLAM DÜNYASINDA TİCARET [*]

Prof. A. METZ

Tabiî kuvvetlerin arzetmiş olduğu eşyayı erkeğin tedarik etmesi kadının da kullanması iş bölümünden, ön şark, elimizde mevcud malûmata göre, çok uzak bulunmaktadır. Yalnız Mısırda ticaretin kadınlar tarafından yapıldığı Herodotun dikkatini çekmiştir [1]. Şimalî İran şehri olan Bijâr için de deniliyor ki: "pazarlar evlerin içinde ve ticaret kadınlarının elinde idi [2]." Markopolo Tatarlarda "kadınların bütün ticaret işlerini yaptıklarını" haber vermişti [3]. Mamafih birbirlerinin yerlerine geçen cengâver milletler daima ticarete istihfaf ile bakarlardı.

An'ane, eski İslâm cemaatinin mütaassıp ve sert halifesi olan Ömer'e bir tek müslümanın bile tacir olamıyacağı, pazarlarda gevezelik etmekten islâmların uzak kalmaları icab ettiği fikrini isnad etmektedir [4]. Emevîler de dinî gayret yüzünden değil, belki kahramanlık ve derebeylik satmak için ticaretten anlamazlardı. An'analerinde ticaret mesleki hiç bir ehemiyetle bahse mevzu teşkil etmezdi. Fakat bu meselede 3 üncü (9) asırda bir inkilâb vukua geldi ve 4. (10) asırda ise zengin tacir artık maddî bakından çok talebkâr bir mahiyet almış olan İslâm medeniyetinin şöyle böyle âmilleri meyanına geçti. Hattâ asrın sonuna doğru garbî İranın küçük bir prensi Hemedan şehrinde bir han satın alarak kendi namına işletmeyi ve orada memleketinin aranan mallarını satarak bir milyon iki yüz bin dirhem kâr temin etmeyi hor bir iş telâkki etmemişti. Oranın hükümdarı ise şehrin vergi kudretinin böylelikle ecnebi memleketlere geçeceğinden korktuğu için prensin adamlarını basarak hükümdarı memleketin dışına çıkarmış ve parasını gasbetmişti [5]. Pazar ve ticaret yerleri o zamanın cür'et ve enerjisini kısmen sinesinde toplamıştı; bu mahallerde ayni zamanda romantik imkân ve heyecanlariyle oldukça dikkate şayan bir şiir faaliyeti de kendini gösteriyordu. Hemen herbir tacir aynı zamanda seyyah olduğundan eşyanın fiatları ve türlü türlü paraların râyiçleri her memlekete ait sergüzeştlerle birleşiyor ve geniş sahada tecrübe sahibi olmayı ve adam tanımayı mucib oluyordu. 4

[*] Prof. A. Metz'in *Die Renaissance des İslams* adile 1922 de çıkan meşhur ve ehemmiyetli kitabından tercüme edilmiştir.

1] *Ahlâk ve âdât faslına bakıla.*

2] *Muq., S. 356.*

3] *Marko Polo, 1.4.*

4] *Buchârî, II. 4.*

[5] *Wuz. ed Amedroz, S. 478.*

üncü (10) asırdaki İslâm ticareti ne gururu okşayacak bir manzara teşkil ediyordu! Bu ticaret İslâm âlemine tamamile hâkim olduğu gibi, gemileri ve kârvanları ile her tarafa sefer ederek, dünya ticaretine tamamiyle hükmediyordu. Bağdad, İskenderiye, hiç değilse o zamanın zengin ve kibarlarına mahsus eşyanın fiatlarını tesbit ediyordu. 3 üncü (9) asırda deniz ticareti [6] hâlâ provansalı Yahudiler adı verilen yahudilerin elinde bulunuyordu ki bu adamlar Fransa'dan Tavaşiler kadın esirleri, köleler ve diba ipek kumaşlarla, kunduz, sansar veya diğer kürklü hayvanların derileri ile ve kılıçlarla gemilere binerlerdi. Süveyş berzahını develerle geçerek orada tekrar gemilere bindikten sonra Mekke ve Medine limanlarını ziyaret ederler ve Acem denizi tarikiyle Hindistan ve Çine geçerlerdi. Bu tacirler avdette gemilerine yük olarak bilhassa misk, sabur, darçin gibi şarka ait bir takım baharatı Akdenize geçirerek bu eşyayı kısmen İstanbuldaki Rumlara, devrederler kısmen de Franklar kıralının payitahtında satarlardı. Bunlar bazan Antakya yolu ile Fırata geçen yolu seçerler ve Bağdad üzerinden Acem denizine inerlerdi. Acemce, Rumca, Frank dili ile, İspanyol ve İslavca konuşurlardı [7]. Orta zamana kadar uzanan devre zarfında Rhôn nehri kenarında oturan Suriyeli tacirlerin bu haleflerinden 4 üncü (10) asırda artık bahsedilmesi aslâ bir tesadüf eseri değildir. İslâmların deniz ticaret seferlerinin terakkisi yabancı mutavassıtları ortadan kaldırmıştı.

Dördüncü asrın ikinci büyük kazancı şimali Rusyanın ticarete açılışı olmuştur. Zaten daha evvelleri de münasebat eksik olmamıştı. 3 üncü (9) asırda Rus yani Norman tacirlerinin geçtikleri ticaret yollarının bir listesi elimizde mevcuddur: "bunlar İslâv cinsinden olup kunduz derileri ile siyah tilki derilerini ve kılıçları İslâv memleketinin gerilerinden Yunan denizine getirerek orada Yunan hükümdarına öşür verirler. Bunlar bazan İslâvların nehri olan Don'dan aşağı inerler, Hazerlerin hükümet merkezi olan Chamlığ'dan geçerek Hazer beyine ceziye verirler ve Hazer denizini geçtikten sonra istedikleri yere inerler. Bazan mallarını Gorğân'dan develer sırtında İslâv tavaşilerinin tercümanlığına müracaat ettikleri Bağdad'a giderler; Hıristiyan olduklarını söylerler ve bu sebeble baş vergisi verirler » [8].

309 (921) tarihinde Halife Volga sekenesi hükümdarı ile irtibat tesis etti [9]. Ertesi yıl bu halk İslâmiyeti kabul ettiler[10]. Bunun mühim neticesi şu oldu ki artık bundan böyle Müslüman şimali şarkî ilk defa olarak kudretli bir hükümdar hanedanı marifetiyle bir araya toplanıyor ve sınır

[6] *İbn el - faqih, S. 270.*

[7] *İbn Chordâdbeh, S. 154; İbn el - faqih S. 270.*

[8] *İbn Chordâd beh, S. 154; İbn el - faqih, S. 271.*

[9] *İbn Fadlâni göndermek suretiyle; bu zatın raporu kısmen mevcuddur.*

[10] *Mas'ûdî II, 15.*

memleketlerin emniyetlerini sağlayan bu hanedan bu memleketleri inkişafı tam halinde yabancı tacirlerin - selâmet ve sükûn içinde - kazançlarına açmış bulunuyordu. Şimalî Avrupada bulunmuş olan sikkelerin ekserisi 4 (10) üncü asra ait ve bunlardan üçte ikisi Samânîlerindir [11]. Rusya bu zamandan itibaren bütün Haç Seferleri zamanında İskandinavya ile şarkı birbirine birleştiren bir yol oldu[12]. İslâmlar şimalde olduğu gibi şarkda da geniş sahalar istilâ ettiler. 331 (943) senesinde Kan - Cân'daki Uygur hükümdarı Buharada oturan Samânîlerle dostane münasebetler tesis etti ki bu münasebetler Müslüman tacire Çin yolunu temin ediyordu[13]. Ve 400 (1010) tarihinde Hindistanın ticaret için fevkalâde mühim olan büyük kısımları İslâm devletine ilhak edildi. Diğer taraftan 4 (10) üncü asırda İslâv devletinin şimal kısmında büyük huzursuzluk vardı ki bilhassa 270 (883), 297 (910) ve 300 (912) senelerinde istilâ etmiş olan Normanlar bu defa güya beherinde 300 kişi bulunan 500 gemi ile Volgadan aşağıya ine-Hazer denizine girerek her şeyi yakıp yıkmışlar ve 358 (969) senesinde de Hazerlerin hükümet merkezini tahrib etmişlerdi [14]. Bu sebebden dolayı bunların artık İslâm mıntakasına dostça ziyaretleri kesilmişti, fakat evvelce de olduğu gibi[15] Acem taciri Hazerlere müracaat ettiğinden bunlar şimalden gelen malların meyancılığını yapmıya koyulmuşlardı. Hazer memleketinin bizzat istihsal ettiği yegâne ihracat eşyasını bir nevi balık tutkalı teşkil ediyordu; diğer balmumu, mantar, kunduz derisi gibi eşyayı şimalden alarak başka yerlere sevkediyorlard [16]. Avrupanın baş - lıca emtiasını teşkil eden köleler yahudi tacirleri inhisarı altında bulunuyordu.

Mamafih, 356 (965) tarihinde müslümanlarla Yahudiler ve Türkler Avrupanın başlıca esir pazarı olan Prag'a Türklerin memleketinden eşyalarla ve Bizans altın parçalariyle gelirler ve oradan esir, bakır ve kunduz derileri ihraç ederlerdi[17] » İslâm kolonileri de İslâm ticaretine uygun olarak ekseriya kendi idareleri altında inkişaf ediyordu: Hazerlerde, Sarirlerde Gâna ve Kûga (Afrika) daki alanlar da Saimûr (Hindistan) larda olduğu gibi[18]. Çinde de vaziyet böyle idi[19]. İslâm tacirler hattâ Kore'de bile iskân ettiler[20]. Halbuki Bizansta şark tacirleri üç aydan fazla oturamazlard[21]. Bizans İmpa-

[11] *Heyd, Levanthadel I, 69.,*

[12] *Schlumberger, Epopée byzantine, S. 9.*

[13] *Abû Dülef bei Jâqût, S. V. Sin*

[14] *İbn Hauqal, S. 281, cf. Doru, Caspia, Mém. Acad. St. Petersburg 1875.*

[15] *İbn Rosteh, S. 141.*

[16] *İbn Haukal, S. 281.*

[17] *Westberg, İbrahim ibni Yakub' un seyahat raporları, S. 53 ve 155.*

[18] *İbn Haukal, S. 225; Merv. de l'Inde, S. 142, 144, 161.*

[19] *Kitabımızın denizde seyrü - sefer faslına bakın.*

[20] *İbn Chordâdbeh, S. 70.*

[21] *Vogt, Basile, I, S. 393.*

ratorluğunun en mühim kolonisi Trabzon idi [22].

Hindistan'a seyahat eden Kosmas'ın Milâdî 6 ncı asrın ortalarında hikâye ettiğine nazaran bir Yunanlı ve bir Acem tacir Ceyhon kıralının huzurunda herbiri kendi hükümdarlarının daha kudretli olduğunu iddia ve münakaşa etmişler ve bütün dünyada rayici olan Bizans altın sikkesini gösteren Rum - çünkü Acem tacir yalnız gümüş sikke ortaya koyabilmişti - nihayet bu münakaşalardan muzaffer olarak çıkmıştı. Filhakika Bizans ile Sasani saltanatı arasında mevcud sikke mukavelesi mucibince Sasaniler gümüş sikke basabiliyorlar fakat altın sikke olarak Roma esasına dayanıyorlardı [23]. Bundan dolayı vaktiyle Grek olan halifelerin tasarruf ettikleri eyaletlerde altın para hâkim bulunuyor ve Acem memleketlerinde ise gümüş dirhem geçiyordu. yahya bin Ademe göre [vefatı 203 (818)] Babil'de dirhem, Suriyede dinar, Mısır'da keza dinar [24] geçiyordu. Fakat artık altın para Şarka da girmiş bulunuyordu ki İslâm ticaretinin inkişafındaki birliği göstermesi bakımından en iyi bir delil teşkil etmektedir. 3 (9) uncu asrın başında Halifeler hediyelerini dirhem hesabile verirlerdi, 4 (10) uncu asırda ise altın para Bağdad'a dahi girmiş bulunuyordu. Merkezdeki hükümet dinar hesabını takib ediyordu. Kat'î adım 260 (874) ile 303 (915) tarihleri arasında atıldı; o senenin büdcesinde Babil'in :

cezyesi gümüş olarak gösterilmişti [25]. Bu senenin ki ise altındı[26]. Gümüş para ile ayni zamanda - pek şayanı dikkat bir keyfiyet olarak - aynen alış veriş de ortadan kayboldu: 260 (874) tarihinde Babil büdcesinde aynen mübadele halâ mevcuddu, 303 (915) de ise artık mevcud bulunmıyordu. Babil yahudilerinin reisleri, tarafından milâdî 787 de neşredilen bir kanunda, daha fazla servetin tamamiyle mobil hale getirildiği ifade edilmektedir. Bu kanuna nazaran badema yalnız emlâk ve akar için değil aynı zamanda miras bırakanın borçları için de müteharrik bir veraset usulü vazedilmiş oluyordu [27]. Mamafih hususî hayatta her iki sikke nevileri bir arada henüz hesab edilmemişti. 291 (904) tarihinde Bağdad'da ölen âlim Tha'lab 21,000 dirhem ile 2,000 dinar ve Suriye şehri kapısında 3,000 dinar kıymetinde dükkânlar bırakmıştı[28]. Yalnız şairlere verilen hediyeler eskisi gibi dirhem ile veriliyordu [29]. Ve bunda ticaret gayesi daha az görünüyordu. Bu eski ve yeni paraların kıymetlerindeki bu farkları da pek iyi takdir ediyoruz.

[22] *Muq., S. 123.*

[23] *Gelzer, Byzantinische Kulturgeschichte, 1909, S. 79 Byzans Frankların kıralı Chlodwig ile buna benzer bir muahede akdetmişti.*

[24] *Kitâb al-charâğ ed. Juynboll, S. 52.*

[25] *Qodâmah, S. 239.*

[26] *Kremer, varidat büdcesi (Gesnahmebudge).*

[27] *Graez, Yahudiler tarihi, (Geschichte der Juden) V, tabı, 4. S. 196.*

[28] *Jaq. İrşâd, II, S. 153.*

[29] *Wuz. ed. Amedroz, S. S. 202.*

4 (10) uncu asırda ise saltanatının şark vilâyetlerinde gümüş dirhem eskisi gibi mer'i olmakda devam etti. Maveraünnehirde yalnız dirhem bilinirdi, dinar kullanılmazdı [30]. Ve nihayet başlıca merkez şehirlerde piyasası vard [31]. Ve bütün ticaret fiatlarında dirhem esas teşkil ederdi[32].

Halifelerin yanında veya idareleri altında para yaparak ortaya çıkan küçük zadegân her iki sikke nevini karıştırarak piyasaya en ziyade karışık para nevilerini çıkarmışlardı ki Muqaddesî'nin sikke listesi bu hali göstermektedir [33].

4 (10) uncu asrın başında dinar takriben 14 dirhem kıymetinde idi[34] Yalnız başına altın toplıyan garb, şark saltanatından ayrıldığı için orada altın kıymeti asrın sonuna doğru son derece yükselmişti; halbuki Maqrîzî'nin mübalağa ile bildirdiğine göre o zamana kadar daima altın ile tediyat yapılan Mısırda memleket Salâhaddin'in idaresinde fakirleştiği zaman ancak dirhemden bahsedilmiye başlamıştı [35]. 4 (10) uncu asrın ortasında Büveyhlerden Rüküneddaullah dinar bastırdı ki bazan yarı yarıya ve bazan da tamamiyle bakırdan idi; 420 (1029) senesinde ise alelâde dirhemin üçte biri alınmıştı[36]. 427 (1036) senesinde Bağdad'da Mısır (Mağrib) dinarı resmen lağvedilmek suretiyle yerli paranın kıymetten düşmesinin önüne geçilmiye çalışıldı; Mısır dinarı mevzuubahs olan evrak mahkemelerde artık takib edilemez oldu [37]. Diğer taraftan gümüş sikke daha hafif basıldığından 25, 40 ve hattâ 150 lik sikkeler bir dinar üzerinden geçiyorlardı[38]. 390 (1000) senesinde hassa efradı fena altın sikke yüzünden vezirin evi önünde ayaklanmışlardı[39]. Anlaşılıyor ki o zaman da bu günkü gibi kötü paranın ne de olsa muayyen bir piyasası vardı. *Sahte paralara cıvalı tabir e*derlerdi [40]. Meselâ, 24 lüklerin halis bir dirheme geçtiği Mekkede bu para 6 zilhicceden hac merasiminin sonuna kadar olan mevsimde piyasadan hariç tutulurdu[41]. Mamafih halis paralarda da aldatılmak olurdu; yalnız bu sikkeyi eğlenmek suretiyle yapılmazdı; o zaman paralara tartı ile kıymet verildiği için anti-

[30] *İstachrı S. 314.*

[31] *İstachri, S. 323.*

[32] *İstachri, S. 156.*

[33] *Bak: Hamatânî'nin «Rasâ'ıl»-i, İstanbul, 1298, S. 11.*

[34] *Amedroz, Wuz, S. 36. nota. 1. 330/942 senesinde Hamdanilerden Nâsıreddaullah beheri 13 dirhemlik tam kıymetli dinar bastırdı, halbuki dinarlar 10 dirhemlik idiler. J.A. Sér. VII, Bd. 15,259.*

Merv. de l'Inde (S. 52) dinârı 15 dirhem ederdi.

[35] *JA. Sér. VII, Bd. 14. S. 524.*

[36] *Amedroz, JRAS 1906, S. 475.*

[37] *İbn al - Ğauzi, S. 191 a.*

[38] *Amedroz, Wuz, S. 36, nota 1.*

[39] *Wuz, S. 402.*

[40] *Ğauharî s. v. Zabağa. basılması icab eden bütün gümüş, civa karıştırılarak eritilirdi. Amedroz, JRAS 1906, S. 479.*

[41] *Muq. S. 99.*

muvan veya cıva ile ağırlaştırılırdı [42].

Ufak paralar için - nihayet lâzımsa - altmışlık taksimat sistemi dere - celeri tatbik edilirdi:
1 dirhem = 6 dâniq = 12 kırat = 24 Tassûğ = 48 habbe Habbah (yani arpa danesi). Bazan ufak para elde etmek için gümüş akçanın parçalanması da, aksine vaki gayretlere rağmen, ufak ticaretler de tatbik olunurdu [43].

Büyük alış verişlerde emniyeti temin etmiş olmak için kalpazan ve hırsızların eline kolay kolay geçmiyen daha hafif tediye vasıtalarına müracaat olunurdu[44] ki bu paralar ekseriya Acemce ad taşırlardı. İspanya'ya seyahat etmiş olan bir bilgin yanında bir kredi mektubu (suftağah) ile beşbin dirhem taşımıştı[45]. Nâsır Husrev ise Asuân'daki bir bildiğinden vekiline hitaben şu mealde açık bir kredi mektubu almıştı: "Nâsıra, senden her ne isterse hepsini ver, ondan bir sened alarak yekûnu benim hesabıma yaz!»[46]. Mısır Hıdivi Bağdad'daki mümessiline, mazul bir veziri için otuz bin dinarlık kredi mektupları yollamıştı; mümessil o mektupları tanıdı, [47] mazûl vezire parayı verdi [48]. Aslında bir borç mektubu olan sakk bir nevi poliçe idi[49]; zengin bir adam mutemedine (sakka 'alâ) dan[50] tediye havaleleri vermişti. İbn Haukal garbî Sudanda Audagusvt şehrinde Sigilmâsah'daki Mehemmed bin Ali Sadûn adında biri namına bir Siğilmaslı tarafından tanzim edilen 42.000 dinarlık bir sakk'ı görmüştü ki noterlikçe tasdik edilmiş bulunuyordu [51]. Bu varaka sahrada bir hayli mesafe yol almıştı. Sakk Babil'de bir nevi çek makamında idi ki bunda bangerin büyük bir rolü vardı. Daha 3 (9) uncu asırda - Harunun zamanında cereyan eden hikâye bu zamana aittir - büyük bir şahsiyet sakk'larını sarrafına havale etmişti[52]. 300 (900) tarihinde bir asil zat şairini, sakk vererek taltif etmişti; fakat sarrafı bunu kabul etmediğinden aldatılan şair onun bu suretle bir milyon ödemesi lâzım geldiğini, yazdığı bir şiirinde dilelemişti [53]. Aynı şair ve muganni Ğâhizah (vefatı 936/324) ya bir hâmi si tarafından bir sarrafa havale edilmiş olarak beş yüz dinarlık bir çek (ruq'ah) gönderilmişti. Sarraf parayı tediye ederken beher dinar için bir dirhem masraf yani yüzde on hesab

[42] *Abû Yûsuf, JA Sér. VII, Bd. 19, S. 26.*

[43] *JA Sér. VII, Bd. 19, S. b. ve sonraki.*

[44] *Bak: R. Grasshoff'da: Arabların suftağa ve hawâla'rı. Jur. Dissert.. Königsberg, 1899.*

[45] *Masâri' al - 'ssaq, S. 10.*

[46] *ed. Schefer, S. 64.*

[47] *Sahhaha manasına; bak, meselâ*

[48] *İbn Sa'id ed. Tallquist, S. 32. Wuz., S. 295.*

[49] *Buhârî (1309) 1, S. 14; Ag. V 15; İbn al - Mu'tazz, Divân 1, 137.*

[50] *Wuz, S. 77.*

[51] *İbn Hauqal, S. 42, 70. «Siğilmâsah" dan Audagust'e kadar seyahat 51 gün sürerdi (Bekrî 156 ff.)*

[52] *Baihaqî ed. Schwally.*

[53] *Jâq. İrsâd 1. 385.*

etmek âdet olduğunu bildirmişti; fakat bilmukabele ikindi ve akşam vakıtlarını onunla beraber geçirdiği takdirde ise paradan hiç bir tenzilât yapmıyacağını söylcdi[54]. Sanat muhibbi bir sarraf da (Gahbad) bir şaire vereceği paradan usulen tenzilât yapmadıktan başka fazla olarak da ayrıca yüzde on vermişti[55]. Görülüyor ki bu hesablarda sarraf için yapacak hayli iş vardı; Isfahan'daki sarraflar pazarında - çünkü bunlar hep bir arada otururlardı - iki yüz dükkânın mevcud oluşuna şaşmamalıdır[56] 400/1010 senesinde Basra'da sarraflara ihtiyaç mutlak bir zaruretti; herbir tacirin bir sarraf nezdinde depozito akçası vardı ve pazarda yalnız çek üzerine bunlara tediyatta bulunulurdu (Chatt-i-sarrâf) [57]. Bu hal saltanat dahilinde para alış verişinin ne kadar incelmiş olduğunu gösteriyordu[58]; şu noktayı da kaydedelim ki bu para işlerindeki incelikler Persis hudud ve liman şehri olan Basra'da meydan almıştı; buna sebeb ise Basralılarla Persis şehri-

[54] *Jâq. Irşâd, 1, 399.*

[55] *Sabuşti, Kit. al - dijârât, Berlin, fol. 88 a.*

[56] *N. Chosran 444/1052 de oraya gelmişti; ed. Schefer tercümesi S. 253.*

[57] *Nâsır chosrau ed. Schefer, S. 86.*

[58] *Ciro - ki Mısır'ın yunanlı kısmında tamamiyle inkişaf etmişti (Preisigke, Girowesen in Giechıschen Ägypten - Mısır'ın yunana ait kısmında ciro işleri, Strazburg 1910) - burada yoktu.*

Acemleri ve Cenup Arablarının, elde etmek imkânı olan heryerde kolonileri bulunan müminler arasında en mükemmel tacir olarak temayüz etmiş olmalarıdır. Bunlar bugünün Suab ve İsviçrelileri olarak gösterilebilir. "Basralılarla Himyeriler en çok kazanç arkasından koşarlardı. Fergane'nin gerilerine ve Fas'ın en garbî kenarına gidenler oralarda mutlaka bir Basralıya veya bir Himyeriye rastlardı„ (Faqîh al - Hamadânî'nin 290 / 902 senesindeki ifadesinden [59]. Bu dünya ticaretine açık olan liman şehrin hemşerilerinin daüssılaya aslâ uğramadıkları meşhurdur. "Kalbi ne kadar katı olursa olsun, herbir yabancı hastalanınca vatanını özler" mealinde bir kitabenin altına: "Basra ahalisinden gayri„ sözü biri tarafından ilâve edilmişti [60].

Acemler daha uzun zamanlardan beri Mekkenin limanı olan Cidde'de oturuyorlardı[61]. Siğilmâsah (cenubî Fas) da ise büyük bir Babil kolonisi (Basralı, Kûfeli, ve Bağdadlı) ticaretle uğraşıyordu[62]. Sekenesi çalışkan olan Suriye'nin liman şehirleri halkı ile Trablus, Sayda, Beyrut yerlilerini, evvelce birinci Emevî halifesinin oraya yerleştirmiş olduğu Acemler teşkil ediyordu[63]. Vâkıâ Mısır

[59] *Bibl. Geogr. V, 51.*

[60] *Ma'arî'nin Rasâil'i, Margoliouth tabi, S. 75.*

[61] *İstachri, S. 19.*

[62] *İbn Hanqal, S. 42.*

[63] *Jaqûbi, Geogr. B. G. VII, S. 327.*

da başlıca ticaret memleketi idi[64]. Fakat halis Mısırlılar, ister müslim, ister kıptî olsun, hattâ bu gün bile pek öyle ticaret hususunda bir istidadla temayüz etmezler. 14/15 inci asırda Mısırlın'ın, bugünün Fransız gibi pek nadiren memleketinden dışarrya çıktığı malûm idi [65]. Bu gün orada Rum, Levanten, Acem ve hattâ Hindûlar ticaretle uğraşmaktadırlar. Mısır'ın merkezinde 2/3 inci asrın sonunda pek çok nüfuz sahibi şahsiyetlerden müteşekkil bir Acem kolonisi vardı; bir defa kadı burada pek revaçta ve istisnaî surette mergub olan şahid listesine otuz Acem kaydetmişti[66]. En büyük maliyeci - memlekete mensub tacir olmamakla beraber - o zamanlar Abûbekr el - mâdera'î idi (drötyüz bin dinar = eski hesapla dört milyon mark) ki bu zat Babil şehrindendi [67].

Babli'lerle Acemlere karşı başlıca rakib yahudilerdi. İspanyanın Yahudilere meskûn kısmı bu Acem merkezinin ticaret mahallesini teşkil ediyordu [68]. Acem halı sa - nayiinin başlıca merkezi olan Tustar daki en zengin tacirlerin yahudi olduğu katiyetle malûmdur [69]. Basra körfezindeki bütün inci saydı işlerini bir yahudi tacir kontrol ediyordu [70]. Qasmûr ecnebilere tamamile kapalı bulunuyordu; bundan yalnız birkaç yabancı tacir istisna edlimişti ki bu tacirler bilhassa yahudi idiler[71]. Bunların spesiyalitesi şarkda da para ileri idi. 3/9 üncü asrın sonuna doğru İskenderiye patriği hükümete vâsi mikyasda tekâlifi nakdiyeye mecbur tutulduğu zaman kilise emvaline ait bulunan emanatı ve al Mu'allaka kilisesinin bir kısmını yahudilere satmak suretiyle parayı tedarik edebilmişti[72]. Mısır hükümet merkezinin sarafları arasında o kadar çok yahudi vardı ki 369/973 tarihinde bu esnaf arasında çıkan bir isyandan sonra vali başlıca tedbir olmak üzere bundan böyle hiç bir yahudinin yahudilere has olan kıyafette (gijâr) görünmemesini emretmişti[73]. 15/11 inci asırda zengin bir Kahire'li yahudi olan Ebu Sa'îd'in evinin damı üstünde gümüş kablar içinde 300 çubuk saklı olduğu Nâsır Chosrau ve hikâye edilmişti[74]. Babil'de oturan iki yahudi sarrafdan bahsedilmektedir; Yusuf bin Penhas Yusuf ibn Pinchas ve Hâ-

[64] *Muq, S. 35: «ticaret etmek isteyenler, Adn, Umân veya Mısır'a gitmelidir.»*

[65] *Tha'âlibi, Lat. el - ma'ârif S. 101.*

[66] *Kindi Guest tabı S. 402.*

[67] *İbn Sa'îd'in Mugrib'i Tallquist tabı, tercüme S. 118 v. müteakip.*

[68] *Muq. S. 388. Bugün orada hâlâ 5000 yahudi vardır. (Jakson, Persia, S. 205.)*

[69] *Misk, V, 408.*

[70] *Bak : 24. fasıl.*

[71] *Biruni, India (tercüme) 1, 206.*

[72] *Petrus İbn Râhip (Corpus script orient Christianorum), S. 132; Abû Sâlih, Churches and Monasteries of Egypt, ed. Evetts, fol. 48 a.*

[73] *Maqrizi, Itti'âz, S. 87.*

[74] *Tercüme S. 159. f.*

rûn ibn Umran Hârûn ibn 'Imran ismindeki bu iki sarraftan 4/10 üncü asırda vezire 10,000 dinar (yüz bin mark) ikrazda bulunmuştu[75]. 306/918 tarihinde azledilmiş olan vezir İbn al - Furât bu iki yahudi bangerin 700,000 dinar (yani 7 milyon mark) servete malik olduğunu söylediğine bakılırsa bunların bir firma tesis etmiş oldukları anlaşılır [76]. Yûsuf Ahwâz havalisi hesabına bir banger (Gahbadt) idi; yani Ahvaz'dan alınan vergi karşılık tutularak hükümete para ikraz ederdi. Hiçbir şeye malik olmadığı ve pek çok para sarfettiği şikâyeti verdizebanı idi [77]. Bu iki yahudi adına bakılırsa hiristiyan olduğu anlaşılan Zakarijja Yuhannâ ismindeki üçüncü bir şahıs ile birlikte saray bangeri (ğahbadt el-hadrah) unvanını taşıyorlardı ve küçük posta memuriyetlerinde bulunan *casus*'lar için söylenmesine müsaade edilen « Allah seni siyanet etsin!" Teşrifat kelâmına hak kazanan bir imtiyaza malik bulunuyorlard [78]. Tustar halı sanayiinde baş rolü oynayan yahudiler de bilfarz fabrika sahibi değil, sarraf idiler, (sajârif)[79] 4/10 üncü asrın ikinci nısfında bir Bağdad valisi firar etmeden evvel lâzım olan parayı merkezi hükümetin yahudilerinden tedarik etmişti [80]. Görülüyor ki Arablar arasında da Bursa yahudilerinin mevcudiyeti hiç de hayret uyandıran bir hâdise değildi. Arabların (mufallis) i yerine muballid aynı manaya olmak üzere kullanılır [81].

Babillilerle Acemler ve Yahudilerden başka Rumlar ve Hindliler de saltanatın en faal ve çalışkan tacirleriydi. Grekler en uzak memleket kısımlarına süzülerek dağılmışlardı : Grek tacirlerinden örülmüş olan bir koloni hattâ iç Kemanın Antrepo mahali Giruft'da oturur-lardı [82]. Ermeni tacirler ise hiçbir suretle rol sahibi değillerdi; Bizans da bu milletin mümessillerinin, bilhassa yüksek askerî mevki işgal ettiklerini görüyoruz[83]; bunlar Fatımilere asker ve ceneral verirlerdi [84]. 5/11 inci asırda Fatımî Devletini idare eden E m i r al - Ğ u j u s Ermeni idi[85]. Bu noktada inkılâbın ancak Türkler zamanındanberi vukua geldiği anlaşılmaktadır.

[75] *V. Kremer, Abbasilerin varidat büdcesi, Viyana Akademisi muhtırası Einnahmebudget den Abbasiden, Denkschriften der Viener Akademie Bd. 36, S. 343.*

[76] *Arib, S. 74.*

[77] *Wuz, S. 178.*

[78] *Wuz, 159. Yahudi kaynakları Josefben Pinchas ile damadı Nati ra'yı Bağdadın en itibarda olan Yahudileri arasında saymaktadır. (Graez, Geschichte der Juden = Yahudiler tarihi 5 ve 4. tabı, S. 277.)*

[79] *Misk, V. 408.*

[80] *İbn al-Ganzi, Berlin, fol. 150 a.*

[81] *Tâğ el - carûs s. v. blt.*

[82] *Herhalde yalnız 6/12. asır için olacak. Houtsma, Seldschuken 1,48 f.*

[83] *Gelzer, Buzantinische Kulturgeschichte, S. 80-*

[84] *Maqrizi, Chitat 1, 94, sondan 2 satır.*

[85] *Aynı eser, S. 381.*

Sanaat gibi ticaretin de nevileri pazarlarda bulunurdu; pazarlarda öğleleri kalınır, hazır aşçıdan yenir, yahud yemekler dükkânlara getirtilir ve ancak akşam üstü evlere dönülürdü[86]. Babilde pazarlarda çalışanlar dükkânlarının birinci katında şilte, masa, aynayı ihtiva eden bir yıkanma mahalline sahib bulunurlardı; hademeleri vardı: kap, çanak, çömlek gibi eşyaları vardı; soda kullanırlardı; buraya girildiği zaman bir Dânig (takriben 10 fenik) [87] verildi. « Daha sonra hazır aşçıya girilirdi; kebablardan salça akardı: ekmekler de et suyu ve saire gibi salçalara bulanırdı [88]. Abu Zaid'e bu kızartmadan kes; ona tatlıdan tart; şu sahanlardan birini al da üzerine en iyi buğday ekmeğinden dilimler koy ve üstüne biraz Summâqsuyu dök,, dedikten sonra otururduk.

Yemeğimizi yedikten sonra tatlıcıya seslenirdim: "Abu Zaide bu parçadan yarım okka badem pastasından tart!....„ Bunu da yedikten sonra Abu Zaid: susuzluğunu teskin için şimdi buzlu suya ihtiyacımız var; sen burada otur ben sana suyu verecek olan sucuyu bulup getireyim" diye ilâve ederdim."Yemek bedeli 20 (Her halde Dânig olacak) ki aşağı yukarı 2,40 mark ederdi[89]. Mamafih aşçı eyice pişirmezdi; bu zamanın kardeşliği pazardaki aşçının aşına benzer, kokusu güzel, fakat lezzeti bozuk [90] ».

Ön Asyada ve Mısırda dükkânlar her yerde cadde boyunca dizili idi; eski Arabca kelimede bunu ifade için (saf) kelimesi kullanılırdı. Bağdadın kurulmasında da ayrıca hususî pazar yerleri yapılmamıştı; "Haitham murabbaı" görülmiye seza bir yerdi [91]. Bazı pazarlık hiç olmazsa ilk zamanlarda yalnız muayyen hafta günlerinde kurulurdu; meselâ "salı pezarı„ maşreki Bağdadda, perembe ve pazartesi pazarları Qairawân'da kurulurdu[92]. Hozistanın el-'Asker kısmında cuma pazarı vardı, bu mevkiden Chân Tang'a kadar 6 şehir vardı ki sıra ile birbirini takibeden hafta günlerine göre isimlnemişti ve kendi isimlerine göre adlanmış pazarlara malikdiler[93]. Bu pazar yerlerinden bazıları sabit dükkânlardan teşekkül ederdi ki bu dükkânlar yalnız pazar edilen günde doldurulurdu; meselâ Cezayirdeki büyük pazar — ki ilk ola-

[86] *Bağdadlı sarraflar (yukarıki hikâyede) işlerini öğleye kadar bitirirlerdi. (İrssad I, 399). Kirman'ın başlıca limanı olan Hormuzda - ki bu günkü Bender Abbas gibi dünyanın en müthiş iklimine malikti - tacirler 6 mil uzaklara kadar dağılarak kırlarda otururlardı. (Istachri, S. 166)*

[87] *Muq, S. 129.*

[88] *Kızartma et kızarmış ekmek dilimi üstüne konurdu ki şark çeşnisince etten daha mühimdi.*

[89] *Hamadâni, Maq. ed. Beirût, S. 57 ve sorakiler.*

[90] *et-Tauhidî, fis-sadâqâh, Konstantiopel, 1301, S. 43.*

[91] *Ta'rîch Bağdâd ed. Salmon, S. 28.*

[92] *Muq, S. 225/6.*

[93] *Mug, s. 405/6. Keza Fastaki— Wâdi Drâ'da (Bekri ed. Slane, S. (152.)*

rak Prens Pückler tarif etmişti [94]. Ve yahut Yemen'deki büyük Bau'ân pazarı gibi: "iki veya üç sıra hakikî köpek kulübelerini ve o kulübelerin içinde pazara tahsis edilen günde ticaret eden Arabları düşününüz [95]. Şarkta ise dükkânları büyük galeri-ler içinde birleştirmek âdetti; nitekim Acemlerin keten merkezi olan Kâzrn'da Büveyhten Adudeddaulah'-nin bu şekilde yaptırmış olduğu pazar hükümete hergün on bin dirhem varidat getiriyordu[96]. Bu pazarları süslemek lâzım geldiği vakit boyanıp badana edilir. Kaldırımlandıktan başka üstleri de örtülürdü[97]. Garba gelince haller vardı ki yalnız ecnebi tacirlere tahsis edilirdi. Bu tacirler altta eşyalarını satarlar ve yukarı kısmında ikamet ederlerdi. Odalarını « Grek kilidleri » ile kilidlerlerdi. Bu evlere funduq derlerdi (Yunanca Pandokeion); keza depo olarak kullanılan binalar vardı ki karpuz koymağa mahsus Basradaki bina tarzında olan bu depolara her türlü meyve yerleştirilirdi [98].

İslâmlar indinde de kapital ve lüks sıkı sıkıya birbirine bağlı bulunuyordu; en zengin ticaret ve zanaat erbabı ayni zamanda lüks endüstri işleri ile de uğraşırlardı. Muqaddasi şu tavsiyede bulunmuştu: "bir şehrin suyunun mahiyetini anlamak istersen batist ve baharat tacirlerine git. Bunlar ne kadar faâl ve ateşli iseler içtikleri su da o kadar iyidir; Şayet ölü çehreler ve açık başlar görürsen o mevkii hiç durmadan terkedip git! [99] ».

Bunlar 4/10 üncü asırda en çok muteber olan iki zümre teşkil ediyorlardı. Râm Hormuz Acem şehrinde ha sırcı esnafı ile beraber şehrin en güzel pazarında otururlardı[100]. 3/9üncü asıra aid bir mesel vardır: « en iyi ticaret patiska ile yapılan ticaret ve en iyi işçilik mercan işçiliğidir»[101]. İbn Müşahid (vefatı 324/935) şu sözleri diline vird etmitşi: "Kim ki Abû Amur üzere kuran okur, fıkıhta Şafilere uyar, patiska üzerine ticaret eder ve İbn al-Mu'tazz'ın manzumelerini ezber bilirse o kimse zarafetde yektadır»[102]. Farâbî de (vefatı) 39/950 kibar ve bayağı sanatın iki zıd kutbu olmak üzere patiska taciri ile ötedenberi hor görülen dokumacılığı, diğer taraftan baharat tacirleri ile sokak süpürücülerini karşılaştırır [103]. 300/912 senesinde Mısır'ın en zengin taciri patiska taciri Süleyman idi;

[94] *Afrikada Semilasson II, 107.*

[95] *Glaser, Petermanın neşriyatı, 1886, S. 41.*

[96] *Muq, S. 433.*

[97] *Mug, S. 413, 425.*

[98] *Mug, S. 425. Bu binalar Acemistanda Crân, Maverayı Hazerde (Trensaxamin) tüm derlerdi (Muq., S. 31), tek dükkâna (machzin), eşya depo edilen yere (chânanbâr), chânanbârât (İbn al - Gauzi, fol - 180 b, 782 a).*

[99] *S. 101.*

[100] *Mug, S. 413.*

[101] *Mutat üzere Peygamberin Kelâmı gibi telâkki olunurdu (Gotaibah, Muhtalif al - hadith, S. 90)*

[102] *Subki, Tabakât, II, 103.*

[103] *Musterstaat ed. Dieterici, S. 65.*

Bu zatın mirasından yalnız maliyenin aldığı hisse yüz bin dinara varmıştı [104]. Bağdadda ıtriyat tacirleri ile boyacı, ipekçi ve kuyumcu pazarlar yanyana bulunurdu [105].

İcar ve iade işleri fevkalâde inkişaf etmişti. Şehirlerde oturan halk yalnız boş evleri isticar etmez, eşyayı da birlikte kiralardı. Bir kadın, Kahirede âdet edinilmiş büyük bakır su hazinelerinden beş bin danesine malik bulunurdu. Ve bunların beherini ayda bir dirhem kiraya veriyordu[106]. Maşitah (yani gelin süsleyen kadın) düğünlerde ziynet eşyasını da beraber taşırdı[107]. Halılar da kiraya verilen eşyalar arasında idi [108].

Biuşera işleri ahkâm şeriyeye tamamiyle uygun idi[109]; modern hukukçular bile ifadede katî sarahat olmadan hiçbir satışı hukukan muteber tutmazlardı [110]. Böyle bir alım satıma (biuşera) Suriye çölünde rastladım: Pazarlık esnasında bir taraf sağ elini ötekinin sağ elinin içine koyduktan sonra (bi'tu = sattım) ve müşteri (iştaret yani satın aldım) diye biribirlerine hitab ettiler. Ondan sonra ellerini çekerek böylece alım satım işi de bitmiş oldu. Malını mürabahacılara satan tacirin hikâyesinde İbn el-Mu'tazz (ölümü 296/909) bu alım satım takririni (yeminel-bey) zikretmeyi unutmuştur [111]. Fakat bunun haricinde muhtelif kültür kademelerini kucaklayan büyük saltanat dahilinde ticaretin hemen her şekline aid formüller yanyana mevcuddur. Ne yazık ki coğrafyacılar bilahssa o zamanda ticaretin hemen her şekline aid larda bu hususa alâka göstermediler ve fukaha ise kuru prensiplerini yürüttüler; neticede ise pek az emniyet verici malûmat elde edilebildi. Satanın huzuru olmadan malı alıp götürmek saltanat hududlarında, Niger'de ve Horasanın en dış kısmında itiyad halinde idi [112].

Regensburg'lu *Rabbi Petachja*'nın Babilde şu nokta dikkatine çarpmıştı: «Müslümanlar birbirlerine çok itimad ediyor. Bir tacir bir malı bir eve bırakıp giderse o mal pazarlara götürülerek satılığa çıkarılır; eğer kararlaştırılan fiyat tediye edilecek olursa ne âlâ, aksi takdirde malı bütün dellâllara gösterirler, bunlar fipatı az takdir edilmiş görürlerse o zaman malı reddederler. Bütün bu işler ise büyük bir namuskârlıkla icra edilir»[113].

İslâm fıkıhı faizi ötedenberi şiddetle menetmekte idi; yiyecek üzerine spekülasyon da keza yasaktı. Bu ahkâma muhalif hareket edenlere karşı en küçük ve en ehemmiyetsiz kaçamaklara dahi mani olmak ahkâmı fıkhiyenin mü-

[104] *Tallquist, S. 17.*

[105] *al - Süli, Aurâq. S. 91.*

[106] *Nasır Chosrau, tercümesi, S. 152.*

[107] *Quatremère, Hist. des Mam - louces, 247.*

[108] *Ag. V, 119.*

[109] *Ğamiʾ Sagir a. Abû Yûsuf, Kit. al - charâğ, S. 79.*

[110] *Sachu, İslâm fıkhı, S. 270.*

[111] *Diwân I, 135.*

[112] *Mas. IV, 93; J.Marquart, Benin koleksiyonu S. CLXXXI f.*

[113] *JA, 1831, S. 373.*

him bir kısmını teşkil ediyordu. İşte bu suretle yahudi ve hiristiyanlar işe karıştılar. Vezir on bin dinarlık bir istikraz işinde *Josef ben Pinchas* ile *Aran bin Avran* a yüzde otuz faiz vermeğe mecbur olmuştu [114].

(M. 800) yıllarında yazılan bir kanunnâme'de, hıristiyan dindaşlara karşı senede yüzde yirmi faiz için hıristiyanlara cevaz veriliyordu [115]. Paraların müsaderesi yüzünden Beytülmalin gadrine uğramış kurbanlara para ikraz etmek mürabahacılığın çok kâr getiren bir nevini teşkil ediyordu. Bu işte yüzde bin kazanmak mümükün olabiliyordu [116]. 4/10 üncü asırda İslâm cemaati de nihayet bu kanun ahkâmından uzaklaşmış bulunuyordu. 200/800 senesi civarında Babil hasadı üzerine spekülâsyon yapan iki maliyecinin hemen 12 milyon dirhem mikdarında bir kazanç temin ettikleri söyleniyordu. Fakat son dakikada fiyat düştüğünden 66 milyon kaybettiler [117]. Bundan başka ziraate aid hususî bir takım ahvalde hasad, harman, hurma üzerine az çok spekül^syon yapılmasını da icab ettiriyordu ki âlimler bunu manasız olarak yalnız satıcının bir rehini mukabilinde caiz görmek istemektedirler [118]. Wansleb 1664 de Mısırda murabaha kanunlarına karşı Avrupalılarda olduğu gibi istihfafkârane hareket deildiğini söyler: Para alan kimse kıymetsiz eşyayı çok gali fiyata almak için sıkıştırılırdı [119].

Çeviren :
CEMAL KÖPRÜLÜ

[*114*] *Bu faslın başına bak.*
[*115*] *Schan, Suriye fıkıh kitapları*
[*116*] *İbn al-Mu'tazz I, 136.*
[*117*] *Jâq. İrsâd V, 458.*
[*118*] *Muh. İbn al-Hasan a. R. Abû*
[*119*] *Beschreibung Agyptens S. 63.*

YUNUS'UN MESLEĞİ

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI

Büyük Türk Şairi Yunus Emre'nin mensup olduğu meslek hakkında şimdiye kadar katî ve vazıh bir fikir yoktu. Kimisi, hiçbir delil göstermeden Halvetîliğini, kimisi de lisan, eda ve vezin bakımından ona aid olmadığı muhakkak olan bazı şiirlere dayanarak Kadiriliğini iddia ederdi.

Yununs'un Tapduk Emre'ye mensup olduğu mahakkaktır. Divanındaki birçok şiirlerinde Tapduk'un adını büyük bir hürmetle anar ve ona mensubiyetini bildirir. Bektaşi Vilâyetnamesine nazaran Tapduk, Hacı Bektaşın halifelerindendir. Yunus da Hacı Bektaş'la görüşmüş ve Hacı Bektaş tarafından Tapduk Emre'ye gönderilmiş, Tapduktan erişmiştir.

Yunus'un şiirlerinde bir Bektaşi edası olduğu inkâr edilemez. Daha doğrusu Bektaşi - Kızılbaş edebiyatı, edasını Yunus Emre'den almıştır.

Bundan başka :

Rasûl ağdı mi'raca nazar eyledi hoca
Görün görün kim nice vasfını dervişlerin
Rasûl erdi tapuya elin urdu kapuya
Dediler kimsin ana miskini dervişlerin
Rasûl girdi içerü yaranlar durdu uru
Âşıklar didar gördü visalin dervişlerin

*

Kırkların birisine çalmişidim nişteri
Kırkından kan akıdub ibret göstere benem

*

Muhammedi yaratdı mahlûka şefkatından
Hem Aliyi yaratdı mü'minlere fazlundan

*

Yıldız idüm nice zaman gökde melâik arzuma
Cebbâr-ı âlem hükmeder ben ol zaman andayidüm

Gibi Bektaşi ananelerine muvafık birçok sözleri vardır. Dört kapı, kırk makamdan bahseden ve âdeta Hacı Bektaş'ın Mekalât'ını telhis eden şiirleri de var. Nihayet şeriatın hududundan çıktığını anlatan pek açık ve coşkun şiirleri de malûmdur. Fakat bütün bunlar, Yunus'un Bektaşiliği hakkında katî delliller olamaz. Bu şiirler tahlil edilirse Yunus'un Bektaşiliği, ancak hakikate pek yakın bir ihtimalle iddia edilebilirdi.

Yunus'la ve divaniyle meşgul olurken onun:

---

[*] *Buküçük makale, tab'ı bitmek üzere olan Yunus Emre adlı kitabımızın bir faslından hulâsa edilmiştir.*

Bufenâ mülkünde ben nice nice hayran olam
Nice bir hayran oldum yâ nice bir giryan olam

Matlaiyle başlıyan uzun bir manzumesindeki bir beyti, dikkatimi çekti. Beyit şudur :

Yunus'a Tapduk'u Saltuk'u Ba - rak' dandur nasib
Çün gönülden cûş kıldı men nice pinhan olam

Bu şiirin Yunus'un olmaması ihtimaliyoktur. Çünkü Tapduk, bizzat mürşidi olduğu gibi Saltuk ve Barak Babalar da Yunus'la muasırdır. Aynı zamanda Yunus'un aruzla, hem de hiç aksamadan yazdığı şiirler, mutavassıt bir divan teşkil edecek kadar çoktur. Bütün bunlarla beraber bu şiirin eski yazmalarda olup olmadığını araş - tırmak, şüphesiz ki lâzımdı. Yeni yazmaların hemen hepsinde bulunan bu şiir, Nuru Osmanî Kütüphaensinde Fakad temme cami-ülma'ani 940 hicrîde İstanbulda tertib edilmiş bulunan ve Seyyid Yahyayı Şirvanî'nin risalelerini, Nesimî, Ahmed Bey, Said Emre ve sair şairlerle Yunus'un birçok şiirlerini ihtiva eden ve 4904 numarada mukayyed bulunan mecmuada olduğu gibi Yahya Efendi kütüphanesinde, üzerindeki kayıddan 1111 hicrîde birisinin eline geçtiği anlaşılan divanda da var. Bunlardan başka yazısı ve kâğıdı itibariyle hicrî VIII inci asra, nihayet IX uncu asrın ilk sene lerine aid olduğu anlaşılan ve Fatih Kütüphanesinde 3889 numarada mukayyed bulunan Yunus divanında da var. Câmiunnazâir de bu şiiri ve Ömrî tarafından yazılan naziresini almıştır (S: 507-509). Ömrî, Beyazıd II zamanında Rumelide kadılıklarda bu - lunan şair olacak (Latifî tezkeresi, S: 249 - 250). Görülüyor ki bu şiir, XVI, XV ve XIV üncü asırlardaki metinlerde Yunus namına mukayyeddir. Esasen bu kadar eski ve yeni yazmalar arasından hiçbirinde bu şiirin başka bir nama mukayyed olduğunu görmedik.

Camiunnazâir'de, yukarıda yazdı - ğımız beyit şu tarzdadır :

Yunus'a Tapduk'dan oldu hem Barak' dan Saltuk'a
Ol nasib çün cûş kıldı ben nice pinhan olam

Her iki tarzda da Yunus, nasibinin Tapduk'tan olduğunu, Tapduk'un da Barak ve Saltuk Babalara mensup bulunduğunu söylüyor.

Tarihî kaynakların hemen hepsi, 707 de Geylân'da öldürülen Barak Babanın "Baragiyyun" denilen birçok müridlere malikiyetini haber veriyorlar. Barak Baba da risalesinde «Saltuk Ata, miskîn Barak» diye Saltuk Babaya mensub olduğunu anlatmaktadır. Tarihî kaynaklar da Barak'ın Saltuk'a mensub bulunduğunu söylerler. Bektaşî vilâyetnamesi, Saltuk Baba'yı, Hacı Bektaş halifelerinden gösterdiği gibi Barak Baba'yı da onlardan sayar. Sarı Saltuk'un Bektaşîlikle ve Hacı Bektaş'la müsbet münasebeti muhakkaktır. Hacı Bektaş'ın da Baba İshak vasıtasiyle Horasanlı Baba İlyas'a mensup olduğunu biliyoruz.

Baba İlyas'ın « Tarikatı Vefaiyye » den oduğunu Aşık Paşazade bildiriyor: Aşık Paşazade, tarihinin başında : « *Ben ki fakir Ahmed Âşıkî'yem*

ibni Şeyh Yahye-bni Şeyh Süleyman ve - bni Balı Sultan-ül âli Âşık Paşa'yam ve - bni Mürşid-ül afak Muhlis Paşa'yam ve - bni Kutb-üddevrân Baba İlyas Halifetüs Seyyid Ebül Vefâ Tâc-ül ârifîn» diyor. Geyikli Baba'ya da tarikatı sorulduğu zaman, Ebülvefa tarikatinden ve Baba İlyas müridlerinden olduğunu söylemiştir. (Şakayık tercemesi, S: 31-33). Esasen Yunus da bir şiirinde :

Kanı elim kanı vatan Şey Vefâ' dur benüm atam
Pirimin yanında yatam muradu - ma ermeyem mi

Diye Şeyh Vefa'nın adını anmaktadır.

Görülüyor ki Yunus da Vefailer - den ve Babailerdendir. Tarikat silsilesi Tapduk, Barak ve Saltuk Babalar vasıtasiyle Hacı Bektaş ve Baba İlyas'a çıkmaktadır.

Yunusun mesleği bu suretle katiyetle anlaşıldıktan sonra artık şiirlerindeki Batınî temayüller, coşkunluklar ve Bektaşî ananesine uygun telakkiler, tamamiyle halledilmiş demektir.

AYASOFYA KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA BİR SIRP LÛGATİ MÜNASEBETİLE

A. CAFEROĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı tarihi çevresinde, bilhassa eski Osmanlı şivesi ve Edebiyatı için Sırb dilinin çok büyük bir ehemiyeti vardır. Şu kadar ki, bu sahaya aid neşredilen son yeni malzeme araştırmaları, eski Osmanlı ve Sırb dilleri münasebeti tarihini bir kat daha canlandırmakla kalmayıp, Türkoloji ile İslavistika'nin bu vadide muhakkak bir elbirliği ile çalışmaları zaruretini de meydana koymuştur. Tabiatile şimdilik, Türkoloji ile İslavistika'nın bu bakımdan geçirdikleri gençlik çağında bu kıymetli ilim sahası hakkında katî fikirler yürütülmesinden epiyce uzaktayız. Zira, hem eski Osmanlı ve hem Sırb Edebiyatları ve filolojisi sahasında, mevzuu bahis meselenin aydınlaştırılması için, neşrini bekleyen daha bir çok ham malzeme bulunmaktadır. İşte, bu küçük makalemde ben de, bu kabil malzemeden biri olmak üzere, şimdiye kadar kimse tarafından bahsedilmiyen, İstanbul kütüphanelerinden Aya-Sofya'da mahfuz ve fakat Sırb dilinin eski Osmanlı İmparatorluğu için iktisab ettiği ehemmiyeti tebarüz ettiren, dört dilli bir Sırb yazma lûgati hakkında malûmat vermiye çalışacağım.

İstanbul kütüphaneleri matbu kataloglarından ancak Aya-Sofya'ya aid olanında 4749 ve 4750 numaralar tahtında(1) muhteviyat itibarile yekdiğerinin aynı olup, ikisi de aynı şahıs tarafından tertib edilen *Arabî, Farisî, Rum ve Sırb* dillerinde yazma iki eser mukayyettir. Maalesef, yazmada ne müellifin adına ve ne de eserin yazılış tarihine aid hiç bir kayda ve malûmata tesadüf edilemiyor. Ancak, yazmanın ilk sayfasında bulunan mühür ve sair hususiyetlerden, bu yazmaların her şeyden evvel, Sırb dilini Osmanlı Devleti ricaline, yahut ta Saray zadegânına, şehzadelere ve hattâ Sultanın bizzat kendine öğretmek için yazılmış olduğu kuvvetini elde edebiliyoruz. Şimdilik elimizde daha kadim bu kabil Sırb dilini öğretmek için yazılmış bir eser bulunmadığından mahiyet itibariyle bu eseri en kadîm Sırb dili yadigârı saymamıza hiçbir mâni yoktur. Biraz daha aşağıda, mevzuu bahis yazmaların devrini tesbit ederken, göreceğiz ki bunlar, her cihetten Osmanlı devrine aid en kadîm Slav dili yadigârlarından biridir.

Eserin adını tasrih eden ibareye gelince, 4749 numaralı yazmanın ilk sahifasının sağdan baş tarafından:

Lûgat-i Farisî Arabî ve *Rumî* ve Sırb 2)

---

(1) Defter Kütüphanei Aya-Sofya, Derseadet, 1304, s. 281 [*Lûgat kısmında*].

başlığına ve bunun altında da:

Lûgat-i elsinei erbe'a

cümlesine tesadüf ediyoruz ki, bunlar, yazmanın doğrudan doğruya, biri Sırbca olmak üzere dört dilli lûgat olduğunu göstermektedir. Halbuki, elimizdeki yazma muhtevası bakımın - dan, dört muhtelif dil üzerine tertib edilmiş bir mükâleme rehberi olup, bizim bugünkü mânada anladığımız lûgat kitaplarından pek uzaktır. Muhakkak olan birşey varsa, o da, eserin bilhassa ecnebî dilini öğretmeye mahsus bir kitab olduğuna şüphe bırakmamasıdır. Çünkü münderecatı itibarile yazma pratik bir tarzda muhavere şeklinde tanzim ve tertib edilmiştir.

Aynı baş sahifenin ortasında, yani eserin adının bulunduğu mahallin altında, Sultan Mahmud Mustafa'nın [1696 - 1754] büyük bir mührü, eserin mezkûr Sultanın vakfından olduğunu tasrih etmektedir. Bunun da altında aynı Sultanın devri Evkaf müfettişlerinden Ahmed (3) adlı birisinin mührü bulunmaktadır. Nihayet, sahifenin en sonunda, soldan, Sultan Beyazıdı Sani'nin (1481 - 1512) küçük bir mührü mevcuttur, İşte, bu sonuncu mühür, âdeta yazmanın zamanını aydınlatacak bir anahtar mesabesindedir. Çünkü, Sultan Beyazıdı Sani'nin mührünü havi, aşağı yukarı bilûmum yazmaların kendi babası Fatih'ten (1451 - 1481) kalma olduğunu bildiğimizden, mevzuu bahis yazmanın dahi Fatih devrinde yazıldığına asla şüphe bırakmamaktadır. Demek ki, bu dört dilli "lûgat„ dahi Sultan Fatih devrinden bize intikal eylemiştir. Hacmen yazma, varak boyunca 15 1/2 X 25 1/2, yazı boyunca ise 9X17 santim ebadındadır. Yazısı sülüsdür.

Yazmanın metin kısmı 52 varaktan ibarettir. Sıra ile Arab, Fars, Rum ve Sırb dillerindedir. Şu kadar ki metnin ilk satırları siyah mürekkeple Arapça, ikinci satırları kırmızı mürekkeple Farisî, üçüncü satırları yeşil mürekkeple Yunanca, nihayet son dördüncü satırları portugalî renginde Sırbcadır. Bu dil öğretmek için sual ve cevab şeklinde tertib edilen bu "lûgat„ hakkında daha sarih bir fikir edinmek üzere yazmanın ilk sahifesinin transkripsiyonunu aynen buraya naklediyorum:

Bismi' - Ilâhi - r - Rahmân - i' - r Rahîm
Benami huzây bahşâyende mihrubân
Is to o noma tu Seu tu polielêu tu eleimonos
Sa imenyom Bojiyem poklânyayemi milostiv
El-hamdü li-Ilâhi rabbi-l-'alemine
Sipâs mer Hudây-râ perverdigâr 'alemiyan
O enos to Se to kyrio ton ktiseon
Slava Bogu Gospodu svetom

---

2) Kelime eski Arab harflerile "sat" yerine "sin" le yazılmıştır. Halbuki diğer bazı yazmalarda kelime doğru olarak sat'la yazılmıştır, [*bak, Blau Otto,* Bosnisch - Türkische Sprachdenkmaeler, *Leipzig 1868, S. 151*].

3) Bu zatın mührünü havi, Aya-Sofya kütüphanesinde diğer bir çok yazma eserlere de tesadüf edilmektedir.

Ve-s-salâtü 'ala resulihi
Ve durûd ber peygamber i ô
Ke-i efhi epi to apostolo afto
I blagoslavlyeniye na protoka yego.

Muhammedin ve âlihi-t-tâhirîne ecme'ine
Muhamed ve hişevendâni ô pâk heme
Moâmet ke to iko afto to kasaro pandi
Muhameda i na çelyati yego çistiye vse.

Yazmanın başlangıcını teşkil eden bu parçada nazarı dikkati calib en mühim hususiyet, eserin Osmanlı İmparatorluğunda yazılmasına rağmen asla türkçeye temas etmemesi - dir. Türk muhitine, ecnebî bir dili öğretme gibi pratik bir gaye ile yazılan bu eserde, asıl muhitin kullandığı dilin bulunmaması keyfiyeti, ilk nazarda esere şüphesiz büyük bir nakise teşkil etmektedir. Lâkin aynı keyfiyetin, eserin kim için yazıldığı hakkında bir fikir edinmemize kuv - vetli bir mesnet teşkil etmesi, yukarıda ileri sürdüğümüz kusuru bir dereceye kadar gidermektedir. Hakikaten, eğer eserde ecnebî dillerden birinin yerine Türkçe kullanılmış olsaydı, biz bu yazmayı, lâalettayin, üç dört lisana vakıf bir meraklının gayesiz ve hedefsiz kaleme almış olduğunu, yahut da bu eserin, o zamanki Osmanlı Devleti ecnebî ve akalliyeti unsuruna türkçeyi öğretmek için yazıldığını zan ve kabul edecektik. Başka türlü düşünülmesine de imkân olmıyacaktı. Şimdi ise, eserin türkçeyi asla nazarı dikkate almadan geniş ahali tabakasına tamamile yabancı Arab, Fars, Rum ve Sırb dillerinde yazılmış olması, onun ya Sultan Fatih'in bizzat kendisine, ya da o devir şehzadeleri için yazıldığı kanaatini bahşetmektedir. Birinci şık daha fazla müreccehdir. Zira, Sultan Fatih Türkçe kadar Arab ve Fars dillerine de vakıf idi (4). Ve ağlebi ihtimal, hem bu hususiyeti ve hem de Farsî ve Arabînin devrin en mümtaz dilleri olduğunu nazarı dikkate alan ülema, Padişahın Yunan ve Sırb dillerini öğrenmesi için Türkçeye hiç de lüzum görmeden, eseri dört yabancı dil üzerine tertib eylemiştir.

Zaten, Sultan Fatih'de ecnebî dillerini öğrenmek merak ve kabiliyeti pek fazla idi. Muazzam Osmanlı İmparatorluğuna dahil olan Sırbistan ehalisinin dili, tabiatile onun gözünden kaçmazdı. Bâhusus ki daha Yıldırım Bayezid (1389 - 1402) zamanından itibaren yavaş yavaş devletin bir nevî Saray ve diplomatik lisanı mahiyetini alan Sırbca, ister istemez Fatih'in zamanında da eski mevkiini muhafaza etmiş ve hattâ Türk, Yunan (5) dilleri ile yanyana Sırb dilinde de resmî vesikalar yazılmıştır. 1456 tarihinde Moldavya Voyvodası Petr Aron'a gönderilen ferman ta-

---

(4) Krımski, A., İstoriya Turtsii i yeya Literaturiy — Türkiye tarihi ve edebiyatı, *Moskova 1926, t. I, S. 235.*

(5) M. F. Köprülü, Bizans Müessselerinin Osmanlı Müesseselerine tesiri *"Türk Hukuk ve İktısat Tarihi Mecmuası" , İstanbul, 1931, cild, I, S. 264-5.*

mamile Sırbca yazılmıştır (6). Tabiîdir ki, Sultan Fatih de kendi devleti dahilinde bu kadar ileri varan Sırb dilini ihmal edemezdi. Hele ailesinin Sırb oluşunu da buraya ilâve edersek mevzuu bahis olan yazmanın muhakkak Sultan Fatih'in Sırb dilini öğrenmeğe karşı hissettiği ihtiyacını tatmin etmek için yazıldığına şüphe kalmıyacaktır. Bu gaye ile olsa gerektir ki, metinler büyük bir dikkat ve itina ile harekelenmiş ve dört dilin doğru ve dürüst telâffuz edilebilmesi için azami derecede gayret edilmiştir.

Sonraları Osmanlı İmparatorluğunun Balkan Yarımadasındaki uzun süren hâkimiyeti esnasında, sair Balkan ecnebi dilleri arasında, bilhassa Yunan (7) ve Sırb dilleri fazlaca ehemmiyet kesbetmiş oldular. Murad Sani (1421 - 1451) ve Fatih zamanlarında Osmanlılara esir düşen Mühlbachli (8) talebenin, o zamanki payitaht olan Edirne hayatı hakkında verdiği malûmat bu ecnebi Balkan dillerinin hâkimiyetini tamamile tebarüz ettirmektedir. Mumaileyhe göre o zamanki Edirne, ahalisi itibarile asla millî Türk karakterini muhafaza edememiş; Sultan sarayının ekser ekâbir ve rüesasını yabancılar teşkil ettiğinden, burada konuşulan diller daima yabancı olmuş ve bu yüzden türkçe pek nâdir kullanılmıştır:

"In curia ipsius regis vix aliquando idioma Turcorum auditur, eo quod tota curia et major pars magnatorum ex renegatis illius idiomatis cangregata existat.,,

XVI ıncı asrın ikinci nısfı Osmanlı İmparatorluğunun Yeniçeri ordusundan bahseden İtaliyan hümanist tarihçilerinden *Paul Jovio* dahi o devir Osmanlı Devleti dahilinde konuşulan yabancı dillerin ehemmiyetini kaydetmiştir. Mumaileyhe göre, 1530 yıllarında Osmanlı Devletinde Türkçe bizzat Sultanın kendi konuştuğu bir dil olmuş, Arabça ise ancak, "din dili,, olmak üzere kullanılmıştır. Aynı zata göre bu iki dilden sonra, en büyük mevkii işgal eden "İslavca,, olmuştur. Bu sonuncu umumiyetle Yeniçerilerin her gün konuştukları dil olup, bu muhitçe en çok bilinen dildir. Yunanca ise, aynı tarihçinin tesbit ettiği veçhile, dördüncü derecede bir dil olup, ancak İstanbul ile Yunaistanın şehirlerinde konuşulmuştur. Maatteessüf, müverrih Jovio « İslav » dilleri tahtında hangi İslav şivesini kasdettiğini tasrih etmemiştir. Herhalde, onun tasrih etmek istediği dil « Sırbca » olmuştur. Zira, ondan takriben 44 yıl

---

(6) Krımski, aynı eser, S. 126;

(7) Osmanlı İmparatorluğu devrindeki Rumcanın büyük bir ehemmiyeti olduğunu tesbit eden bir çok yazmalara İstanbul kütüphanelerinde rastlamaya imkân vardır. Bu kabilden olarak tıpkı mevzuumuzu teşkil eden dört dilli Sırb lûgati gibi, Arabî, Türkî, Yunanî ve Farsî dillerinde tertib edilmiş keza dört dilli bir Yunan lûgatine Üniversite kütüphanesi yazmaları arasında T. Y. 1783 numara tahtında tesadüf ediyoruz. İleride, müstakil bir makale ile Grek - Türk dilleri münasebetlerine de temas edilecektir.

sonra İstanbul'u ziyaret etmiş olan Lehli Striykobskiy, İstanbul sokak ve meyhanelerinde Kobuz'larla Sırb dilinde Osmanlı zafer ve fütuhatını terennüm eden nağmeler işittiğini sarahaten nakletmektedir: (8)

« *W Turczech na ulicach i na bazarach, pospolitych, rynkach zacnych ludzi dzieje skladnymi wierszami, spiewaj [on], prdy skrzpcach, ktore S e r b s k i m i zowiemy, lutniach, k o b z a c h i arfach....,,*

Bu iki muharririn verdiği malûmat dahi, Sırbçanın o devir Osmanlı İmparatorluğunda oynadığı mühim rolü tesbitle, elimizdeki yazmalarda Sırb diline verilen mevkii kâfi derecede izah etmektedir, zannındayım.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520 - 1566) da tıpkı Fatih gibi Sırbça anladığı malûmumuzdur (9). Osmanlı saraylarında ve vesikalarında, devlet dahilindeki ecnebiler tarafından konuşulan dillerden Sırbca ile Yunancanın bu kadar ehemmiyetli mevki alması, Türkolojinin bu diller cephesinde daha dikkatle araştırmalarda bulunmasına lüzum göstermektedir. Bâhusus, Sırb ve Türk dillerinde yazılı olup halâ şimdiye kadar neşredilemeyen birçok yazma malzeme (10) bizi bir an evel bu sahada meşgul olmaya icbar etmektedir. İşte elimizdeki yazmalar bu kabil meçhul eserlerden bir nümunedir.

Sırb dilinin Osmanlı İmparatorluğundaki mevki ve ehemmiyetini, yazmaların kime ve ne maksadla yazıldığını tahmini de olsa aydınlattıktan sonra, biraz da yazmaların diğer hususiyetleri üzerinde duralım.

Biraz yukarda bahsettiğimiz veçhile iki muhtelif 4749 ve 4750 numaralar altında mukayyed bulunan eserler tamamiyle yekdiğerinin aynı olmakla beraber, birinci 4749 numaralı yazmada asıl Arab-Fars-Yunan - Sırb dillerindeki metin haricinde - ki 4750 numaralı yazma ancak bu kadarını içine almaktadır - ayrıca bir de sırf Yunan dilini öğretmek için yazılmış diğer bir kısım daha vardır. Hat itibarile bu kısım da birinci kısmı yazan yahud istinsah eden zatın kaleminden çıkmıştır. Yazmanın bu kısmının 55 a' dan 63 b' ye kadar olan sahifeleri Farisî ve Yunan fiil şekillerine aittir. Farisî metin siyah,

---

(8) Bu zat ve eseri hakkında bakınız: Foy, K., Die Aletesten Osmanischen Transcriptionstexte in gothischen Lettern.,, Mitteilungen des Seminars für Orient. Sprachen, t. IV (1901), s. 230-277 ve t. V (1902), s. 233-293; Baniger, F., Der Pforten - dolmetsch Murad und seine Schriften, « Literatürdenkmaeler aus Un - garns Türkenzeit, Berlin, 1927, s. 34.

(8) *Daha fazla tafsilât için bak: Krımski, aynı eser, S. 127; A. Caferoğlu,* Note sur un manuscrit en langue Serbe de la bibliothèque d'Ayasofya. "*Revue Internationale des Etudes Balkaniques,, N. 3-4.*

(9) *Hammer,* Geschichte des Osmanischen Reich, *t. II. S. 176.*

(10) *Köprülü, M. Fuad,* Millî Edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri, *İstanbul, 1928, S. 66 not; Corovic, V., Die Friedensvertrag zwisehendem Sultan Bayazid II. und dem König Ladislaus II. ZOMG., 1936 S. 52-59.*

Yunancası ise kırmızı mürekkepledir. 64 b sahifesi Aristotalis'in *Les dix catégorie*'sine tahsis edilmiş olup hem Farisî ve hem Yunancadır. 66 b' den 69 a' ya kadar olan sahifeler "Porphyrios Aisagoge » un Arabça ve Yunanca yazılmış mantık ıstılahlarını ihtiva etmektedir. 70 b' den 75 a' ya kadar olan sahifeler Arab sarfına tahsis edilmiş olup Arabça ve Yunancadır. Nihayet 78 a' dan 106 b' ye kadar Yunan harflerini öğretmek için tertib edilmiş bir alfabe cetveli vardır. Sadaların telâffuzu bazan Arab harfleri ile ifade edilmiştir. Yazmanın son sahifesi noksandır.

İkinci 4750 numaralı yazmanın ilk sahifesinde adı: "Lûgati Arabî ve Lûgati Farisî ve Lûgati Rumî ve Lûgati Sırbî » şeklinde tasrih edilip aynen birinci nüshadaki mühürleri havidir. Hacmen daha büyüktür. Varak itibarile 20 $^{1}/_{2}$ X 35 $^{1}/_{2}$, yazı itibarile 10X22 cm. dir. Metin 63 varaktan ibarettir. Hatca da büyüktür.

Yeknesak bir şekilde tertib edilen bu iki yazma hakkında daha sarih bir fikir elde edilmesi için, birinci yazmanın ilk sahifesinin, ikinci yazmanın da son sahfesinin hem klişelerini ve hem de metinlerinin transkripsyonunu veriyoruz. İki yazmanın da sonu şöyledir:

Ve lâ tüehhiri-s-salâte 'an vaktihâ ve dâvim
Ve tehir mekûn namâz'râ ez vakt-i his ve müdâvemetkûn
Ke mi ârîs nin prosefhin ektis oras aftis ke katainu
İ ne zakrsmovay poklanyaniye od vriemena i nastoy
'Ale-l-vudu'i ves'ta'in billahi fi külli
Ber vudû ve yârî hah be-Huzay derher
Epi tin kasarsin ke zitson vo ithân ek tu Seu en bândi
Na umivaniye i işti pomôk od Boğa u svaki

Vaktin ve umûrin ve lâ tef'al mâ lâ t'alem
Vakti ve her kârî ve mekün ânçi nemidânî
Ke ro ke pandî pragmati ke mi prâtis â ük ksuris
Ças i u svaki rabotye i ne uçini şto ne umieş

Ve kün 'âlimen ev müte'allimen ev müstemi'an
Ve bâş dânâ yâ âmûzende yâ şinvende
Ke yino epsitimon i mansanon i prosehon
İli budi knijevan ili uçitely ili sluşannik

Lil-ulemâi muhibben lehum
'Alimân-ra dost-dâri işân
Tis opistimosi ağaapon aftis
Znannikam lyubnik nih

Fe-lâ tekün gayre hazâ
Ve mebâş cüz în
Ke mi yino eteros tû tû
İ ne budi inako niego ovakoy

Fe innehum kelhatabi ve fadlu-l-ulemâi
Ki lân hemçü hizumend ve fadlı 'alimân

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين

والصلوة على رسوله

محمد وآله الطاهرين اجمعين

Ülkü, Sayı 43 – S. 27 deki yazıya aittir.

Aftigar os ksila isin ke iprisiye
ton epistimonikon
Yere su kako dırva i velikost
znannikov

İşte, kaba taslağını çizdiğimiz bu yazma eserler, Türk ve Sırb dilleri münasebeti tarihi bünyesinde bir temel taşı mahiyetindedirler. Bu gibi eserlerin neşri Türk ve dost Sırb üleması üzerine düşen millî bir borçtur. Ne kadar çabuk bu vazife yapılırsa, o kadar süratle iki devlet arasındaki ilmî münasebet kuvvetlendirilmiş ve Türkoloji ile İslavistikanın karanlık sahasından biri de aydınlaştırılmış olacaktır.

BİR BÜYÜK ELÇİNİN MEKTUPLARI

NAHİD SIRRI

Fransanın en mühim mecmualarından biri olan *Revue de Paris* 15 haziran 1936 tarihli nushasında, İstanbuldaki Fransız büyük elçilerinden *Paul Cambon'un* Türkiyedeki sefirliği esnasında yazmış olduğu mektupları Türkiye mektupları—*Lettres de Turquie* serlevhası altında neşretti. Birincisi 27 mayıs 1893 ve sonuncusu 12 eylül 1898 tarihlerini taşıyan ve 36 tane olan bu mektupların ilki zamanın Fransa hariciye nazırına hitaben yazılmış bulunmaktadır, ve ötekiler anasına, karısına ve oğullarına hitap ederek tabiî bazı hususi cihetleri de ihtiva eylediği için ancak siyasetten ve Türkiye'den bahseden kısımları neşredilmiştir. *Paul Cambon* Ermeni karışıklıkları, Girid isyanı ve Yunan harbi esnasında Türkiyede sefirdi. Gerek beynelmilel diplomasi hayatında kazanmış olduğu şöhret ve gerek memleketimizde geçirdiği senelerin sayı ve ehemmiyeti itibarile, mektuplarının matbuatımızda mevzuubahis edilmesi icap ederdi. Hiçbir akis yapamamış olmasını *Revue de Paris*'in memleketimizde pek az okunup bilindiği suretinde tefsir ediyor ve son asır tarihimizle meşgul olanların dikkatini davet ediyorum. Mektuplar üzerinde bazı sözler söylemeden önce de, yazana yani *Paul Cambon*'a dair birkaç şey söylemek isterim.

Bu zat üçüncü Fransız Cumhuriyetinin tarihinde en parlak iz ve eser bırakan ve 1870 hezimetinin iki eyaletinden ve çok parlak mevkiinden mahrum bıraktığı Fransayı etrafına müttefikler toplıyarak, Rusya ile, İtalya ile, Amerika ile ve hele İngiltere ile kendisini dost yaparak cihan harbine Almanyayı yenebilecek şerait içinde girmesine imkân temin etmiş olan birkaç diplomattan biridir. Küçük kardeşi *Jules Cambon* gibi valiliklerden hariciye hizmetine geçmiş, Tunustaki Fransız hâkimiyetinin esaslarını kurduktan sonra Madridde büyük elçi olmuş, Madridden İstanbula gelerek sekiz yıl kalmış ve oradan Londraya giderek 1893 den 1920 ye kadar tam yirmi iki sene İngiltere payıtahtında vatanını temsil etmiştir. O Londraya gittiği zaman Fransızlarla İngilizlerin araları şiddetli açıktı. *Fachoda* ihtilâfı yüzünden adetâ harb ihtimalleri arzeden bu açıklığı eşsiz denebilecek bir maharetle sıkı bir dostluk haline getirmekte mühim bir rol oynadı ve Fransayı Berlinde temsil eden biraderinden aldığı malûmatla da Almanların İngilizler aleyhine hareket ettiklerine onları ikna ede ede Fransa ile İngilterenin el ele vermelerinde vekayiin de yardımile büyük bir âmil oldu, tekaüdlüğünden dört yıl sonra da, çok ilerlemiş bir yaşta vefat etti. Mektupların başındaki kısa bir mukaddeme ancak *H. C.* imzasını

taşımaktadır ki, *Paul Cambon*'un oğlu olup aldanmıyorsam orta elçi bulunan *Henri Cambon* tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu mukaddeme, *Paul Cambon'un* Sultan Abdülhamide karşı nasıl muhalif bir vaziyet aldığını ve ona karşı bütün Hıristiyanlığın müdafii bir siyaset takib etmek istediğini anlattıktan sonra, sade Sultan üzerinde yenilmez bir hüküm ve tesiri değil Türkler üzerinde de çok büyük bir prestiji olduğunu söylemektedir ki, buna dair ileri sürülen - ve ilâve edelim ki yirminci asır *Larousse*. unun *Paul Cambon'a* ait bendinde de yer alan- delili, sadece Türkçeyi adam akıllı bilmeksizin Türkçe kelimeler - den manâ ve hüküm çıkarmak arzusunun bir tezahürü saymak mecburiyetindeyiz. Filvaki İstanbulda *Le grand ambassadeur* dendiğini söyliyen *H. .C.* bunun Türkçesini de yazarak yani "Büyük elçi" denirdi diyor. Fakat büyük elçi Türkçede *ambassadeur'ün* tam mukabili olduğu için, Türkler *Paul Cambon*'ı hakikatte bir *petit ambassadeur*'de saysalar kendisine yine aynı hitabı, büyük elçi hitabını vermek zaruretinde idiler. Hakikate gelince, *Cambon* memleketimizde ve hiç kimsece küçük sayılmamış, lâkin şunuda tasdik etmeli ki asıl kabiliyet ve kudretini Londrada göstermiş ve İstanbuldaki sefirliği belki daha ziyade menfi akisler ve hatıralar bırakmıştır. Kendisi hakikatte sade Sultan Hamide ve onun idare sistemine değil fakatTürk hâkimiyetine de muarız bir ruh ve zihniyet taşıyor, bütün Türk hâkimiyetini gayri meşru ve esasen de yıkılmağa mahkûm görüyordu, ve kendisini bir dost devlet sefiri değil adetâ bir *vasal* devlet nezdinde fevkalâde komiser, bir amir ve mürakıb saymak istiyordu. Ve bu bakımdan, Sultan Reşad'ın cülûsundan sonra İstanbula sefir olup büyük harbe girişimize kadar memleketimizde kalan *Maurice Bompard'ın* yine *Revue de Paris*de okuduğum hatıralarını bu mektuplarla mukayeseye hakikaten imkân yoktur.

Paul Cambon bize karşı beslediği duyguları ve verdiği hükümleri bir takım kaçamaklarla ve tevillerle hafifletmeğe çalışmıyor, açık ve sarih söylüyor: Türkler, bütün memleketi, bütün o geniş imparatorluğu askeri bir işgal altında bulundurmakta, Avrupada ve hattâ Anadoluda çadırda oturur gibi oturmaktadırlar. Bütün idareleri, Avrupakârî bütün müesseseleri gösterişten ve yaldızdan ibarettir. Türklerin en medenî adam manzarası arzedenleri, Avrupa kültürünü tamamen hazmetmişe benziyenleri de hakikatte zalim ve hunhardırlar. Bütün tahsil ve terbiyeleri bir yaldızdan ibarettir. Nitekim, Ermeniler tarafından başlandığını gizlememekle beraber bütün suçunu yine bize yüklediği Ermeni karışıklıklarından bahsederken sefir haber veriyor ki, hariciye nezareti avlusuna bir yaralı Ermeninin iltica edip düştüğünü gören hariciye kâtibleri avluya koşarak bu yaralıyı kunduralarının ökçelerile öldürmüşler. Onun hiçbir hüküm vermeden ve bir hüküm vermeğe imkân ve mahal yokken bizi anışlarında da hakir ve hor görücü bir eda var. Faraza Bulgaristan prensi *Ferdinand'ın* prensliği Osmanlı Devletince niha - yet tasdik edilerek kendisi İstan -

bula geliyor ve bu ziyaretin çekil - mesine vesile olduğu müteaddit ziyafetlerden biri de Prens tarafından veriliyor. *Cambon* bizzat hazır olduğu bu ziyafetten bahsederken bütün büyük elçilerin, elçilerin ve sairenin, ve Türklerin bulunduklarını yazıyor.

Kambon bu görüşünün daha bariz bir misalini de Yalova taraflarında Rum bir çete tarafından dağa kaldırılmış bir Fransız kadınile başka iki ecnebinin macerasını anlatırken veriyor. Hükûmetten alınan büyük bir fidye üzerine bu üç ecnebiyi salıveren haydudlar herbirine beşer altın verip kabul etmelerinde o kadar israr etmişler ki, üç ecnebi bu paraları almağa mecbur olmuşlar ve Yalovaya gelince Türklere dağıtmışlar. Sefirin kalemi ahaliye, fukaraya diyemez miydi?

Cambon Yunan muharebesini kazanışımızı da daha ziyade bir tali eseri sayıyor. Eğer Yunanlılarda biraz görüş ve muhakeme kabiliyeti olsa imiş adetçe faikiyetimize rağmen mağlubiyete uğramaklığımız muhakkakmış. Çünkü, adet tefevvukuna rağmen ordumuz her teşkilâttan mahrummuş. Denilebilir ki, bu 36 mektup içinde ismi geçen insanlar arasında yegâne medhe mazhar olan kimse komik Abdürrezak'ın, Abdülhamid devrinin son senelerini Yıldız sarayında, fakat sahnede yaptığı bir nükteden dolayı gözden düşmüş olarak geçiren ve meşrutiyetten sonra galiba sahne hayatına avdet etmek istiyerek eski rağbeti bulamıyan bu komiğin - esasen tasdik edilen - kabiliyet ve istidadını büyük elçi - fakat aktörün tiyatro kapısında kendisini başında abani sarığiyle istikbal etmesinden dolayı onu ülemadan bir molla zannederek- çok sena ediyor. Şeyh Ebülhüdaya da olduğu gibi ismini biraz yanlış bellediği Abdürrezaktan başka kimseyi medhetmiyen *Cambon*, hemen herkese yukardan bakıyor ve iktidarsızlığından bahsetmediği veya ahlâkını zemetmediği kimselerin de hiç değilse uzvi şekillerile istihza ederek meselâ Sultan Reşadın cülusuna kadar mevkiini muhafaza etmiş olan Rusya büyük elçisi *Zinovieff*'i küçük bir sansara benzetiyor. Mektuplarda en kuvvetli hatlarla tasvir edilmiş olan sima, İstanbulu o esnada ilk defa olarak ziyaret eden sabık Bulgaristan Prens ve kralı birinci Ferdinanddır. Onun gösterişçe ve debdebeye fazla düşkünlüğüyle sözlerinde samimiyetten lüzum olmasa da kaçınmak zafını anlatan satırlar, hakikaten canlı. Sultan Hamidin korkaklığını, bin bir vehmini ve bazan da pek anud bir adam oluverişini güzel anlatan ve İttihadı İslâm siyasetini takib ettiğine dair verdiği malûmatta biraz mübalâğaya düşen Cambon, bu hüviyetinin hatları çok karışık adamın pek çok Avrupalıyı da teshir etmiş cazibesinden ve nezaketinden hiç bahsetmiyerek sade sarayında pek fena yemek yendiğini iki kerre, ve bir kerre de Ferdinand namına hikâye ediyor. Ve bir kerre Padişahın bir davetinde birkaç saat kalarak fevkalâde sıkılıp muazzep olduğunu ve bunun bedeli olarakda *Luvr* müzesi için kendisinden bir hediye isteyip kopardığını, *Sa Majes-*

---

(1) *Avait tous les ambassadeurs, ministres, etc, et des Turcs*).

té tabirini Sultan Hamid hakkında ancak bu hediye şerefine kullanarak anlatıyor. Bu satırları okurken insanın hatırına, gayri ihtiyarî, vahşî, veya nim vahşî kabileleri kandırıp en kıymetli şeyleri yok bahasına ellerinden alan seyyahlar geliyor !

Mektupların hakkında pek tecavüzkâr olduğu insanların biri de Kâmil Paşayı ikinci sadaretinde ve dahiliye nazırı bulunurken istihlâf eden Halil Rifat Paşadır. Onun sadaret makamına gelişi, (Sultan deli oluyor. Nazırların en ahmak ve echelini sadrazam yaptı.) tarzında haber veriliyor. Halil Rifat Paşa valiliklerinde büyük ehliyet göstermiş, hüsnüniyet sahibi bir adamdı. Fazla ihtiyar olduğu ve Avrupayı hiç bilmediği için sadrazam olmağa lâyik değildi ama, ahmak ve echel de değildi. Belki Fransızca bilmediği için *Cambon* onu bu kadar hakir gördü dersek, Avrupada en medenî şekilde yaşarlar dediği hariciye memurlarının da bir yaralı Ermeniye hücum edip tekmelerle öldürdüklerini kabul etmese, bari onlara karşı cemilekâr olsaydı!... Hakikat şu ki, *Paul Cambon* bütün Türkiyeyi istiklâle gayri lâyik bir memleket ve bütün Türkleri (İstanbulu zabtettikleri ün kadar mutaassıb ve zalim) buluyor Mamafih sık sık ismi geçen Ermenilerle Yunanlıların da dostu ve hayranı değildir. Hattâ, insanlarını sevmediği bu şarkın toprağına ve manzaralarına da galiba hayran değildir. İstanbulda tabiatın arzedebileceği en güzel manzaraların her an görüldüğünü bu 36 mektubun hesabsız satırları ncak bir kerre kaydetmektedirler. Fakat resimlerde daima cam gözlüğünün arkasından insana mağrur ve soğuk bakan bu diplomat, çok zeki bir dam olduğu için ve dirayeti, fikri takibi ve Fransaya karşı teslim etmek bir borç olan aşkı sayesinde diploması tarihinde kendisine mühim bir isim temin etmiş bulunduğu için, gerek Ermeni meselesi, gerek Girid ihtilâli ile Yunan harbı ve bunun neticeleri hakkındaki mülâhaza ve hükümlerini ihtiva eden ve Avrupa devletlerinin bu meseleler karşısındaki vaziyetlerini de gösteren mektupları, bir daha söyleyelim ki son asır tarihimizle teveggul edenlerin mutlaka bilmek ve okumakla mükellef bulundukları bir mahiyeti haizdir.

KADIN HUKUKU

Dr. MÜNİB HAYRİ ÜRGÜBLÜ

KANUNLARIN tek ülküsü bir ulusun fertleri arasında ekonomik ve soysal birliği her ne değerine olursa olsun kurmaktır, kökleştirmektir. Ekonomik ve soysal birlik ise zamanın yenilikleri ve isteklerine bağlıdır. Dinî telâkkilere dayanan kanunların bu mahiyetteki bir birliği yer ettirmesi güçtür. Zira din değişmez kaideleri bağrında gömülü bir halde saklar.

Rahibe Meri dinin bu telâkkisini şu veciz cümlesile güzel anlatmıştır: « Din mukaddes tanıdığı şeyleri hakikat addeder. Fakat ilim ise hakikat olanları mukaddes tanır. » Hukukî kaideler velevki saygı mevkiinde tuttulsa da antika gibi dokunulmadan saklanacak bir mal değildir. Zamanın yeniliklerin, gidişine hukukun da ayak uydurması ve peşine takılması zaruridir. Binaenaleyh hakikatler karşısında ecdattan mevrus itikatlara behemehal bağlı kalmak akıl ve zekâ ile bağdaşamaz. Esasen ihtilâller er ve geç bu gibi inanları söküp atmışlardır.

3 temmuz 1896 senesinde neşredilen Alman kanunu medenisinin tatbikından evvel alman hukuk lisanı lâtince, yunanca, fransızca ve mahallî alman lisanlarile yazıldı. Bavyera'da yalnız nikâh mukavelesi hakkında seksen türlü usul vardı. Bu usullere, esaslara ait metinler, biraz yukarıda dediğim gibi, türlü lisanlarda yazılmış olduğu için herkes tarafından anlaşılması da güçtü. Alman ulusu bu binbir çeşit kanunî çeşnilerden kurtulmanın zaruretine inandı. Ve bu inandan ötürü de bütün alman ulusu için hak ve müsavat esaslarına dayanan medenî bir kanun vücuda getirildi. Fransız kanunu medenisi beliren ihtiyaçları belirten bir kanundur. Bu kanun arazi ve sanat farkını yok ettiği gibi aile hukukunu da kilisenin tesirinden ve elinden kurtarmıştır. Çünkü fransız medenî kanununun en çetin düşmanı kilise idi. Çünkü, yeni Fransız kanunu medenîsi ise katolik dinin aile hayatı üzerindeki derin izlerini siliyordu. Türk hukuk âlemi de bu yenilik hareketlerinin tesirinden uzak kalmadı. Âli Paşa Sultan Azize Fransız medenî kanununun Türkiye için de olduğu gibi kabulünü teklif etti. Fakat Cevdet Paşa bu fikrin tatbik edilmesine mani oldu. Ve medenî kanun olarak mecelle kabul olundu. Bu dinî mevzuat dolayısile erkekle kadın arasında hukuk bakımından müsavatsızlık yer etti. İnsan haklarının cins değişikliği gözetilmeksizin ayni derecede olduğunu ise kabullenmek lâzımdır.

Eski hukukumuzda miras paylaştırılırken kadın, erkeğin aldığının yarısını alırdı. Ayni ailenin çocuğu olmasına rağmen bir kadının erkek

kardeşine nazaran yarı parça alması elbetteki doğru ve haklı bir paylaştırış olmazdı. Yeni medenî kanunumuz 439 uncu maddesile bu müsavatsızlığı kaldırmış, kadın ve erkek evlâdın aynı derecede hak sahibi olduğu prensipini ilân etmiştir.

Dinin aile hayatını tanzim ettiği 13 üncü asır içinde kadın benliği tam bir benzerlik gösterir. Bu asırlarda cemiyet içerisinde kadına verilen değer ve mahiyet bu günün düşünce ve düşünüşlerinden büsbütün başka idi. Kadın kendisinden istifade edilen bir maldı. Böyle bir esas kabul edilince kadının müsavi ve müsavat üzerine muamele görmesine de tabiatile imkân olamazdı. Netice olarak da kadının, kocasının her ân ve zamanda ayni haklara malik samimî bir arkadaşı olması kabil olmıyordu, hattâ kabul dahi edilemiyordu. Muhtelif din müctehitlerinin asırlarca süren çalışmaları neticesiz meydana gelen kütüphaneler dolusu eserler maâlesef aile hukukunda ilerleyişi yazmış değillerdir. Türk medenî kanunu kadını bu vaziyette bulmuştu. Lâkin onu bu halde bırakmadı. 151 inci maddesile şu esası kurdu : « Karı koca aile birliğinin saadetini birlikte temin etmek için sözleşmişlerdir. Karı koca bu birliğe sadakat ve müzaheretle mükelleftirler. » Görülüyor ki Türk kadını kendisinden istifade edilen bir mal olmaktan çıkmış, ailenin esaslı bir rüknü olmuştur. Diğer bir söyleyişle Türk kadını para ile alınıp bırakılan yani mihrimuaccel verilerek alınan ve mihrimüeccel ödenerek boşanılan bir nesne olmaktan kurtulmuştur. Biliyoruz ki eski hukukta erkeğin (boşsun) demesi kâfi idi. Hattâ içerisinde kâğıdı bulunmıyan boş bir zarfı dahi karısına göndermesi kendisini boşadığına delil olarak alınır ve kadın boş düşerdi. Kadına boşanmak hakkı prensip itibarile kabul edilmiyordu. Kadın ancak evlenirken erkekler tarafından kendisine meşhur tabirile : « tefvizi talâk » edilmişse yani boşama hakkı verilmişse boşanma davâsı açabilirdi. Bu hukukun tatbik edildiği zamanda kadın evlenmiye muvafakatını nikâh kıyan imama kapı arkasından ve ekseriyetle bir vekil marifetile bildirirdi. Bu vaziyette evlenen kadınsa boşanma hakkını muhafaza eylemek istediğini söyliyebilmek cesaretini duyan bir mevcudiyet ve lisan değildi. Kadının boşanmayı istemek hakkından mahrumiyeti bazan insan ruhunu, izzeti nefsini ıztırabla kıvrandıracak elemler ve vaziyetler doğuruyordu. Boşanmak mecburiyetinde kalan, aile hayatı kendisi için çekilmez bir hal alan kadın boşanmak için, boşanabilmek için kocasının muvafakatını beklemek ve o muvafakattan istimdat etmek ve medet ummak mecburiyetindeydi. Bu vaziyet hazin bir manzara idi, yürek ezici bir ıztırabdı. Gene bu vaziyet o zamanlarda bile bazan göze batmış ve yürekler ezmiş olacaktır ki şu vak'anın veya hikâyenin anlatılmasına âmil olmuştur : Hâkim davâyı tetkik ediyor, koca baştan başa haksız ve kadın ise mağdur ve dolayısile kocasından ayrılmak mecburiyetindedir. Ayrılmamak kendisi için, hayatı için bile tehlikelidir. Fakat kocası sözü geçen

hukukun kendisine verdiği hakka kör düğüm bir inadla yapışmış karısını boşamamakta ısrar eylemektedir. Hâkim insaflı bir adamdır. Kocaya karısını boşamayı tavsiye ediyor. Koca yine ısrar ediyordu. Bu vaziyet karşısında kocaya: Mahkemeyi yarına talik ediyorum, yarına kadar düşün. Bu kadın haklıdır. Kendisine zorla bu hayatı çektirmek doğru değildir. Ertesi sabah koca ve karı hâkimin huzuruna geliyorlar. Hâkim kocanın yüzündeki ifadeden inadında israr edeceğini anlıyor. Kocaya : Karınız rahatsız gibi görünüyor, şu destiden bir bardak su veriniz diyor. Koca destinin ağzını bardağa doğru eğiyor suyun akmadığını görünce hâkime : Boş diyor. Hâkim de : Demek ki düşündün taşından en nihayet boşamaya karar verdin, iyi oldu, çünkü sizin beraber yaşamanız kabil değildi diyor ve hükmünü veriyor.

Bu naklin bir hikâye olduğu, bir hâkimin her hangi bir tarafa bu şekilde bir telkinde bulunmıyacağını telakki etmek kabildir. Fakat ne de olsa bu nakil vecizdir. Mânalıdır. Demek ki kadının boşanma hakkının yok edilmesinden ötürü ıztırab ve ıstırar o derecede hasıl olmuştu ki bu gibi hikâyelerin anlatılmasına bile ihtiyaç duyulmuştu.

25 teşrinevvel 1333 tarihinde neşredilen hukuku aile kararnamesi kapitülâsyon hukukunun Genel Savaş esnasında tarafımızdan ilga edilmiş bulunmasından ötürü azlıklara mensub vatandaşlar için de kendilerinin dinî esaslarını saygıda tutarak hükümler koyuyordu. Nitekim bu aile kararnamesinin ikinci faslı museviler hakkındaki memnu nikâh vaziyetlerinden bahseder. Yine denilebilir ki bu aile kararnamesinin esasını dinî telâkkiler teşkil etmektedir.

Aile kararnamesinin 102 inci maddesi şöyle yazılmıştır: «Talâkın ehli mükellef olan zevçtir. »

Görülüyor ki aile kararnamesinde boşanma hakkı prensip olarak kocaya verilmiştir. Boşanma hakkı prensip itibarile kocaya tanınmakla beraber aile kararnamesi bazı yeniliklerde kabul eylemiş ve bu itibarla aile hayatında hükmü cari mevzuata nazaran yepyeni ve hattâ inkılâbcı hükümler de vazeylemiştir.

Meselâ : Bahsettiğim bu aile kararnamesinin 119 uncu maddesi «Mani'i takarrüb ayıbdan salim olan kadın zevcinin böyle bir illet ile malûl olduğuna mutalli oldukta hâkime müracaatla ayrılma isteyebilir » tarzında yazılmıştır. Kezalik kocanın cüzzam veya zührevî hastalıklara tutulmuş olmasından ötürü kadının boşanma davâsı açabileceği kabul edilmiştir. Kocasının deliliği sebebile de kadının boşanma davâsı açmak hakkı esas itibarile tanınmıştır. Kocanın ortadan kaybolması halinde de boşanma davâsı açmak vaziyeti kadın için telâkki edilmiştir. Aile kararnamesinin dikkate en ziyade değer bulduğum ciheti geçimsizlik dolayısile de kadına boşanmayı istemek hakkını tanımış olmasıdır. Filhakika bu kararnamenin 130 uncu maddesi mucibince karı ve koca arasında kavga ve geçimsizlik çıkarsa iki taraftan herbiri hâkime müracaat edebilir. Hâkim bunun üzerine tarafların ailelerinden birer kişiyi hakem olrak

tayin eder. Ailelerden hakem tayin etmek kabil olmazsa hariçten iki kişi yine hâkim tarafından hakem olarak seçilir. Hakemler iki tarafı da dinlerler, aralarını bulmağa uğraşırlar. Uyuşmalarını temin etmek kabil olmazsa boşanmalarına karar verirler. Hakemlerin verecekleri bu hüküm kat'idir.

Geçimsizlik sebebile kadına boşanabilmek için müracaat hakkı tanımakla aile kararnamesi göz önünde tutulmağa değer bir yenilik göstermiştir. Fakat bu müracaatı, izahatımdan da anlaşıldığı gibi hakemler tetkik ediyorlardı. Hakemlerin kararı da kat'idir. Yani bu kararlara karşı temyiz yolu ile itiraz etmek kabil değildi. Şu halde her şey hakemin eline, vicdanına bırakılmış bir vaziyette idi.

Miras bakımındansa kadın yine erkeğin aldığının yarısını almakta devam ediyordu. Bahsettiğim aile kararnamesi bu hususda bir yenilik yapmış değildir. Esasen bu mevzu onun çerçevesinden de hariç bir vaziyete taallûk ediyordu. İçten gelen bir duygu ile itiraf etmek lâzımdır ki Türk kadınına soysal ve iktisadî sahadaki müstakil varlığını ve haklarını tam ve mütekâmil olarak Cumuriyet rejiminin kanunları vermiştir.

BİRUNİ'NİN BİR KİTABI

M. ŞEREFEDDİN YALTKAYA

Ebürreyhanı Birûnî'nin bütün memleketimizde yalnız iki nüshası bulunan bir kitabı vardır ki bu azlık başka memleketlere bakılınca bir çokluktur. Çünkü bildiğimize göre bu kitabın dünyanın başka bir yerinde başka bir nüshası yoktur. Bu kitab; Ebürreyhan'ın Mahmud ibni Sebüktegin'in torunu Mevdud namına yazmış olduğu *Elcümahir Filcevahir* adlı kitabıdır ki Ebürreyhan, bu kitabında eski zamanda bir nevi banka olan padişah hazinelerindeki kıymetli taşlardan bahsetmiş ve bunlarda eskiden kabul edilmekte olan muhtelif hassaları tetkik eylemiştir.

Ebürreyhan bu; Mevdud'un babası Mesud için yazmış olduğu (kozmografya) dan *Elkanunülmesudi* adlı eserinin başında söylediği gibi gençliğinde Mesud'un kendisini himayesi sayesinde tahsile imkân bulabilmiş ve bu hükümdarın pek çok lütuf ve ihsanına mazhar olmuş olmakla bunun için kendisinin ismine nisbetle *Elkanunülmesudi*'yi yazmış olduğu gibi bunun oğlu için de bu *Elcümahir*'i yazmış idi.

Türkiyat Mecmuasının altıncı sayısı için kitabın uzun bir tahlilini yapmış bulunuyorum. Bu kitabın hemen hemen bir tercümesi demek olan o tahlilim orada okunacaktır.

Burada aşağıya doğru o tahlilin bir hulâsasını takdim ediyorum :

Ebürreyhan bu kitabını iki fasla ayırmıştır. Birinci fasılda; yirmi yaşında padişah olan genç Mevdud'u tenvir etmek maksadile kendisini yormayacak surette mevzuları değiştire değiştire baştan on beş (terviha - dinlendirme - eğlendirme) yazmış ve bunlarda genç padişaha pisikoloji, fiziyoloji, sosyoloji tıb, tarih ve saireye dair malûmat vermiştir.

Bu (terviha) lardan on birinci (terviha) da Ebürreyhan insanlar arasında padişahlığın teessüsü hakkında şu malûmatı vermektedir:

İnsanların hepsi bir ata ve bir anadan doğmuş ve ayni şekil ve surette yaradılmışlarsa da Âdem atamızın ilk oğullarından birinin kurbanı kabul edilip ötekininki reddedileliden beri aralarında biribirlerini çekememek baş göstermiş ve hiçbir zaman aralarında hased eksik olmamış ve olmayacaktır. Mizaç ve tabiatlarındaki biribirine uymamazlık hepsinin ellerinde kilerine hepsinin gözlerini dikmelerine sebeb olmuş ve olacaktır da.. Tanrı korkusu ve hükümdarlardan çekinmektir ki insanları biribirlerinin mallarına tecavüzden menetmektedir. Hükümdar kuvvetli olmazsa ve hükmünü yürütemezse elinin altında bulunanların üzerinde siyasetini icra ede-

mez. Herkes kuvvetsiz hükümdara karşı müsavat iddiasında bulunur; herkes böyle olan hükümdardan ziyade hükümdarlığa kendisinin lâyık olduğunu söyleyebilir ve söyler.

Hükümdarlık: bir kabile üzerine başka bir kabilenin el uzatmasından ve şecaatle mevsuf bir ferdin veya bir ailenin tahakümile başlayarak gitgide bunda bir kudsiyet tahayyül edilmeğe başlanılmış ve nihayet bu işte semavî bir kudret tasavvur olunmuştur. Tamamile kudsiyetten âri olan tahaküm nihayet semavî teyyid ile müeyyed kılındı ve bu suretle hükümdarlıktaki kuvvet ve kudret en yüksek dereceye çıkarıldı. Eski İran hükümdarları semavi bir kudrete malik addedilirlerdi. İslâmda dahi imamet Kureyş kabilesine münhasır kılınmıştır. Tibetliler dahi Hakanlarını güneşin oğlu olarak kabul ederler ve bunun bir zırh içinde gökten indiğine inanırlardı.

Kâbil'liler de kendilerinin ilk Türk hükümdarları olan (Berhemkin-Berhetkin) orada bugün (Gurre-Kur) dedikleri bir mağarada yaradılıp oradan tam bir insan olarak - veya bir zırh içinde olarak - veya tarap ve sürur içinde raksederek, şarkı söyliyerek - çıktığını söylerler.

Hükümdarlar; böyle yaradılış itibarile başka insanlardan ayrı bir yaradılışta olmalarını halka kabul ettirmek suretile, başka insanların kendilerine itaatlarını ve ayni zamanda başka insanların -bu imtiyazlardan mahrum olmalarile-hükümdarlığa göz koyamamalarını temin etmek istiyorlar idi. Hükümdarlar bu hususiyetlerile temayüz ettikleri gibi, yüksek köşkler ve eyvanlar ve saraylar ile de bu temayüzlerini ikmal ediyorlar idi. Bunların başka insanlardan yaradılış itibarile bir farkları ve bir fazlalıkları olmadığından başlarına taç ve külâh giymek ile bir fark göstermek istedikleri gibi taraftarları tarafından gûya bunların başka insanlardan farklı olarak yaradılışlarında kollarının uzun olduğu ve bunların kollarının diz kapaklarına kadar geldiği söyleniliyord idi.

Nitekim Hindliler padişahlarına (Mehabahavay) derler ki kolu uzun demektir. İranlılar dahi Behmeni erdeşir) e (Rivendest) derler idi. Çünkü : (Rivend) denilen kök -ki (Ribars) denilen otun köküdür- derinlikte suyu bulmadıkça yeşillenmez (bununla elinin aşağı doğru uzunluğu kastediliyordu).

Bunu müteakib yazmış olduğu on ikinci (terviha) da dahi eskiden yer altına gömülen paralardan ve bunun sebeblerinden ve bunlerın nasıl gömüldüğünden bahsediyor ve diyor ki:

Yer altına gömülmüş olan defineler -ki çok defalar zayi ve kaybolmağa mahkûmdur- taban tabana zıd olan iki kimse tarafından gömülmektedirler. Bu iki kimse dilencilerle hükümdarlardır. Dilenciler dilenciliğe alıştıktan sonra biraz da çene kuvvetli olacak olursa ne yiyecek ve ne içecek ve giyeceğe para vermiyeceklerinden ellerine geçen paraları üst üste koyarak yığarlar ve gittikçe bu paralar çoğalır ve birikir ve günden güne daima büyür ve artar. Bu paraları saklamak ve çaldırmamak için en emin vasıta ve çare bunları gömmek olduğundan bunları yerin sinesine tevdi ederler.

Ve kendileri şunun, bunun verdiği yiyecekler ile vakit geçirdiklerinden veya pek az ve pek fena yemeklerden yediklerinden bir gün birdenbire veya kötü hastalıklara tutularak fena bir halde hayattan çekilir giderler. Ve gömdükleri paralar da yer altında saklı ve gömülü kalır.

Hükümdarlar ise başlarına binbir türlü felâketler gelmek her an muhtemel bulunduğundan kalelerde saklı ve gizli paralar bulundurmağa mecburdurlar. Onlar, bu paralara kendilerinden başka bir kimsenin muttali olduğunu istemezler. Bunun için bu paraları koydukları ve gizledikleri yetlere bunları nakledenleri öldürtürler idi.

Bu kadar ileri gitmiyenler bu paralar ile beraber boş sandıklara koydukları kimseleri hamil olan katırları bizzat kendileri sevkederler ve onları asla tayin edemiyecekleri bir yere çıkararak bu paraları gömdürdükten sonra yine onları bu boş sandıklara koyarak geceleyin geri döndürürler idi. Bu gömülü paralar dahi dilencilerin gömdükleri paralar gibi çok defalar zayi oluyor idi. Bunlar; bazan bir yağmurun sellerile açılır ve bazan da bir tesadüfün kazmasile meydana çıkar ki bunlar, zayi olanlara nazaran pek azdır.

Eski hükümdarların kıymetli taşlara verdikleri ehemmiyeti gösteren on dördüncü (terviha) da dikkate şayandır. Bunda diyor ki:

Hükümdarlar; harb gibi mecburî hareketlerinde veya herhangi bir hareketlerinde mala ve mal sahiblerine muhtaçtırlar. Herhangi bir nevi malın ise aynen her zamanda izharı ve her zaman ve mekânda insanın bunları yanında bulundurması mümkün değildir. Nerede olursa olsun lâzım olan eşyayı hemen ihzar etmek maksadile yanda taşınılabilecekf hafif bir vasıtaya ihtiyaç hasıl olmuş ve bunun için altın, gümüş ve bakırdan sikkeler yapılmıştır. Hükümdarlar harblerde bazı kere galib ve bazen de mağlûb olmakta ve mağlûb olan tarafın kaçarken pek az yüklü bulunması lâzım geldiği görülmekte olduğundan kıymetli cevherler ehemmiyet kazandı. Çünkü birkaç miskal ağırlığında olan bir taş binlerce altına alınıp satılıyor idi.

Bundan sonraki on beşinci (terviha) ile birinci fasıl bitiyor; kitabın ikinci faslı başlıyor. Bu ikinci fasılda iki makale vardır. Birinci makalede yakut, zümrüd gibi kıymetli taşlardan ve ikinci makalede altın, gümüş gibi madenlerden bahsediyor. Ve bu eserini Mevdud'a ithaf etmiş olduğunu burada söylüyor.

İkinci faslın birinci makalesini teşkil eden cevherlere; kıymetli taşlara (yakut) ile başlıyor ve buna dair malûmat veriyor ve bu bapta okumuş ve duymuş olduğu hikâyeleri söylüyor. Ve her yıl Harzem'den Mahmudi bni Sebükteğin'e gönderilen hediyeler arasında kırmızı yakuttan büyük bir bıçak sapı gördüğünü söylüyor ki bundan o tarihte (Harzemşah) unvanını alan ve Mahmud ibni Sebükteğin'e tâbi olan Ali'nin ve bunun kardeşi Me'munu'nın her yıl Mahmu'da hediye göndermekte olduklarını öğreniyoruz.

Serendib'de bulunmuş bir kırmızı yakutun üzerindeki toz ve toprak ka-

zındıktan sonra altından bir salib çıkmış ve bu haçlı yakutun Bizans İmparatoruna büyük bir para mukabilinde satılmış olması hikâyesini hıristiyanların salib hakkında nakıi ve rivayet etmekte oldukları hikâyeler cümlesinden buluyor ve bu hikâyeyi Bizans İmparatorlarından (muzaffer Kustantin) in anası (Eleni) nin gökte görmüş olduğu salib şeklindeki şehab hikâyesine benzetiyor.

Ebürreyhan (zümrüd) bahsinde ken disinin umumî kanaatleri olduğu gibi kabul eden ve bulduğu gibi umumî cereyanlara uyan kimselerden olmadığını göstermiştir. Asrında tefekkür ve tecribelerile müstesna bir şahsiyet olan bu büyük adam o zamanki ve o zamandan evvelki kitabların hepsinde ve hattâ şiirlerde yazılan ve söylenen; yazılmış ve söylenmiş olan bir hassayı; zümrüdün yılanın gözünü akıtması hassasını tecribe etmiş ve bunun aslı olmadığını ortaya koymuş idi.

Ebürreyhan diyor ki;

Şimdiye kadar yazılmış ve söylenmiş olan kitablar ve risaleler ve şiirlerde zümrüd de yılanın gözünü akıtmak hassası olduğunu okuyor ve görüyor idim. Benim tecribelerim ise zümrüdün böyle bir hassası olduğunu tasdik etmedi. Ben, bu hususta tecribemi türlü türlü şekiller ile tatbik ettim. Hattâ yılanın boynuna zümrüd gerdanlık dahi geçirdim ve zümrüdü bir ipe geçirip hayvanın gözünün önünde tuttum. Ve hayvanın içinde bulunduğu sepete zümrüd düşedim. Her ne yaptım ise yaptım; yaz, kış, sıcak ve soğukta dokuz ay kadar bu tecribeme devam ettim.. Yapmadığım yalnız bununla hayvanın gözlerini sürmelemediğim kaldı.. Neticede gördüm ki bu yaptıklarımın hayvanın gözüne hiçbir tesiri olmadı. Eğer hayvanın gözlerinin feri artmadise ne âlâ ! . .

Ebürreyhan'ın (Yeşim) e dair yazdığı yazılar eski Türkler hakkında bize kıymetli malûmat vermektedir :

(Yeşim) in (Huten) den çıktığını söyledikten sonra Ebürreyhan diyor ki :

Burada (Kaş) denilen bir vadi vardır ki (Yeşim) in beyaz ve alâsı buradan çıkar. Burada büyük parçaların çıkıtğı yer hükümdara mahsus olup ahali küçük parça çıkan yerlerden alırlar. Bundan başka (Karakaş) denilen bir vadi daha vardır ki buradan çıkan (Yeşim) in rengi (Kaş) tan çıkan kadar beyaz olmaz. (Yeşim) in kendisine veya bu cinsten olan bir taşa (galebe taşı) denilir. Bunun için Türkler kılıçlarını ve atların egerlerini ve bellerindeki kemerlerini savaşlarda galebe çalmak niyetile bununla süslerler. Ve bunlara bakarak başka kimselerde bu niyetle parmaklarına bundan yüzük takmağa ve bıçaklarına bundan sap yapmağa başladılar.

Ebürreyhan, (Yeşim) den sonra (Sebh) denilen boncuktan bahseder. Ve bu boncuğun Fargana'lıların fırınlarını kızdırdıkları nefte benzer bir kara taş nevinden olduğunu söylerken Fargana'lıların bu taşın külüile küllü su yaparak bununla çamaşırlarını yıkadıklarını ve Fargana'da ağzından zift, katran ve neft fışkıran bir dağ olduğunu ve Fargana'lıların yandığından ve ayni zamanda taşa

benzediğinden dolayı bu seyyal maddeye (çirağ seng) dediklerini söylemektedir.

(Mumyay) denilen ilâçtan bahsederken bir Türkmenin bunu nebattan yaptığını ve nebattan yapılan ilâçların tesirlerinin daha fazla ve daha çabuk olduğunu söylediğini yazıyor ki eskiden Türkmenler arasında böyle nebatî ilâçların faydasını takdir ve tecribe etmiş kimselerin bulunması bize Türk tıb tarihi noktasından mühim bir malûmat vermektedir.

Ebürreyhan diyor ki:

Gençliğimde (Sütkend) hududundan bir ihtiyar Türkmenin her yıl Harzemşah'a geldiğini ve getirdiği hediyeler arasında kendi elile yapmış olduğu nebatî mumya bulunduğunu hatırlarım. Bu Türkmen bütün ilâçları otlardan yapiyor ve otlar - dan yapılan ilâçların tesirlerinin daha fazla ve daha çabuk olduğunu iddia ediyor idi.

Harzemşah'ın toğancıbaşısının elinde Harzemşah'ın gözdesi olan bir toğanın ayağı kırılmış ve bundan üfkelenen padişah buna mukabil toğancıbaşının dahi ayağı kırılmasını cellâda emretmiş idi.

Cellâd bu emri icrada ciddî davranmamış idise de toğancıbaşının bir rakibi cellâdın işi ciddî tutmamasına itirazı üzerine cellâd Harzemşah'a kendisini şikâyet edeceğinden korkarak toğancıbaşının ayağını tamamile kırmış idi. Harzemşah toğancıbaşısının ayağını kırdırdığına pişman oldu ve buna acıdı ve kendisine bu Türkmenin mumyasından içirmelerini emretti. Ben, bu vakadan bir yıl sonra bu toğancıbaşıyı elinde bir toğan olduğu halde at üzerinde gördüm. Attan indiği vakit yerde iztırab ile yürüyor ve bastonsuz yüriyemiyor idi.

Ebürreyhan bu kitabında Türklerce meşhur olan (Yat - yağmurtaşı) ndan da bahsediyor ve bunu (Caferüssadık : 699-80; 148-765) in çırağı olduğu söylenilen (Tarsos) lu Cabiri bin Hayyan'ın *Kitabülbahis*'in birkaç yerinde zikrettiğini söyliyor ki bizim bildiğimize göre şimdiye kadar bu yağmur taşından bahseden menbalar içinde bundan eskisini bilen ve gören yoktur. Bin ikiyüz yıldan fazla bir eskiliği olan bu menba ilk defa tarafımızdan görülmüş ve tarafımızdan haber verilmiş oluyor. *Kitabülbahis* adını taşıyan bu menba hakkında Türkiyat Mecmuasının 6 ıncı sayısında çıkacak olan yazımızda malûmat verilmiş ve bundaki haberler bildirilmiş ve bu pek meşhur olan yağmur yağdırmak hâdisesi ile bu cins hâdiseler hakkında Ebürreyhan'ın dikkate şa - yan olan fikirleri gösterilmiştir.

CENEVE DEVLET ARŞİVİNDEKİ TÜKÇE VESİKALAR

EZİO BARTALİNİ

[Il Messaggero Degli Italiana gazetesinin 371 numaralı nüshasında çıkan bu yazıyı, ehemmiyetinden dolayı, olduğu gibi tercüme ediyoruz.]

Karilerimiz, gazetemizin 15 mart tarihli nüshasında Profesör Vito Vitale'nin *Ceneve Cumhuriyetinin diplomatları ve konsolosları* unvanlı şayani dikkat eserinden naklettiğimiz parçayı hatırlarlar. Bu parça Türkiyedeki Ceneviz elçi ve konsoloslarına aiddi. O zaman bu malzemenin Osmanlı tarihi için olan hususi ehemiyetine işaret etmiştik.

O makalenin muhtelif Türk âlimleri üzerinde uyandırdığı alâkadan cesaret alarak, Profesör Vito Vitaleden, Ceneve Devlet arşivinde mevcut olduğunu bildiğimiz Türk yazmalariyle meşgul olarak onların listesini elde etmesini rica ettik. Aynı şehirde, pek çok sene evvel, Profesör Gabotto'nun rehberliği altında, Paleoğrafi üzerinde çalışmıştık.

Gerek Profesör Vitale'nin, gerek Devlet arşivindeki Sinyor Raimondo Morozzo ve Profesör Di Tucci'nin ricamızı hüsnü suretle telakki etmeleri sayesinde, bugün, mezkûr arşivde bulunan yazmaların listesini, ilk defa olarak, neşre muvaffak oluyoruz. Bu neşrin, Türk bilgisi bakımından ehemmiyeti üzerinde durmağa lüzum görmüyoruz. Bu mevzuun bazı noktaları üzerinde, ilk fırsatta biraz daha uzunca duracağız.

* * *

Sene 1563, hicri 971 — Bir Ceneviz elçisi için ruhsat tezkeresi (Giovanni, Francesce de Franko'nun elçiliklerine aid). o zaman Veziriazam Rüstem Paşa idi.

Sene 1665, hicri 1076 — Cemaziyülevvel ayında, IV üncü Sultan Mehmet tarafından elçi Giovanni Agostino Durazzo'ya, Cenevizlilere verilen kapitülasyonun nâkıs sureti.

Sene 1666, hicri 1076 — IV üncü Mehmed'in kara ve deniz otoritelerine hitaben divani yazı ile yazılan ve Cenevizlilerle yapılan muahedeyi haber vererek onlara iyi muamele edilmesini âmir olan fermanı. İstanbulda cemaziyülevvel ayının sonunda verilmiştir.

Sene 1666, hicri 1076 — Elçi Giovanni Agostino Durazzo'nun İstes mevkiinde, hediyeleriyle birlikte alınan mektubuna cevaben, Veziriazam Ahmed Köprülü'nün mektubu, Kandiye meydanında verilmiştir.

Sene 1666, hicri 1076 — Veziriazam Ahmed Köprülü'nün elçi Giovanni Agostino Durazzo'nun İstanbul'dan dönüşünde verilmiş olan mektubu.

Sene 1667, hicri 1078 — Elçi Sini-

baldo Fiesco'nun ricası üzerine, III üncü Sultan Ahmed tarafından, İstanbul kaymakamı Yusuf Paşa'ya, gümrük memurlarına, Ceneviz tacirlerinden tam kuruşları 100 aspre ve Leonina denilen paraları 90 mukabilinde almalarını emreden fermanının sureti. Kandiye meydanında Gonal(?) ayının son günlerinde verilmiştir.

Sene 1667 (tahminî) — Veziriazam Naaman (Nûman) Paşa'nın Sınibaldo Fiesco vasıtasiyle verilen mektuba cevab vermek için Ceneve Dogesine yazdığı mektub. İstanbulda verilmiştir.

Sene 1667 — Gelibolu konsolosluğunun lâğvı hakkında Sinyor Sinibaldo Fiesco tarafından, İstanbul kaymakamına takdim olunan muhtıranın ve Galata kadısının kararlarından çıkarılan bir kısmın resmi sureti.

Sene 1672 yahud 73 — Müteveffa Sinyor Pompeo Giustiniani hakkında Türk adliyesine verilen rapor. (Mumaileyh elçi bulunduğu sırada, lâyıkile tayin edilemiyen sebeblerden dolayı intihar etmişti).

Sene 1674, hicrî 1076 — III üncü Sultan Ahmed tarafından İzmir kadısına hitaben, o şehirdeki Ceneviz Konsolosu Guiseppe Molinari'nin tayinini bildiren fermanın talik yazı ile sureti. Elçi Fiesco'nun ricası üzerine cemaziyülahır ayının ortasında İstanbulda verlimiştir.

1674, hicrî 1086 — Elçi Sinibaldo Fiesco'nun talebi üzerine III üncü Sultan Ahmed tarafından İzmir'deki Ceneviz Konsolosu Giovanni Gentile'nin ölümünden sonra verilen ferman. Cemaziyülahar ayında verilmiştir.

Sene 1674, hicrî 1087 — İzmirde ölen bu şehirdeki Ceneviz Konsolosunun mirası hakkında İzmir Kadısı tarafından verilen iki ilâm.

Sene 1710 - 71 - 30 — Vezirazam Naaman (Nûman) Paşanın Ceneve Cumhuriyetine yazdığı mektubun sureti.

Sene 1710, hicrî 1122 — III üncü Sultan Ahmed'in Cezair Beylerbeyine ve Akdenizin diğer kumandanlarına hitaben, Ceneve'den İstanbul'a üç gemi ile seyahat etmekte olan Ceneviz konsolosunun serbestçe geçmesi için, divanî hat ile yazılmış ferman. İstanbulda Ramazan ayının sonunda verilmiştir. (Mevzuubahs Konsolosun Costantino Balbi olması muhtemeldir.) Sene 1712, hicrî-IV üncü Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Ahmed tarafından, Cenve Cumhuriyeti ile tecdid edilen kapitülasyonun tasdikli sureti. Ceneve Cumhuriyetinin murahhası Angelo Giono tarafından alınmıştır. İstanbulda verilmiştir.

1712, hicrî 1124 — Trablus Beylerbeyinin Ceneve kumandanlarına hitaben, sulh müzakerelerine girişmeği kabul eden mektubu. Trablus'da Receb ayında verilmiştir.

Sene 2783 — İstanbul'da yazılmış bir diploma. Mahiyeti iyice anlaşılamamıştır. - Tarihi meçhul - Veziriazam Mustafa Paşa'nın Cenevizlilere sulh müzakeresini tavsiye eden tamim mahiyetinde mektubu. Ayni mektubun diğer bir nüshası daha vardır.

Sene 1705— Tunus Beyinin, Ceneve hükümetine, korsan Giovanni Battista di Son Remo'nun tecziyesini taleb eden mektubu.

RİP VAN WİNKLE
(Washington İrving'den)

KASIM GÜLEK

[*Washington İrving, ilk Amerikan edibi olarak tanınmıştır. Bundan maksat kendisinden evvel Amerikada edip yetişmemiş demek değildir. Bilâkis o vakite kadar Amerikada yetişmiş müteaddit muharrirler bir çok edebi eserler meydana getirmişlerdir. Fakat bunlar daha ziyade İngiliz edebiyat cereyanlarını takip etmişler, sanki İngiltere'de yaşıyormuş gibi eserler meydana getirmişlerdir.*

Washington İrving ise, ilk defa olmak üzere kendi memleketini, Amerikayı tanıtmış ve bu yeni memleketin güzelliklerini terennüm etmiş, buranın halkını ve âdatını takdir etmiş, ve memleketinin hikâyelerini yazmıştır.

Rip Van Winkle eski bir masalı Amerika'nın kurtuluş ve istiklâl savaşı ile birleştiren çok güzel bir hikâyedir.

Bizim kurtuluş ve inkılâp savaşımızdan evvel uykuya yatmış olan bir Rip Van Winkle bugün uyansa, akıl almayacak kadar çok ve büyük işlerin bu kadar az zamana nasıl sığabileceğini anlayamıyacak ve hayati Amerika'daki adaşından şüphesiz çok daha büyük olacaktır.] *K. G.*

HUDSON nehrinde seyahat eden herkes Kaatskill dağlarını hatırlamalıdır. Kaatskill, (Applachian) dağ silsilesinden ayrılmış bir koldur, ve nehrin garbinde uzak mesafelerden, azim bir irtifa ile yükselerek etrafındaki yerlere hâkim vaziyette görünür. Her mevsim tebeddülü, daha doğrusu her hava tahavvülü, günün her saatı bu dağların sihirli renk ve şekillerinde bazı tebeddülât husule getirir, ve bu tebeddülât uzakta ve yakındaki ev kadınları için mükemmel bir barometre addedilir. Hava iyi ve sakin olduğu vakit bu dağlar mavi ve erguvanî bir renkle örtülüdürler, ve keskin çizgilerini berrak akşam semasına nakşederler; fakat bazan civarda hiç bulut yokken zirvelerinin etrafında, batan güneşin son şualariyle bir haşmet tacı gibi yanan ve parlayan kül renkli bulutlardan bir başlık toplarlar.

Bu sihirli dağların eteğinde, seyyah, yaylaların mavi renginin daha yakındaki ovaların taze yeşiline kavuştuğu yerde, tahta damları ağaçlar arasında parlayan bir köyden kıvrımlarla çıkan hafif dumanı uzaktan görür..

Bu, eyaletin ilk zamanlarında, (Peter Stuyversant) hükûmetinin başladığı zamanlarda, Felemenkli müstamirler tarafından tesis edilmiş eski bir köydür; ve birkaç sene evveline kadar ilk yerleşenlerin Holandadan getirilmiş sarı tuğladan, kafesli pencereli, müselles cebheli, sivri çatılı

ve üstünde yelkovanlar bulunan evleri mevcuttu.

Bu aynı köyde (ve doğrusunu söylemek lâzım gelirse çok eski ve zamanın sarsıntıları ile yıpranmış olan) bu evlerden birinde birçok sene evvel daha eyalet büyük Britanya idaresinde iken Rip Van Winkle isminde basit ve iyi huylu bir adam yaşıyordu. Rip Van Winkle (Peter Stuart) ın cengâverliği zamanında cesaretiyle temayüz eden (Fort Christina) muhasarasında kendisine refakat eden VanWinkle ailesi ahfadındandı, lâkin kendisi ailesinin cankçi seciyesinden çok az şey tevarüs etmişti. Onun basit ve iyi huylu bir adam olduğunu daha evvel söylemiştim; bundan başka iyi bir komşu ve itaatlı ve kılıbık da bir koca idi.

Karısının tahakkümü altında kalmasına sebeb kendisine herkesin teveccühünü kazandıran uysallığı ve yavaşlığı idi; zira evde şirretlerin tahakkümü altında olan erkekler dışarda sakin ve sulhsever olurlar. Bu gibi erkeklerin huyları ev mihneti ocağında daha yumuşak ve eğilebilir bir hal alır. Gece kadının kopardığı dırdırların mihnet ve meşakkate tahammül ve sabır faziletlerini öğretmek hususunda bütün dünyanın vaizlarından daha müessir olduğu muhakkaktır. Bazı cihetlerden böyle bir zevce saadet vasıtası addedilebilir. Eğer bu söz bir hakikat ise Rip Van Winkle katmerli bir saadete nail olmuştu.

Şurası muhakkaktı ki, Rip Van Winkle köydeki bütün ev kadınlarının gözdesi idi, ve bu kadınlar, cinsi lâtifin adeti veçhile aile kavgalarında onun tarafını iltizam ederler, ve bu meseleleri akşam dedikodularında tekrar ettikleri vakıt bütün kabahatı karısına yükletmekte tereddüt etmezlerdi. Köyün çocukalrı da o yaklaşınca sevinç ile bağırırlardı. Rip Van Winkle onlara oyunlarında yardım eder, oyuncaklarını yapar, uçurtma uçurmasını, zıp zıp oynamasını öğretir, ve uzun cadı, hortlak ve kızıl derili yerli hikâyesi anlatırdı. Ne vakıt köyde dolaşmağa çıksa, eteğine asılan, arkasına tırmanan ve korkusuzça kendine bin türlü muziplikler eden bir sürü çocuk tarafından ihata edilirdi; ve civarda hiçbir köpek ona havlamazdı.

Rip Van Winkle'in yaradılışındaki en büyük hata, hertürlü faydalı işe karşı hisettiği yenilemiyecek kadar bir nefret idi. Bu, çalışkanlığın ve yahut sebatın yokluğundan değildi, çünkü bazan elinde bir tatarın mızrağı kadar uzun ve ağır bir olta kamışı, yaş bir kayanın üstüne, oltaya tek bir balık bile dokunup sopasını sarsarak kendisine cesaret vermediği halde hiç sesini çıkarmadan bütün gün balık beklediği vaki idi. Omuzunda av tüfengi birkaç sincap ve vahşi güvercin vurmak için saatlerce ormanlarda, bataklarda, dere tepe aşarak tabana kuvvet yürürdü. Hiçbir komşuya, en zor işlerde bile yardım etmeyi reddetmezdi, ve bütün harman eğlencelerinde, mısır kabuğu çıkarmak veya taş çitler inşa etmekte ön ayak olan adamdı. Köyün kadınları da ona işlerini gördürürle., ve kendi daha az lütüfkâr kocalarının yapamayacağı ufak tefek şeyleri ona yaptırırlardı. Hulâsa Rip kendi-

ninkinden başka herkesin işini yapmağa hazırdı. Fakat aile vazifesini yapmağa ve çiftliğini muntazam tutmağa gelince, bunları yapılması imkânsız bulurdu.

Filhakika, kendi çiftliğinde çalışmanın faydasız olduğunu söylerdi; bu çiftlik bütün memlekette en menhus küçük bir arazi parçası idi; orada herşey fena giderdi, ve gayretlerine rağmen de fena gidecekti. Dıvarları mütemadiyen yıkılır, ineği ya bir tarafa kaçar veya lahnaların arasına girer, otları muhakkak surette tarlalarında her yerden daha çabuk büyür, tam kendi dışarda bir iş yaparken yağmur boşanırdı. Öyle ki, babasından kalan bu arazi, idaresi altında, avuç içi kadar mısır ve patates ekecek küçük bir parça kalıncaya kadar dönüm dönüm eridiği halde, yine civarın en fena bakımlı çiftliği idi.

Çocukları da hiç kimseye ait değilmiş gibi vahşi ve eskiler içinde idiler. Tıpkı kendine benzeyen oğlu Rip, babasının adetlerini, eski elbiseleriyle beraber tevarüs etmeğe namzetti. Ekseriya babasının eski geniş pantalonunu giymiş, yağmurlu bir havada eteğini çeken güzel bir kadın gibi pantalonunu bir eliyle kaldırarak bir tay gibi annesinin peşinde koşardı.

Bununla beraber Rip Van Winkle, dünya umurunda olmayan, beyaz ve siyah ekmekten hangisi daha az düşünce ve zahmet ile kazanılırsa onu yiyen ve çalışıp bir lira kazanmaktansa bir metelikle aç kalmağı tercih eden delice, uysal meşrepli, mesut fanilerden biri idi. Eğer kendine kalsa hayatı büyük bir kanaat içinde geçirirdi. Fakat zevcesi tenbelliği, dikkatsizliği ve ailesini sürüklediği harabi için mütemadiyen başını yerdi.

Sabah, öğle, akşam kadının dili hiç durmadan işliyor ve zavallı Rip'in yaptığı veya söylediği herşey ev içinde zevcesinin belagatını galayan ettirmeğe sebeb oluyordu. Bütün bu dırıltılara Rip aynı suretle cevap verirdi, ve bu cevap veriş tarzı, tekrar edile edile ikinci bir tabiat hükmüne girmişti. Omuzlarını silker, başını sallar, gözlerini yukarı kaldırır, fakat birşey söylemezdi. Lâkin bu hali de her vakıt zevcesi tarafından yeni bir yaylım ateşine sebeb olur, ve Rip rücat etmeyi canına minnet bularak kılıbık bir kocanın sığınacağı yegâne yer olan kapının dışına can atardı.

Rip'in evde yegâne taraftarı sahibi kadar kılıbık olan köpeği Wolf idi; çünkü Madam Van Winkle onları ten bellikte arkadaş addeder, ve hattâ Wolf'a efendisinin yanlış yola sapmasının sebebi imiş gibi fena bir gözle bakardı. Vakıa Wolf şayanı takdir bir köpeğe lâyik bütün cesaret ve şecaat noktalarında ormanları dolaşan her hangi bir hayvan kadar cesur idi; fakat bir kadının hiç durmayan ve daima hücum eden diline hangi cesaret karşı gelebilir? Wolf ne vakıt eve girse başı eğilir, kuyruğu düşer, yahut ayaklarının arasına kıvrılır ve bir mücrim haliyle Madam Van Winkle'in harekâtını tetkik ederek gezinir, süpürge veya kepçenin en hafif hareketinden ürkerek havlaya havlaya kapuya can atardı.

Evlilik seneleri geçtikçe Rip Van Winkle'in hali daha fena oluyordu.

Ters bir tabiat hiçbir vakıt yaşla yumuşamaz, ve mütemadiyen kullanmakla daha keskin olan yegâne kesici âlet sivri bir dildir. Uzun bir zaman, Rip Van Winkle evden koğulduğu vakit içtimalarını İngiltere kıralı üçüncü Jorj Hazretlerinin kırmızı bir resmiyle maruf küçük bir kahve önünde akdeden âlimler, filozoflar, ve köyün diğer tenbel zevatından mürekkep bir nevi mütemadî klübe sık sık gitmekle kendi kendini avuturdu. İşte burada uzun rehavet verici yaz günlerinde gölgede otururlar ve kayıtsızca köy dedikodusu ederler, yahut mevzuu malûm olmayan sonsuz, saçma ve uyku getirici hikâyeler söylerlerdi. Fakat civardan geçen bir yolcudan ellerine eski bir gazete geçince edilen derin münakaşaları dinlemek herhangi bir diplomatın himmetine değerdi. Lûgattaki en büyük kelimeden bile ürkmeyen ve açık gözlü, okumuş ufak tefek bir adam olan mektep hocası Van Bummel'in kelimeleri uzatarak okuduğu gazete muhteviyatını nasıl bir vakar ile dinledikleri ve vukuundan birkaç ay sonra umumî işler hakkında akilâne mütalea yürüttükleri görülmeğe değerdi ! Bu cemiyetin fikirleri, kahvenin sahibi köy ihtiyarlarından Nikolas Vedder'in tam bir murakabesi altında idi. Nikolas Vedder sabahtan akşama kadar kahvenin kapısı önünde oturur ve ancak güneşten kaçmak ve bir ağacın gölgesi altında kalmak için yerini kâfi derecede değiştirirdi. Bu suretle bütün civar halkı bu adamın bir güneş saatı gibi muntazam hareketlerinden vakti bilirlerdi. Filhakika konuştuğu nadiren işitilir, lâkin mütemadiyen piposunu tüttürürdü. Bununla beraber tevabii (her büyük adamın olduğu gibi onun da tevabii vardı) kendini mükemmelen anlarlar ve fikirlerinin ne suretle kavranacağını bilirlerdi. Okunan veya anlatılan birşey hoşuna gitmedi mi, piposunu hiddet ve şiddetle içtiği ve dumanı sık, kısa ve kızgın nefeslerle çıkardığı görülürdü; fakat bir şey hoşuna gitti mi dumanı yavaş yavaş ve sükûnetle içine çeker, ve hafif ve durgun bulutlar halinde üflerdi. Bazan da çubuğu ağzından çıkarır ve rayihalı buharı burnunun etrafında helezonlarla çıkararak tasvip alâmeti olmak üzere ağır ağır başını sallardı.

Zavallı Rip nihayet bu sığınma yerinden bile şirret karısı tarafından kaçırıldı. Kadın birdenbire meclisin sükûnetini ihlâl ediyor, ve azayı hiçe sayıyordu; Nikolas Vedder, o muhteşem şahsiyet bile bu şerir kadının mütecaviz dilinden masun kalamıyor, ve kocasını tenbel adetlere alıştırmakla açıktan açığa ittiham ediliyordu.

Zavallı Rip nihayet yese düşmüştü; ve çiftlik işlerinden ve karısının dırıltısından kaçmak için yegâne çareyi eline tüfengini almak ve ormanlarda gezmekte bulmuştu. Ormanda ekseriya bir ağacın dibine oturur ve bütün elemlerine iştirak eden dert ortağı, köpeği Wolf ile heybesinin muhteviyatını taksim ederdi. « Zavallı Wolf » derdi. « Hanımın sana köpek muamelesi ediyor. Fakat zararı yok yavrum, ben yaşadıkça seni müdafaa eden bir dostun eksik olmıyacaktır. » Wolf koyruğunu sallar,

sahibinin yüzüne dikkatle bakar, ve eğer köpekler merhamet hissedebilirlerse, bu hisse bütün kalbiyle mukabele ederdi.

Güzel bir sonbahar günü böyle uzun bir gezinti esnasında Rip farkında olmadan Kaatskill dağlarının en yüksek kısımlarına tırmanmıştı. O gün çok sevdiği sincap avına çıkmıştı, ve sessiz tenhalıklar tüfenginin sesiyle akisler çıkarmıştı. Akşama doğru bir uçurumun sırtını süsleyen dağ otlariyle örtülü yeşil bir tepeceğin üstünde yorgun argın yere serildi. Ağaçlar arasındaki bir aralıktan aşağıda binlerce mil imtidat eden zengin ormanlığı görebiliyordu. Tâ uzaklarda parlak sinesinin ötesinde berisinde erguvan renkli bir bulutun veya yavaş yavaş giden bir gemi yelkeninin uyuyor gibi duran aksiyle, mehabetli Hudson nehrini sakin ve muhteşem bir ceryan ile mavi dağların arasından süzülüp giderken görüyordu.

Öteki tarafta, dibi sarkan kayalar dan dökülmüş döküntülerle dolu ve batan güneşin inikâs eden şualariyle ancak aydınlanan bir dağ yarığını yükseklerden görebiliyordu. Bir müddet Rip bu manzarayı seyre dalarak uzandı; akşam yaklaşıyordu; dağlar uzun mavi gölgelerini vadilere uzatıyorlardı; köye varmazdan çok evvel karanlık olacağını gördü, ve Madam Van Winkle'in gazebine maruz kalacağını hatırlayarak derin bir ah çekti.

Aşağı inmek üzere iken uzaktan « Rip Van Winkle! Rip Van Winkle ! » diye haykıran bir ses duydu. Etrafına bakındı, fakat yalnızca dağları aşan bir kargadan başka birşey görmedi. Hayalinin kendisini yanılttığını zannederek tekrar inmeğe başlamak üzere iken aynı sesin sakin akşam havası içinde « Rip Van Winkle! Rip Van Winkle!» diye aksettiğini işitti. Ayni zamanda Wolf tüylerini kabarttı ve dereye korku ile bakarak yavaşça hırladı ve efendisinin yanına sokuldu. Rip mübhem bir korku nun her tarafını istilâ ettiğini hisetti; endişe ile aynı istikamete baktı, ve arkasında taşıdığı yükten iki kat olmuş tuhaf bir adamın kayalar arasında yavaş yavaş yukarı tırmandığını gördü. Bu tenha ve ayak basılmayan yerde bir insan görmek tuhafına gitti, fakat onu yardımına muhtaç civardan birisi zannederek muavenetine koştu.

Yakına gelince yabancının tuhaf haline daha çok hayret etti. Bu, kısa ve kuvvetli yapılı, çalı gibi saçlı, ve kıvırcık sakallı bir ihtiyardı. Üstünde eski Holanda biçiminde bir elbise, beli sıkılmış epeyce bol kısa bir mintan, kenarı aşağıya kadar düğmelerle süslü ve dizinde bir püskül bulunan müteaddit dizlikler vardı. Omuzunda içki dolu olduğu görünen büyük bir fıçı taşıyor, ve Rip'e yaklaşması ve yüke yardım etmesi için işaretler ediyordu. Bu yeni ahbaplığın verdiği tereddüt ve ademi itimada rağmen, Rip mutad istekliliği ile yardıma koştu. Sıra ile sel yatağı-na benzeyen bir hendeği tırmanmağa başladılar. Tırmandıkça Rip takip ettikleri arızalı yolun kendilerini sevkettiği derin bir dereden daha doğrusu bir dağ yarığından gelir gibi görünen gök gürültüsüne

benzer gürültüler işidiyordu. Bir an durdu. Fakat bunu, dağlarda ekseriya yağan gök gürültülü sağnakların tarrakası zannederek yoluna devam etti. O vadiden geçerek parlak akşam bulutlarını ve mavi gökü göstermiyecek derecede aşağı doğru sarkan sık ağaçlarla kaplı amudî uçurumlarla çevrilmiş amfiteatr'a benzer bir yere geldiler. Bütün bu müddet esnasında Rip ve arkadaşı hiç konuşmadan güçlükle ilerlemişlerdi. Zira Rip bu vahşi dağ başlarına bir fıçı içki taşımanın hikmetini anlamıyor ve içinde bulundukları meçhulâttaki garip ve anlaşılmaz birşey korku veriyor ve yakınlığa mani oluyordu.

Bu amfiteatra girince şaşılacak yeni şeyler kendilerini gösterdiler. Ortada, düz bir yerde Ninepins(*) oynayan bir takım tuhaf görünüşlü adamlar vardı. Üstlerindeki elbiseler yabancı ve eski biçimde idiler. Bazılarında kısa cepkenler ve bazılarında da bellerinde uzun bıçaklarıyla kısa ceketler vardı, ve ekserisinin ayaklarında yolda rastgeldiği rehberinkine benzer büyük tozluklar vardı. Bunların yüzlerinde bir hususiyet vardı. Bir tanesinin büyük koca bir kafası ve yayvan bir yüzü ve domuz gözüne benzer ufacık gözleri vardı. Bir diğerinin yüzü tamamen burnundan ibaret gibi görünüyordu ve başında, üstü kırmızı bir horoz kuyruğu ile süslenmiş şeker külâhına benzer beyaz bir şapka vardı. Hepsinin muhtelif renk ve şekillerde sakalları vardı. İçlerinden birisi reise benziyordu. Bu, yanık yüzlü dinç bir ihtiyardı. Üstünde işlemeli bir cepken, yanında geniş kuşağından sallanan bir torba, başında yüksek tepeli tüylü bir şapka, ve ayağında güllü ve yüksek ökçeli ayakkabılar vardı. Bütün bu kalabalık Rip'e köy papazı Dominie Van Shaick'in evinde gördüğü muhaceret zamanında Holandadan getirilmiş eski bir Felemenk resmindeki şekilleri hatırlatıyordu.

Rip'e bilhassa tuhaf görünen cihet bu adamların zahiren eğleniyor gibi görünmekle beraber en ciddî suratlarını takınmış olmaları ve en esrarengiz sükûtu muhafaza etmeleri idi. Bu, şimdiye kadar gördüğü en gamlı bir eğlence meclisi idi. Sahnenin sükûnetini yuvarlandıkları vakıt dağlar arasında uzaktan işitilen gök gürültüsü gibi akseden ninepins toplarından başka hiçbir şey ihlâl etmiyordu.

Rip ve arkadaşı yaklaşınca bu garip adamlar oyunlarını bıraktılar ve ona öyle sabit, ve cansız heykel gibi bir bakışla ve öyle garip kaba ve baygın bir çehre ile baktılar ki, zavallı Rip'in ödü koptu ve dizleri titremeğe başladı. Arkadaşı fıçı muhteviyatını büyük surahilere boşalttı ve Rip'e meclise hizmet etmesini işaret etti. Rip korkarak ve titreyerek itaat etti; ve onlar da içkiyi derin bir sükût içinde içtiler ve oyunlarına avdet ettiler.

Rip'in korku ve haşyeti yavaş yavaş yatışdı. Hattâ hiçbir gözün kendisine bakmadığı bir zamanda mükemmel Holanda şarabı lezzetinde bulduğu içkiden tatmağa bile cesaret etti. Rip yaradılışda içi hararetli bir

(*) Ninepins Amerika'nın ilk zamanlarından kalma bir oyundur.

kimse idi, ve pek kısa bir zaman sonra yudumları tekrar etti. Bir tadım diğerini takip etti, ve Rip içki surahisine ziyaretlerini o kadar tekrar etti ki nihayet hisleri uyuştu, gözleri karardı, başı yavaş yavaş düştü ve derin bir uykuya daldı.

* * *

Uyandığı vakit kendini dağlı ihtiyarı ilk gördüğü yeşil tepecikte buldu. Gözlerini oğuşturdu. Parlak güneşli bir sabahtı. Kuşlar çalılar arasında sıçrıyor ve cıvıldaşıyorlardı. Kartallar yükseklerde döne döne uçuyor ve temiz sabah rüzgârına göğüslerini açıyorlardı. Rip « her halde bütün gece burada uyumadım » diye düşündü, ve uyuyup kalmadan evelki hâdiseleri hatırladı. İçki fıçısı taşıyan tuhaf adam -dağ yolu- kayalar arasındaki vahşi ıssız yer- ninepins- oynayan gamlı adamlar- surahi- Rip « Ah o surahi, melûn surahi » diye söylendi. « Şimdi karıma ne mazeret bulacağım ? »

Tüfengini bulmak için etrafına bakındı, fakat temiz iyi yağlanmış, av tüfenginin yerinde namlusu paslı, tetiği düşük ve dipçiğini kurtlar yemiş eski bir tüfek buldu. Bu ciddi görünen çapkınların kendisini aldatıp içki ile uyutarak tüfeğini aşırdıklarına zahip oldu. Köpeği de meydanda yoktu, fakat bir kekliğin veya sincabın arkasından gitmiş olabilirdi. Boş yere ıslık çaldı, ismini çağırdı, aksi sadalar sesini ve ıslığını tekrar ettiler fakat köpek meydana çıkmadı.

Bir akşam evvelki eğlenti sahnesini tekrar ziyaret ederek meclisdekilerden birine rastgeldiği takdirde tüfeğini ve köpeğini istemeğe karar verdi. Ayağa kalkınca mafsallarının tutulmuş ve her zamanki çevikliğinin kaybolmuş olduğunu hissetti. Rip, « Bu dağ yatakları bana iyi gelmiyor. Bu oyun romatizma kazandırarak beni yatağa sererse Madam Van Winkle ile işimiz var » diye düşündü.

Zorlukla vadiye indi, ve bir akşam evvel arkadaşı ile tırmandıkları hendeği buldu. Fakat şimdi orada bir dağ ırmağının köpükler içinde kayadan kayaya vurarak ve vadiyi şarıltılarla doldurarak aktığını hayretle gördü. Bununla beraber kenarlarından tırmanmağa azmetti, ve bazan kayın ağaçları, sasafralar ve yabani fındık ağaçları arasından, bazan da ağaçdan ağaca dallarını gererek yolunu ören yabanî asmalara ayağı takılarak bu ağaçlıklar arasından yukarı tırmanmağa başladı.

Nihayet dağ yolunun kayalar arasından amfiteatre açıldığı yere geldi, fakat böyle bir açıklıktan eser bile kalmamıştı. Civarda ormanların gölgeleriyle kararan geniş ve derin bir gölceğize tüy gibi bir köpük tabakası teşkil ederek yuvarlanan ırmağın üzerlerinden geçtiği kayalar yüksek ve geçilmez bir duvar teşkil ediyorlardı.

Zavallı Rip buracıkta dura kaldı. Bir daha ıslık çaldı ve köpeğini çağırdı; fakat sesine güneşli bir uçurumun üstden sarkan kuru bir ağaç etrafında havada oynaşan ve yükseklikleri verdiği emniyet içinde zavallı adamın şaşkınlığı ile alay eden bir sürü serseri karganın ötüşünden başka birşey cevap vermedi. Ne yapmalı idi ? Sabah vakti geçiyordu. Kahvaltı etmediği için içi eziliyordu.

Köpeğinden ve silâhından vaz geçmek Rip'i müteessir ediyordu. Karısiyle karşı karşıya gelmekten korkuyordu, fakat dağlarda açlıktan ölmekten de birşey çıkmıyacaktı. Kafasını salladı, paslı tüfeğini omuzuna asdı, ve endişe ve keder dolu bir kalple ev yolunu tuttu.

Köye yaklaşınca hiç tanımadığı bir çok kimselere rastgeldi. Bu, onu bir parça şaşırttı, çünkü Rip civarda herkesi tanıdığını zanediyordu. Bu adamların esvaplarının biçimi de bildiğinden pek farklı idi. Hepsi de aynı hayret alaimi ile kendine gözlerini dikip bakıyorlardı ve kendisine her bakışda bilâistisna ellerini çenelerine götürüyorlardı. Bu hareketin mütemadiyen tekerrürü Rip'i de gayri htiyarî aynı harekette bulunmağa sevketti, ve elini çenesine götürdü. Hayret! Sakalı bir arşın uzamıştı.

Artık köyün kenarına varmıştı. Bir alay yabancı çocuk « yuha ! » diye bağırarak ve kır sakalını göstererek arkasından koşmağa başladılar. Hiç birine aşina çıkmadığı bir çok köpekler bile geçerken ona havlıyorlardı. Köy bile değişmişti: Büyümüş ve ahalisi çoğalmıştı. Hiç görmediği sıra sıra evler peyda olmuş ve alışkın ve müdavim olduğu tanıdık yerler kaybolmuştu. Kapıların üstünde yabancı isimler pencerelerde yabancı yüzler vardı. Her şey yabancı idi. Artık düşünmiyordu. Acaba hem kendisi hem de etrafındaki bütün âlem sihirlenmiş miydi ? Her halde bu, daha birgün evvel terkettiği, içinde doğup büyüdüğü köyü idi. İşte Kaatskill dağları, işte uzakta akıp giden Hudson, bütün dere tepe her şey her vakıtki yerinde idiler. Rip fena halde şaşırmıştı. « Dün geceki surabi, işte o zavallı kafamı sersemletti » diye düşündü.

Kendi yolunu bile zorlukla buldu. Her an Madam Van Winkle'in keskin sesini işitmeyi bekliyerek ve korkudan dili tutulmuş bir halde evine yaklaştı. Ev bir harabeye dönmüştü. Çatı çökmüş, pencereler harab olmuş, kapılar, rezeler yerlerinden oynamışdı. Volf'a benzeyen açlıktan yarı ölü bir köpek evin etrafında sürtünüyordu. Rip köpeği ismiyle çağırdı, fakat köpek dişini göstererek hırladı ve geçip gitti. Bu merhametsiz bir darbe idi. Rip « köpeğim bile beni unutmuş ! » diye ah etti.

Madam Van Winkle'in doğrusu daima temiz tutmuş olduğu eve girdi. Ev boş, sahipsiz, ve görünüşe göre metrûk idi. Bu ıssızlık bütün ailevî korkularını izale etti. Yüksek sesle karısını ve çocuklarını çağırdı. Boş odalar bir müddet sesiyle çınladılar, ve sonra her şey yine sükûnet buldu.

Rip acele ile dışarı çıktı, ve yine acele ile eski günlerde müdavemet etmiş olduğu köy kahvesine koştu. Fakat o da kaybolmuştu. Yerinde, bazıları kırılmış ve bazıları eski şapkalar ve mintanlarla tıkanmış büyük açık pencereleriyle geniş, derme çatma tahtadan bir bina vardı. Kapının üstünde « Jonathan Doolittle idaresinde İttihad Oteli » yazılı idi. Eski zamanın sakin, küçük Felemenk kahvesini gölgelerinden büyük ağacın yerinde şimdi tepesinde kırmızı bir

gecelik tâkkesi gibi bir başlık bulunan, ve üstünde yıldızlar ve çizgilerin acayip bir surette bir araya toplandığı bir bayrak dalgalanan uzun, çıplak bir sırık çakılmıştı. Bütün bunlar tuhaf ve anlaşılmaz şeylerdi. Bununla beraber Rip bu direğin üst tarafında, altında sükûn içinde bir çok pipolar içtiği kıral Corcun kırmızı yüzünü tanıdı. Fakat bu bile tuhaf bir istihaleye uğramışt. Kırmızı palto maviye tebdil edilmiş ele hükümdarlık asası yerine bir kılıç verilmiş, başı tüylü bir şapka ile tezyin edilmiş ve altına da büyük yazılarla « General Washington » (*) yazılmıştı.

Bermûtad kapının önünde hiç birini tanımadığı büyük bir kalabalık vardı. Sanki halkın tabiatı bile değişmiş gibi idi. Mutad yavaşlık ve uyutucu sükûnet yerine meşgul, gürültülü, kavgalı bir hal vardı. Geniş yüzü, çifte gerdanı, güzel uzun piposu ile, boş söz yerine tütün dumanları çıkaran akıllı Nikolas Veder'i, ve yahut eski bir gazete muhteviyatını uzatarak okuyan mektep muallimi Van Bumel'i boşuna aradı. Bunların yerinde cebi el ilânlariyle dolu sarı benizli, zayif bir adam vatandaşların haklarından, intihabattan, kongre azalarından, hürriyetten, Bunker tepesinden (*), 78 kahramanlardan, ve zavallı şaşırmış Rip'e çince gibi gelen bir çok sözlerden hararetle bahsediyordu.

Rip'in uzun ak sakalı, paslı çiftesi, kaba saba elbisesi, ve arkasındaki kadın ve çocuk alayı ile ortaya çıkması derhal kahve politikacılarının nazarı dikkatini celbetti. Büyük bir merakla baştan ayağa süzerek etrafını aldılar. Hatip üzerine doğru giderek ve bir parça kenara çekerek : « Hangi tarafa rey verdiğini » sordu. Rip hiç bir şey anlamadan aptal aptal baka kaldı. Kısa boylu işgüzar diğer bir adam kolunu çekti, ve topuklarını kaldırarak kulağına : « Demokrat mısın, Federal mısın » diye sordu. Rip bu suali anlayamadı. Bu esnada tepeli şapkalı kendini beğenmiş ihtiyar bir zat kalabalığın arasından etrafındakileri sağa sola iterek ilerledi. Bir eli belinde öbürü sopasında, keskin gözleri ve ruha kadar nufuz eden sivri şapkasiyle Rip'in önüne dikildi ve, « Hangi sebebin kendini omuzunda bir tüfek ve arkasında bir sürü halk ile intihap mahalline getirdiğini, yoksa köyde gürültü çıkarmak mı istediğini » sordu. Rip : « Heyhat Baylar! » dedi « ben fakir sakin bir adamım buranın yerlisiyim, ve Allah uzun ömür versin, Kral hazretlerinin sadık bir tebasıyım. »

Derhal hazır bulunanlar hep birden « Kral taraftarı, Kral taraftarı, bir hafiye bir mürteci, çekip götürün, defedin » diye bağırdılar. Kendini beğenmiş şapkalı adam sükûneti güç hal ile iade etti, ve daha büyük bir ciddiyet takınarak meçhul mücrimden oraya niçin geldiğini ve kimi

---

(*) General Washington Amerika kurtuluş savaşını idare eden ve Amerika istiklâlini kazandıktan sonra Reisicumur olan milli kahramandır.

(*) Amerika istiklâl savaşının mühim muharebelerinden birinin cereyan ettiği yer.

aradığını sordu. Zavallı Rip fena bir maksadı olmadığını, mahza vaktiyle meyhane etrafında bulunmağı itiyad edinmiş olan komşularını görmeğe geldiğini tavazula teyid etti.

« Peki onlar kimdir? İsimlerini söyle? »

Rip birân düşündü, sonra « Nikolas Vedder nerede? » diye sordu.

Bir müddet hiç ses çıkmadı. Nihayet ihtiyar bir adam düdük gibi ince bir sesle cevap verdi: « Nikolas Vedder mi? O öleli on sekiz sene oluyor. Kilisenin avlusunda mezarının başında hayatı hakkında malûmat veren bir tahta vardı. O da çürüyüp gitti.»

« Brum Dutcher nerede? »

« Oh.. O da harbin başlangıcında askere gitti. Bazıları (Stony Point) hücumunda öldüğünü, bazıları da (Antony's Nose) yakınlarında bir fırtınada boğulduğunu söyliiyorlar. Bilmiyorum. Bir daha geri gelmedi.»

« Mektep muallimi Van Bummel nerede? »

« O da muharebelere gitti. Büyük bir millis kumandanı idi. Şimdi kongre azâsındandır. »

Evinde ve arkadaşlarında husule gelen bu değişiklikleri işidip kendini böylece dünyada yapayalnız bulunca Rip'in içi yandı. Her cevap, böyle müthiş bir zaman fasılasından bahsederek, ve herp, kongre, Stony Point gibi hiç anlayamadığı şeylerden bahsederek kendini şaşırtıyordu. Artık hiç bir arkadaşını soracak cesareti kalmamıştı, fakat nihayet yeis içinde bağırdı: « Burada hiç kimse Rip Van Winkle'i tanımıyor mu? »

İki üç kişi « O... Rip Van Winkle» diye bağırdılar.

« Elbet. İşte orada ağaca dayanmış duran adam Rip Van Winkledir. »

Rip gösterilen tarafa baktı, ve kendinin dağa çıkmadan evvelki halinin, görünüşte aynı derece tenbel ve o kadar üstü başı harap, tamam bir eşini gördü. Zavallı adam artık tamamiyle afallaşmıştı. Kendi hüviyetinden bile şüphe ediyordu. Şaşırmış dururken tepeli şapkalı adam kim, ve isminin ne olduğunu sordu.

Zavallı adam aklının son kuvvetiyle « Allah bilir » dedi. « Ben, ben değilim, bir başkasıyım, şuradaki ben im- hayır- benim kıyafetime girmiş bir başkası, dün gece kendi kendime sahip idim, fakat dağlarda uyuya kalmışım, tüfeğimi değiştirmişler, ve her şey değişmiş, ben de değişmişim, ismim ne, ben kimim bilmiyorum. »

Etrafındakiler birbirlerine bakmağa işaret etmeğe, manalı manalı göz kırpmağa ve düşünüyor gibi ellerini alınlarına götürmeğe başladılar. Hattâ tüfeği ele geçirmek ve ihtiyarın bir fenalıkyapmasına mani olmak için bir fısıltı da başladı. Böyle bir şey ima edilir edilmez kendini beğenmiş zat telâşla çekildi. Bu buhranlı anda taze, güzel bir kadın ak sakallı adamı bir defacık görebilmek için kalabalığı yardı. Kucağında tombul bir çocuk vardı. Rip'in görünüşü onu korkuttu ve çocuk ağlamağa başladı. Kadın, « sus Rip» diye bağırdı, «sus küçük çılgın, ihtiyarın sana zararı dokunmaz.» Çocuğun ismi, annesinin hali, sesinin ahengi, hep bunlar Rip'in dimağında bir hatıra silsilesi canlan -

dırdı : « Kadınım isminiz ne ? » diye sordu.

« Judith Gardener »

« Babanızın ismi? »

« Ah zavallı adam. İsmi Rip Van Winkle idi. Fakat evinden silâhiyle çıkıp gideli yirmi sene oluyor, bir daha ondan haber alınmadı. köpek yalnızca geri geldi; fakat zavallı adam kendi kendini mi vurdu, yoksa kırmızı deriliter tarafından kaçırıldı mı kimse bilmiyor. Ben o vakit küçük bir kız idim. »

Rip'in soracak yalnız bir suali kalmıştı. Fakat bunu mütereddit bir seda ile sordu :

— Annen nerede?

« O da çok geçmeden öldü. Yeni İngiltereli bir satıcıya hiddet ederek kan damarı çatladı. »

Hiç olmazsa bu haberde bir teselli katresi vardı. İyi kalpli Rip artık kendini tutamadı. Kızını ve torununu kucakladı. « Baban benim » diye bağırdı. Bir zamanlar genç şimdi ihtiyar Rip Van Winkle- kimse zavallı Rip Van Winkle'i tanımıyor mu? »

Herkes büyük bir hayret içinde iken ihtiyar bir kadın kalabalığın içinden sendeliyerek ilerledi. Elini alnına siper ederek altından bir müddet yüzüne baktıktan sonra « Elbet, Rip Van Winkle.. Ta kendisi.. » diye bağırdı. « Hoş geldin eski komşu, yirmi senedenberi nerede idin? »

Rip'in hikâyesi derhal herkese söylendi, çünkü bütün bu yirmi sene ona ancak bir gece gibi geliyordu. Bunu işidince komşular bakakaldılar; bazıları göz kırptılar ve dillerini avurtlarına götürdüler, ve ortalık sükûnet bulunca vak'a yerine avdet eden tepeli şapkalı kendini beğenmiş adam ağzını büzdü ve başını salladı. Bunun üstüne orada bulunan herkes de başını salladı.

Bununla beraber yolda yavaş yavaş ilerlediği görülen ihtiyar Peter Vanderdonk'un fikrini almak kararlaştırıldı. Vanderdonk eyaletin en eski tarihlerinden birini yazmış olan aynı isimdeki tarihşinasın torunlarından idi. Kendisi köyün en eski sakini idi, ve civarın bütün hayret verici vak'a ve ananelerine vakıftı. Rip'i derhal tanıdı ve hikâyenin doğruluğunu tasdik etti. Hazır bulunanlara Kaatskill dağlarının daima garip mahluklar tarafından ziyaret edildiğinin ecdadı olan tarihşinasdan mankul bir hakikat olduğunu temin etti, ve nehrin ve civar memleketin ilk kâşifi olan büyük Hendvick Hudson'ın her yirmi senede bir kere (Half Moon) gemisindeki taifesi ile bir nevi tarassud icra ettiğinin, ve bu suretle eski cüretkârlıklarının sahnelerini tekrar ziyaret ve kendi ismiyle yad edilen nehir ile büyük şehri siyanetkâr bir nazarla tarassud edebildiğinin teyit edildiğini söyledi. Babasının onları bir dağ yarığında eski Felemenk elbiseleriyle (Ninepins) oynarken gördüğünü, ve bizzat kendinin bir yaz günü ikindi vakti uzaktan duyulan gök gürültüsüne benzeyen toplarının sesini işittiğini ilâve etti.

Uzun sözün kısası, içtima dağıldı, ve herkes intihabatın daha mühim işlerine daldı. Kızı kendisiyle beraber yaşamak üzere Rip'i evine aldı. Kızın rahat, iyi döşenmiş bir evi, ve Rip'in vaktiyle arkasına tırmanan yaramazlardan biri olduğunu hatırla-

dığı, güçlü kuvvetli, neşeli bir kocası vardı. Rip'in tıpkısı ağaca dayanmış görünen oğlu ve varisine gelince o da çiftlikte çalıştırılıyordu; fakat kendi işinden başka her şeyle uğraşmak meyline tevarüs etmiş olduğunu gösteriyordu.

Rip artık eski âdet ve gezintilerine avdet etti. Az sonra zaman ile yıpranmış olan kafadarlarından bir çoğunu buldu. Lâkin çok çabuk teveccühlerini kazandığı yeni nesil arasından dostlarını intihap etmeği tercih etti.

Evde yapacak bir işi olmadığı, ve tenbelliğin artık mubah olduğu mesut bir yaşa gelmiş olduğu için, kahve kapısındaki sıraya tekrar yerleşti, ve köy ihtiyarlarından « savaşdan evvelki » eski günlerin nakili vakayii diye hürmet gördü. Dedi kodu ceryanlarına karışıncaya, ve uykusu esnasındaki vukuat kendisine anlatılıncaya kadar epeyce bir zaman geçti. Nasıl bir ihtilâl harbi olmuş-memleket ihtiyar İngiltere'nin boyunduruğunu nasıl atmış, ve şimdi üçüncü Corc hazretlerinin bir tebası değil, nasıl Birleşik Amerika Cumuriyetlerinin bir vatandaşı olmuştu. Bunlar kendisine anlatıldı. Rip politikacı değildi. Hükümetlerin ve imparatorlukların tebeddülü üzerinde çok az bir tesir yapardı; fakat uzun müddet altında inlediği bir neviistibdat vardı kadın eteği hükûmeti. Çok şükür o bitmişti. Boynunu izdivaç boyunduruğundan kurtarmıştı, ve Madam Van Winkle'in zulmünden korkmaksızın canı istediği vakıt eve gidip gelebiliyordu. Bununla beraber Madam Van Winklei'in ismi geçer geçmez hem kadere rıza göstermek ve hem de tahlisinden dolayı ibrazı memnuniyet etmek mânasına gelecek surette başını sallar, omuzlarını silker ve gözlerini semaya kaldırırdı.

Rip, Mr. Doolittle'in oteline gelen her yabancıya hikâyesini anlatırdı. İlk zamanlarda, uyanmasının bu kadar yakın olması hasebiyle, her anlatışında bazı noktaları değiştirdiği görülüyordu. Fakat nihayet hikâye tamamiyle anlattığımız şekilde karar kıldı, ve civarda bu hikâyeyi ezberden bilmeyen kadın, erkek, çocuk, hiç kimse kalmadı. Bazıları vak'anın doğruluğundan şüphe eder gibi göründüler ve Rip'in aklını kaybetmiş olmasında ısrar ettiler. İşte bu, Rip-in her vakıt mütereddit kaldığı bir nokta idi. Eski Felemenk sekenesi ise ona tamamiyle inandılar. Hattâ bugün bile bir yaz günü ikindi vakti Kaatskill dağlarında bir gök gürültüsü işidilince civar halkı Hendrick Hudson ve taifesinin Ninepins oynadığını söylerler, ve civarın bütün kılıbık kocalarının da en büyük arzuları hayat yükü ile ezildikleri vakıt Rip Van Winkle'in teskin edici binliğinden sükûnet verici bir yudum içebilmektir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Alexandr Cartellieri, *Der Aufstieg des Papsttums im Rahmen der Weltgeschichte 1047 - 1095* (Dünya tarihi çerçevesinde Papalığın yükselişi, 1047 - 1095), 334 S., 8º ,1936, basan : R. Oldenbourg, Münih - Berlin, R M. 15, ciltlisi 16.50.

R. Oldenbourg basımevi, bundan evvel, Iena üniversitesi profesörlerinden A. Cartellieri'nin orta zaman tarihine ait iki eserini çıkarmıştı: Bunlardan 1927 de çıkan birincisi *Weltgeschichte als Machtgeschichte 382 - 911, die Zeit der Reichsgründungen* ismi altında olup, orta zaman devletlerinin kuruluş safhalarından bahsetmekte idi. 1932 de çıkan ikincisi ise, *Die Weltstellung des Deutschen Reiches 911 - 1047* ismi altında Alman devletinin 911 - 1047 yılları arasındaki umumî vaziyetini göstermekte idi. Alexandr Cartellieri'nin bu yeni cildi, bundan evvel çıkan o iki cildini tamamlayarak, orta zaman tarihini 1095 e kadar getirmektedir. Fakat eser, o şekilde yazılmıştır ki, bunu başlı başına müstakil bir eser saymak belki daha doğru olur.

Kitabın ismi, mevzuunu gayet açık olarak anlatıyor: XI inci asır ortasında kat'î bir tefevvuk kazanmış olan Alman imparatorluğu, onu takibeden on yıllar zarfında bu üstünlüğü nasıl kaybetti? İşte müellif bu yeni eserinde bu meseleyi izah etmektedir. Bir aralık aşağı İtalya Normanlarında kendisine bir istinadgâh bulmuş olan Papa Greguvar VII, âsi Alman prensleri'le birleşerek, İmparatorluğu mağlub etmiş, dördüncü Hanrinin Canossa'daki muvaffakıyetsizliği ve Farchheim' da mukabil bir kıralın intihabı, küçük devletlere yol açmıştı. Müellif, eserinin sıklet merkezini teşkil eden bu meseleyi izah için, o sırada yakın ve uzak yabancı memleketlerde olup biten şeyleri ve onların uzak yakın tesirlerini göstermeyi ihmal etmemiştir: Şarki Grek kilisesinin Roma Katolik kilisesinden ayrılması, İngilterenin Normanlar dukası Wilhelm tarafından fethi, Anadoluda Selçuk fütühatı, Abbasi ve Fatimîlerin inhitat ve sukutu, İspanyada Reconquista'nın başlangıcı, kuvvetten düşmüş olan Alman Kayserinin yerine Papa ikinci Urban'ın Haçlılar hareketinin başına geçmesi, hulâsa bu devrin bütün bu mühim hadiseleri, burada ayrı ayrı izah edilmektedir. Mevzua ait bütün edebiyatı, 1934 de çıkan en ufak makalelere kadar büyük bir dikkatle takibetmiş olan müellifin bu ihatasına karşı hayran olmamak imkânsızdır: Eserin başına ilâve edilmiş olan bibliyografya kısmını gözden geçirmek bile bunu anlamağa kâfidir. Fakat buna rağmen, Bizans ve Yakın Şark Türk ve İslâm tarihlerine ait bazı tetkiklerin gözden kaçtığı ve Rus eserlerinden istifade edilmediği görülüyor. Mevzuun genişliği düşünülecek olursa, müellifi bundan dolayı muaheze etmeğe hiç hakkımız olmadığı derhal teslim edilir.

Bizce eserin en ziyade tenkide uğrayacak kısmı, bilhassa Selçuklara ve umumiyetle Yakın Şark tarihine ait olan sahifeleridir; Prof. Cartellieri de, kendisinden evvel bu mevzu üzerinde uğraşmış olan Avrupa tarihçileri gibi, Selçuk istilasının sebeplerini ve mahiyetini, Selçuk İmparatorluğunun bünyesini, Yakın Şark'ın o sıradaki tarihi şartlarını anlayamamıştır ; ve binaenaleyh, doğrudan doğruya kendi ihtisası dairesinden hariç olan bu meseleler hakkında, kendisinden evvelkilerin yanlış ve tenkitsiz hükümlerini almağa mecbur kalmıştır. *J. Laurent*'ın - şark dillerini, ve binaenaleyh garp dillerine tercüme edilmemiş olan mebzul şark kaynaklarını bilmediği için— düştüğü büyük hataları, *R. Grousset*'nin ekseriyetle fantezist izahlarını, bu kitapta da bulmak kabildir ve esasen başka türlü olmasına da imkân yoktur. Ancak bütün bunlara rağmen, eser çok güzel yazılmış, çok iyi tasnif olunmuştur. Baştaki mu-

fassal fihrist ile sondaki index, sonra, zengin bibliyografya, orta zaman tarihinin bu mühim devresile uğraşmak isteyenler için bu kitabı mükemmel bir çalışma vasıtası haline getirmektedir. Eğer esere bir iki tarihî harita da ilâve edilmiş olsaydı, çalışanları ayrıca tarihî atlaslara müracaat etmekten kurtaracağı cihetle, daha pratik bir manuel halinde kullanılabilirdi.

M. Fuad Köprülü

Tekin Alp, *Kemalizm*, İstanbul, 1936, 150 kuruş.

İnkılâpdan evvelki Türkcülük hareketine faal bir şekilde iştirâk etmiş bulunan Bay Tekin Alp, *Panturanizm* ile bugünkü *Türk milliyetçiliği* arasındaki farkı herkesden iyi tebarüz ettireb lecek vaziyettedir. Bu itibarla kitabının başında, Osmanlı İmparatorluğunun manevi ve kültürel esaslarına az çok kuvvetli bir şekilde hücum etmiş diğer ideolojilerle tecdit hareketlerinden Kemalizmi ayıran uçurumu gözümüzün önüne getiriyor: onu o uyuşuk ve gevşek liberalizm hareketine, Tanzimata benzetemeyiz, 1908 Meşrutiyet devri de Kemalizme ön ayak olan bir rejim telakki edilemez, diyor. Bu devrede çok ciddi bir uyanış hareketi yaratmış olan "unutulmaz Ziya Gök Alp, bu benzeri olmayan içtimaiyatçı„ bile, o zaman bütün Türk camiasının mahbus bulunduğu sosyal nizam ve zihniyetin aşılmaz duvarlarının içinde şeriat hükümlerine, gündelik hayatın bütün safhalarına hükmeden bin bir türlü dinî an'ane ve akidelere bağlı kalmak lüzumunu hissetmişti. Ziya Gök Alp'ın Türkçülüğü adeta teslieçi idi; *Türk milletinden, İslâm ümmetinden ve Avrupa medeniyetindenim*, diyordu. Bu sebepledir ki, muhitin ve o devirdeki ahval ve şeraitin Ziya Gök Alp Türkçülüğüne tahmil ettiği bu üç manevi kuvvet arasındaki zıddiyet ilk sarsıntı ile patlak vermekte gecikmedi, ve az daha şeriat devri bu zayıf ve narin vücutlu iki nevzadı bir lahzade yutuverecekti.

Kemalizm ise, ruhların ve iradelerin içinde mahbus bulundukları aşılmaz duvarları bir hamlede yıkmış ve bu sayede millî kurtuluş hareketinin icap ettirdiği her türlü serbestiyi daha ilk gününden eline almış bulunuyordu. Esas'ı bir inkılâp yapmak azmi ile ilk iş olarak *teokrasi* denilen kara kuvveti yere seren inkılâp, ondan sonra bir tek Tanrıya tapmıştır: Millet! Her sahada Osmanlılık nizamının kayıtsız ve şartsız bir red ve inkârı olan inkılâp devrinde, eski sosyal şartlar içinde fiil ve hareket haline geçemiyerek, Ziya Gök Alp'ın *Kızıl Elma* destanında olduğu gibi, ancak hayal ve fantezi haline inkılâp eden millî ruh ve heyecan serbest bir şekilde kendisine mahsus aksülamellerini yarattı.

İşte, Türk inkılâbının büyük eserlerini kendisine mahsus bir kudretle bukadar kısa bir zamanda tahakkuk ettirişi, uzun senelerdenberi kendisine yabancı bir nizamın çerçeveleri içinde zabıt ve tazyik edilen Türk millî benliğinin birdenbire bu yabancı kuvvetlerin çenberinden kurtularak, bu kadar senedenberi toplanmış bir hınç ile bütün emel ve iştiyaklarının tahakkukuna zemini serbest bulmasile izah edilebilir. Müellife göre, Türkiyede on iki senelik bir devre içinde husule gelen ve görülmüşte mucizeye çok benzeyen bu hal, netice itibarile, nebati veya hayvanî bir mevcudun neşvünüma devresinde bir şekilden diğer bir şekle süratle geçmesi nevinden, emsali biyolojide çok olan, bir hadisedir. Filhakika, müellif kitabının şimdiye kadar yazılanların bir çoğu gibi, Türkiyedeki oluşun muhtelif safhalarının alelâde bir kayıt ve tavsifinden ibaret kalmamasını kendisine emel edinmiştir. O, *Türk mücizesi* denilen bu neviden bir hadisenin *izahını* yapmak, onun hangi imkân ve zaruretlerden, senelerdenberi Türk milletinin ruhunda tekevvün etmekte olan ne gibi kudretlerden istifade edilerek başarıldığını tesbit etmek istiyor. Fikirlerinin milletin mefkûre ve emellerinin hulâsası

olduğunu muhtelif fırsatlarla bizzat tekrar etmiş bulunan Büyük Kahraman'la millet arasındaki münasebetlerin sosyolojik bir izahını yapıyor, ve neticede Türk inkılâbının en büyük hususiyetinin bu *şef* mefhumunda toplanmış olduğu neticesine varıyor.

Filhakika, *Atatürk*'le Türk milleti arasındaki bu ayniyet, Türk inkılâbının en büyük hususiyetlerini, hatta müellife göre, mütezat gibi görünen taraflarını izah edecek yegâne anahtardır. Bu itibarla Kemalizme can veren doktrin, kemalist fikir ve prensipler, garp memleketlerine mahsus oluşların *klâsik* tabir ve formülleriie tamam ifade edilemez; Türk millî ruhunun bütün hususiyetleri, memleket ve anın ihtiyaçları tarafından hiçbir sun'ilik ve taklit gayreti sokulmadan tekarrür ettirilen orijinal bir nizam, bir devlet şekli karşısında olduğumuzu unutmamak lâzımdır. Bunun için "Kemalizm demokrat mıdır, liberal midir?„ gibi sualler yersiz ve manasızdır. Onu, ana prensibi, hâkim dünya görüşü ile, bir defa ve içinden kavramak lâzımdır. Kemalizmin esasını teşkil eden *millî hakimiyet* ve *halkçılık* prensipleri «halk için ve halk tarafından» idare şekli Türkiyede en saf ve hakiki şekillerinde tatbik edilmektedir. İmperatorluğun inhilâl ve inhitatının padişahların şahsî mutlakiyete müstenit hâkimiyetlerinden ileri geldiğini Türkiyeyi idare edenler pek iyi bilirler; ve Türk inkılâbı, mutlak kayıtsız, şartsız bir millî hâkimiyet tesisini kendisine en mühim gaye edinmiştir: bugün Türkiye Millet Meclisi, muayyen tarihlerde, hiçbir hususî davet beklemeden, toplanır; hükümdar veya devlet reisi velhasıl kendi haricinde hiçbir kuvvet tarafından feshedilemez.

Yalnız Türkiyede demokrasinin ruhunu, zamanımızda bütün demokrat rejimlerin muztarip olduğu *parlemantarizm* buhranlarından kurtarmak için, Türk milleti bütün milletlerin yokluğunu hissettiği büyük bir şerefe nail olmuştur; inkılâp davası içinde büyüyüp yetişen ve yaratıcısının mukaddes ateşile harekete gelerek büyük eseri iyileştirmek vazifesini üzerine alan bir nesil vardır. «Atatürk, Amerikalı bir gazeteciye verdiği mülakatta milletinin kendisini takip etmiş olmasından dolayı bahtiyarlık duyduğunu söylemiştir. Tevazu göstermemiş olsa, kendi peşinde yürümekle milletin de çok memnun ve bahtiyar olduğunu kanaat ve imanla söyleyebilirdi» [S.220]. Hülâsa, Türkiyede büyük bir işi başarmak heyecanile iş başında olanların bir harp meydanındaki ordu kadrolarını andırır şekilde teşkilâtlandırılmış olması, Büyük Şefin mevcudiyetini, Türkiyenin ekonomik ve sosyal bünyesindeki hususiyetler, Türk demokrasisini tehlikeli ihtilâllerden daima korumakta bulunmuştur. Yine bu suretle Türkiyede liberalizme aleyhdar, ekonomik ve idarî devletçiliğe, sert bir otoriteye uygun fikirler beslendiği halde demokrat kalmağa imkân bulunmuştur.

Bay Tekin Alpın eseri, işte bu plânda bazı mühim meseleleri samimiyetle ve içinden kavramış bir eda ile teşrih etmektedir. Eserin her tarafı ayni kuvvette addedilemez, lüzumsuz tafsilat verdiği ve bazı meseleleri hal için etraflarında dolaşıp uzun münakaşalara daldığı vâkidir: Demokrasi ile Devletçiliği «birbirinin kanlı bıçaklı düşmanı sayılan bu iki mefhumu» Türk inkılâbının nasıl telif ettiğini izah etmek ister ve «beşer faaliyetinin bütün sahalarında tahakkuk ettirilen muazzam terakki eserlerini temin eden şey demokrasi rejiminin ayrılmaz lazımı olan liberalizm, ferd hürriyeti ve teşebbüsü şahsidir» [S: 224] derken fikrimce, iyi vazedilememiş, suni meselelerle uğraşıyor, ve beyhude, İnkılâbın bu muammaları çözen anahtarını arıyor. Çünkü ekonomik kuvvetlerin bugünkü inkişafı karşısında, Tük devletçiliği şeklinde bir devletçilik iyi anlaşılmış bir demokrasinin ve bütün inkılâp perensiplerinin mantıkî ve zarurî bir neticesidir. Ve fikrimce ne Şarkta nede Garpta Türkiyenin daha başka türlü hareket edebilmesi imkânının mevcut olduğunu düşünebilecek akliselim ve hüsnüniyet sahibi kimsenin mevcut olabileceği kabul edilemez. Bundan başka, ekonomik liberalizmle, siyasi liberalizmi daima itina ile yekdiğerinden ayırmak lâzımdır. Muazzam terakki eserlerini yaratmak için teşebbüsü şahsî ve hususî menfaat zenbereklerinden bin kere daha kuvvetli ve daha müessir

olan ve milyonlarca insanı ölüme kadar sevkeden mâşerî kuvvetlerden ise biraz ileride bizzat kendisi behsediyor.

Müellifin 260 ıncı sahifedeki: « Kemalist rejimin, tabiatile, orta burjuvazinin en büyük dostu olduğu », «müstakbel kemalist sosyetede devletin ve milletin temelini ve çatısını orta burjuvazi teşkil edecektir.» şeklinde verdiği hükümleri nereden çıkardığı pek iyi anlaşılamıyor. Bugün inşa edilmekte olan müstakbel Türkiyenin, müellifin pek de yerinde olmayarak, « *Orta burjuvazi* » dediği doktorlar, avukatlar gibi serbest meslek ve küçük endüstri sahiplerile, milletin hadimleri olan bütün devlet memurlarından çok daha geniş kitleler teşkil eden vatandaş tiplerine dayanmak üzere hazırlandığı ve bunu kendisine en mühim bir gaye bildiği muhakkaktır.

Bay Tekin Alp'ın Türk milliyetçiliğini her türlü « mistiklik » ten tecrit edilmiş görmek isteyerek onun muhafazai nefs sevki tabiisinin inkişafından ileri geldiğini ispata çalışması da, fikrimizce, lüzumsuz bir gayrettir. İman ve ideal mânâsında kendisine mahsus bir Mistikliğe, Mitlere her milletin ve bilhassa büyük işler yapmak mecburiyetinde olan milletlerin ihtiyacı vardır ; milletler her zaman yalnız sevki tabiilerine bırakmak tehlikelidir, fikrindeyiz.

Bay Tekin Alp'ın kitabı, Kemalizmin inkişaf safhaları ve ideolojisi hakkında derin ve objektif bir araştırma mahsulüdür. Müellif, salâhiyettar parti adamlarının sözlerini ve yapılan işleri çok yakından takip etmiş, ve sistem içinde onların ehemmiyetlerini iyi tebarüz ettirebilmiştir. İfade canlı ve görüşler mânâlıdır.

Ömer Barkan

Orta-Asya Devlet Darülfünununun ihbarı = Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale [*Tachkent*]. Prof. V. G. Muhin ve P. A. Baranov'un idaresi altında, Taşkent.

1921 yılındanberi faaliyete başlayan ilk Orta-Asya Taşkent Üniversitesi, eski Orta-Asya'yı geniş bir mikyasta araştıran muhtelif ilmî cemiyetlerin kalkmasile, âdeta bu müesseselerin vazifesini kendi üzerine almıştır. 15 yıl gibi kısa bir zamanda, Üniversite, gerçekten takdire değer ilmî bir faaliyet göstermiştir. Bütün ilim şubelerine şamil bir « Bülten » e maliktir. Az bir istisna ile, bütün makaleler, kelimenin geniş bir manasile, hep Türkistan'a hasredilmiştir. Mecmuada Üniversite tedris heyetile yanyana talebeler de iştirak etmektedir. Şimdilik, bültenin müellif ve yazıcıları arasında maalesef yerli Türk unsuruna pek nâdir tesadüf edilmektedir. Eski, Orta-Asya'ya medeniyet sokma memnuiyeti, mecmuada kendisini bütün kuvvetile hisettirmektedir. Müstakbel Orta-Asya Türk gençliğinin biran evvel, kendi millî varlığını aramağa katılmasına intizaren şimdilik, Türkolojiyi alâkadar eden makaleler hakkında kısa malûmat vermekle iktifa edeceğiz.

Elimizde bulunan Taşkent Üniversitesi bülteninin sonuncu nüshasına bakılırsa 1930 tarihine kadar 18 adet neşredilmiştir. İlk on nüshasında nedense Türkolojiye nisbeten az yer verilmiş, fakat daha sonraki numaralarda bu saha tedricen canlanmıya başlamıştır. Bu kabilden olarak bültenin onbirinci kitabında Pestovskiy, B. A.-nın, *Kalmïtskiye Pesni = Kalmuk şarkıları* (S. 75-81) ile talebeden Peşşeryova, E. M. in *Türkestan oturak ahalisinin bazı oyunları = Nekotorïye igrïy sredi osedlogo naseleniya Türkestana* (S. 81-99) adlı orijinal bir

makalesi vardır. Birinci makale « bültenin» 1924 yılı 4 üncü ve 1925 yılı 7 nci kitablarında aynı mevzua aid neşredilen makalelerin mütemmimi olup Kalmuk folkloru malzemesinden ibarettir. Müellif, Kalmuk şarkıları - nın vezin ve şekilleri üzerinde dur - maya lüzum görmeden yalnız, üç şarkının transkripsiyonu ve Rusça tercümesile iktifa eylemiştir. Dil bakımı haricinde, metinlerin dikkate değer ayrıca etnografik değeri vardır. Zira, bu mevzu etrafında müellifin de kaydettiği veçhile, yüz yıl bundan daha evvel *Asiya Muzik Mecmuası* nda Kalmuklara aid tercümesile beraber neşredilen metinler hariç olmak üzere, âdeta yeni hiçbir malzeme toplanmamış ve Pestkovskiy'nin bu makalesindeki malzeme bu yüz yıllık bir boşluktan sonra çok yerinde olarak ilim âlemine vazedilmiştir. Herhalde, kat'i olarak bildiğimiz birşey varsa o da, Kalmuk şiir ve şarkılarının ilmî bir tarzda yapılmış tercümelerinin mev - cud olmamasıdır. Aksine olarak Oyrat halk mugannileri ile onların söyledikleri şarkılar ve hatta yaptıkları eğlenceler hakkında mufassal malû - mata Mogolist Vladimirtsev'in Leningrad'da 1923 de neşrettiği « *Mogol - Oyrat kahraman eposu* » adlı eserinin mukaddemesinde rastlamaktayız.

Makalenin sonuna, « Bülten » in 4 üncü ve 7 nci numaralarında müellifce neşredilen iki makalenin İngi - lizce *The Mongul and Kalmyk Na - tional Poetry* adlı bir sayfayı teca - vüz etmiyen küçücük bir hulâsası vardır. Böylelikle, müellifinin üç makalesi arasındaki münasebet ve bağlılık temin edilmiştir.

İkinci, tamamile Türkoloji saha - sına aid Peşşeryov'nın makalesi, mahallî Türkistan oturak ahalisinin bazı çocuk oyunlarını bütün hususiyetleri ile beraber izah etmektedir. Bunlar 1923-1924 yıllarında, müellif tarafından Taşkent'te ve ayni nahiyenin Biçur-Mull'a köyü ahalisi arasından derlenmiştir. Şimdiye kadar Türkistan Etnografisi sahasında, bu sahaya aid ciddî bir araştırmanın mevcut olmadığını nazarı dikkata alınca, mü - ellifin bu yarım araştırma ve yarım malzeme mahiyetindeki makalesine ehemmiyet vermemek imkânı yoktur. Hele, bu sahanın, bilhassa hariçteki Türk kavimlerinde, pek metrûk bir halde bulunması, makalenin değerini bir kat daha arttırmaktadır. Çocukların, umumiyetle çekingenlikleri ve ellerindeki oyuncakların, mevsimlere göre oynanan oyunlara münhasır kalması, şüphesiz bu sahaya aid malze - menin toplanmasında, büyük müşki - lâtlar doğurmaktadır. Buna rağmen müellif, seyahatı esnasında başlıca on yedi nevi çocuk oyununa aid malze - me toplamıştır. Bu oyunların bazıları hiçbir hususî merasime tabi tutulmadan sessiz sadasız oynandığı halde bazıları, aksine olarak müşterek şarkılarla, ahenkle çocuklar tarafından eğlence şeklinde oynanmaktadır. Müellif, tabiî olarak bu iki nevi oyunları birbirinden ayırmış, basit çocuk oyunlarının sade izahile iktifa edip, ikinci nevi oyunların şarkılarını metinlerile beraber tesbit ve transkribe eylemiştir. Bu kabil oyun şarkılarının Özbek dil ve Etnografisi için haiz olduğu ehemmiyeti nazarı dikkata alarak, bir

ikisinin buraya aynen naklini istifa - deli buluyorum :

Çuçvora kayniydur,
Oçam manga bermiydur,
Ber'masa - ber' masun,
Uyimga kermasun,
Elakim olmasun,
Honimnī emasun,
Arīğni buyi terganşuk,
Terganī ketmangg', con-kelin,
Kay - onangiz uruş'kak,
Uruşka ketmangg', con-kelin,

Tercümesi

Mantı çorbası kaynıyor.
Annem bana vermiyor.
Vermezse - vermesin.
Evime girmesin,
Benim eleğimi almasın,
Ekmeyimi yemesin,
Arığın kenarı kayaktır,
Ayağınız kaymaz can - gelin,
Kayın-valideniz kavgacıdır,
Kavga etmiyiniz can - gelin.

Diğer şarkılı çocuk oyunlarından birisi, soğuk ve kapalı havadan sonra, çıkan güneş münasebetiledir. Güneş çıkar çıkmaz, çocuklar güneşin altında bir sıra oturup, zıplayarak hep bir ağızdan bu şarkıyı söylerler :

Oftop çiktı olmagya,
Yugurub bordım dodamgya,
Dadam urdı çakk' amgya -
Çakk' amnı konı çiktı,
Yan' gamnī canı çikti. ve ilâh . . .

Tercümesi

Alem üzerine güneş çıktı,
Babamın yanına koştum,
Babam bir tokat vurdu,
Yanağımdan kan çıktı,
Yengemin canı çıktı . . .

Bu şarkının diğer variyantları dahi vardır. Hattâ, bir rivayete göre, bu şarkıyı, annesi öldükten sonra, babasının diğer bir kadınla evlenip, anneliği tarafından tazyik gören, bir çocuk söylemektedir. Herhalde, Türkistan Türklerinin çocuk şarkıları tetkik neticesinde Türk Etnografisi için, çok zengin ve yeni motifler arzetmektedir. Mukayeseli Türk halk edebiyatı bu sahada kendisine, çok faydalı izler bulacağına şüphe yoktur. Makalede şarkılı çocuk oyunlarından ancak altı adedi tesbit edilmiştir.

Fakat, müellif bununla iktifa etmiyerek, ayrıca makalesinin ikinci kısmında, çocuk oyunları ile, büyük ihtimalle alâkası olmayıp, eski ilkbahar Türkistan eğlenceleri ananesi hatıralarını üzerinde taşıyan diğer bazı çocuk şarkılarını da toplamıştır. Bu şarkılar, bilhassa Şubat ve Mart ayları ile Nevruz yahut ta yeni açılan muhtelif çiçekler ve kuşların gelmesi münasebetile çocuklar tarafından terennüm edilmektedir. Mahallî ahalinin etnik teşekkülleri üzerine, şarkılar ya Özbekçe yahut da Farisî dilindedir. Bazıları ise yarı Türk yarı Farisî dillerinde, karışık olarak söylenilir.

Türkistan sahası, ötedenberi eski ve kadim Türk âdat ve ananesine en çok bağlı kalan Türk ülkesidir. Burada, yerleşen muhtelif Türk kavimleri hep eski tradisyonlarını yaşatmakta kıskanç davranmışlardır. Bugün, diğer Türk sahalarında tamamile izini bile kaybetmiş eski Türk ananevî eğlencelerini, folklorlarını ve ilâh. burada bulmak kabildir. İşte, bu kabilden olmak üzere, makalede şarkılarını gördüğümüz eski Türk bayramlarından biri de, muhtelif çiçekler için yapılan millî ziyafetler ve

eğlencelerdir. Umum halkın seve seve iştirak ettiği bu kabil merasimlere tâbi eğlenceler, ister istemez bu vadide zengin millî ve mahallî Türk Halkedebiyatının doğmasına müsaid zemin hazırlamıştır.

Bahusus ki bugünkü Türkistan ahalisi arasında da rağbetle tesid edilen çiçek bayramları oldukça bolcadır. Peşşeryova'nın üzerinde durduğu şunlardır :

« *Boy - Çeçak* » bayramı. Ufak sarı bir çiçek olup Lâtıncası *Gagea*'dır. Bu çiçek açılır açılmaz Türkistan'ın birçok yerlerinde bu münasebetle söylenen şarkılarla, eğlenceler yapılır. Evvelleri bu merasime ancak gençler iştirak ederdi. Bunlar ellerindeki kazıkların ucuna « *Boy - çeçak* » demetlerini takarak, şarkılarla evleri dolaşıp hediyeler toplarlardı. Fakat mürururu zamanla, bu eğlence ve merasim tamamile çocuklara münhasır kalmıştır. Bugün Taşkent'te 8-10 çocuktan ibaret gruplar ilk açan « *Boy-çeçak* » ten demetler yaparak ev ev dolaşıyorlar ve kapı önünde durarak şu şarkıyı söylemektedirler :

Boy çeçakım boylandı
Kazon tula ayron dı
Ayromnggdan bermasan'g
Kazonlaring vayron dı
Kıttık yirdan kazılap çikkan boy-çeçak,
Yumşak yirdan yugurup çikkan boy-çeçak . . .

Her yılın ilkbaharında muhtelif şehirlerde ve kasabalarda yapılan bu merasim, yerine göre yeni yeni variyantlar doğurmuştur. « *Boy-çeçak* » ın bulunmadığı bazı yerlerde dahi, aynı çiçeğe aid şarkıların söylenmesi, Türkistan sahasında bunun pek geniş bir yayılıma malik olduğunu göstermektedir. Mamafih, bu şarkılar bazan çocuklar tarafından tamamile diğer bir münasebetle de terennüm edilmektedir.

« *Lâle* » bayramı. Türkistan'da tesid edilen diğer çiçeklerden biri de « lâle » dir. Yine ilkbaharda « *Tuli - pa Turkestanika* » açılır açılmaz, çocuklar ellerinde demetlerle kapı kapı dolaşıp aşağıdaki şarkıyı söylemektedirler :

Boka, boka - boy, boy - tılla !
Uyingizge çoç tılla !
Hudayim uğul bersun -
Unı otı rahmatullah !
Ulturup çikıngg,
Yovoş tavoğnı,
Tuldurup çikıngg.

Bütün şarkı, ev sahiblerine bereket dilemekten ibarettir. Metinde hiçbir çiçek adı zikredilmiyor. Müellifin de, haklı olarak kaydettiği gibi, büyük ihtimalle bu şarkı umumiyetle ilkbaharla bu mevsimdeki çiçekleri terennüme mahsus olup, muayyen bir sahada « *lâle* » bayramına tahsis edilmiştir. Zira, Taşkent çocukları bu çiçeği tesid etmezler; onun yerine ilk açılan menekşeyi uğurlamaktadırlar. Bundan dolayı da Nemengan'da « *lâle* » için yapılan merasim aşağı yukarı Taşkent'de « *menekşe* » için yapılmaktadır. Şu farkla ki söylenen şarkılar arasında muayyen bir fark göze çarpmaktadır. Meselâ « menekşe » şarkısı, zamanla aslını kaybederek bugünkü söylenen şeklini almıştır. Bundan dolayı da şarkının hakikî manasını anlamıya imkân yoktur.

Gul bodomnı tergunça
Turga bodom soçildı,
Gunafşa oçildı,
Kanotlarım kayrıldı . . .

Türkistan çocuk şarkılarının en göze çarpanı, muhtelif kuşların gelmesi münasebetile söylenenleridir. Peşşeryova makalesinde üç kuş hakkında söylenenlerden bazılarını tesbit eylemiştir. Küçük parçalardan ibaret olan bu şarkıların burada nakline lüzum görmiyorum. Ancak, kaydedeyim ki bu şarkılar, sırf ahaliye ilkbahar veyahut diğer mevsimlerde gelen yeni kuşları bildirmek içindir. Şarkıyı söyleyen çocuklar, getirdikleri bu haberden dolayı tatlılarla uğurlanmaktadırlar. Kuşlar arasında çocukların, galiba en çok ehemmiyet verdikleri « *leylek* » tir. Çünkü bu kuş hakkında söylenen şarkı hem büyükçe ve hem de ona muayyen ve müsbet bir evsaf bahşetmektedir. Nitekim bugünkü Türk kavimleri arasında, hakikaten leylek yılan düşmanı, bahusus ev yılanlarını imha eden bir kuş telâkki edilmektedir. Anadolu ayrıca leyleğe kudsî bir inanla bağlıdır. Yerine göre değişen bu nevi halk inanları, ancak bu sahaya aid malzemenin toplanmasile, kendisini daha fazla gösterebilir. Şimdilik bizim için hakikat olan şudur ki, Türkistan, diğer Türk sahalarına nisbeten, daha fazla eski Türk eğlencelerine karşı kıskanç olmuş ve müstakbel Türk folkloru mukayesesi için büyük bir kaynak halini almıştır. Ne yazık ki, mevzu şimdilik çok ham bir haldedir. Diğer bilûmum milletler halk edebiyatında ilk bahar, çiçekler, kuşların gelmesi gibi motiflere aid toplanmış bolca malzeme vardır. Kadim medeniyet ocağı Türkistan'ın ve Türklerin bu noktada yaptıkları tesiri ve eski Türk âdad ve ananatının geçirdiği safhatı anlamak için, halkıyatcılarımızın biran evvel bu mevzulara sarılmasını dilemekten kendimi alamam. Bu yolda talebe Peşşeryova, hiç olmazsa Türk halkıyatcılarına küçük bir teşci misali olsun.

*] Aynı « Bülten » in XIII üncü kitabında [Taşkent, 1926] Türkolojiye aid biri küçücük, diğeri ise büyükçe iki makale vardır. Bir sayfadan ibaret Pestovskiy, B. A. nın makalesi son « *Özbek tiyatro* » suna aid olup, 1912 yılındanberi Özbek sahnelerinde temsil edilen piyesleri muharrirleri ile beraber saymakla iktifa eylemektedir. Makale, Özbek tiyatrosunun müessisi olan Behbudi'nin « *Baba katili* » piyesini gösterdikten sonra, muasır Özbek dramaturglarından bilhassa: Fıtrat, Bedri, Çulpan, Gazi Yunus, Uygur isimlerini zikretmektedir. Bunların vücuda getirdikleri piyesler mevzu itibarile bugünkü Özbekistan hayatına temas etmektedir. Müellif, bu kadarile iktifa ettikten sonra, okuyucularını, bizim göremediğimiz diğer üç dört makalesinden istifadeye davet etmektedir. Bu itibarla, anlaşılıyor ki, müellifin bu bir sayfalık makalesi, daha evvelce yazdığı makalelerin bir hulâsasıdır.

Diğer makale A. A.a Semyonov'a aid olup, *Persidskaya novella o Mir - Ali - Şir « Nevaî » — Mir Ali Şir « Nevaî » hakkında Farisî hikâye* (s. 177-186) adını taşımaktadır. Makalenin tetkikî hiçbir kıymeti yoktur. Yalnız, müellif kendi talebeleri için Taş-

kent çarşısında satın oldığı Farisî bir yazma mecmua içerisindeki Mir Aliye aid : *Unvan Yaften Mir Ali Şir*, hikâyesini Rusçaya tercüme etmekle iktifa eylemiştir. Yazma hakkında müellifce verilen küçük izahata nazaran mecmuada bu hikâyeden başka ayrıca « *Ravzet-üs-safa* » nın bir kısmı, Hindistan şeyhlerinden Ahmed-ü-Faruki-i - Serhendî'nin « *Mektubatı Şerif* » inin birinci cildi, Ömer Hayyam'ın « *Rubaiyat* » ı ve nihayet «*Şah name*» nin bazı parçaları bulunmaktadır. İşte, bu gayrî sistematik eser parçaları yığını içerisinden, Ali Şir Nevaî'nin Türkistan'daki şöhretini ve ahali arasındaki mevkiini göstermesile, kıymeti olan Farisî hikâyenin neşri, Çagatay edebiyatı ile uğraşanlara bir yardımı olur kanaatile, burada kısaca naklediyorum. Hikâye takriben 1251 hicrî = 1835/6 yıllarında yazıldığından nisbeten genç bir devre aittir. Dilce, mahlut olup, tacik ve halis - avam halk dil şivesi unsurlarını ihtiva etmektedir. Menşe'y itibarile, hikâye Orta - Asya'ya aittir. Tarz ve tertip bakımından ise alelâde kahvelerde ve ahali toplantılarında söylenen canlı, hikâye ve masalları andırmaktadır. Her bahis « dinleyiniz » gibi bir hitabe ile başlar ki, bu da bu hikâyenin oldukça avamfiribâne olduğunu gösterir. Hikâye şöyledir :

— Karşi vilâyetinin « Sebzevâr » bozkırı, Samarkand hâkimi Sultan Hüseyn'in eline geçtiği zamanlarda, burada Mir adlı bir genç, kendi sürüsünden bin aded yağlı ve iyi koyun seçerek satış için Karşi'ye gelmiştir. Çarşıda ahali sürü etrafında toplanıp, alışveriş yapmak isterken, Mir onlara hitaben : « ben bu koyunları ancak fakirlere satacağım. Şu şartla ki her koyun alan, parasını ancak Sultan Hüseyin öldükten sonra ödeyecektir». Bu şerait dahilind bütün koyunları sattıktan sonra Mir de kendi ana istiplerine geri dönmüştür.

Keyfiyet derhal Sultan Hüseyn'e bildirilmiştir. Bundan hiddetlenen hükümdar derhal bir Yesaulla Mir'i nezdine taleb eylemiştir. Mir inzibatın emrine itaat ederek Samarkand'a gelmiş ve Sultanın nezdine çıkarılmıştır. Hangi fenalıklarından dolayı koyunlarını fakirlere, Sultanın öldükten sonra, ödenmesi şartile, veresiye sattığı sorulunca, hazırcevap Mir, sırf parayı geç ödemek için ahalinin Sultanın ömrüne, geceli gündüzlü dua etmesini temin arzusu ile, böyle hareket etmeğe mecbur olduğunu söylemiştir. Mir'in bu cevabından hoşlanan Sultan, derhal Mir'i bir vezir yapmış ve kır hayatına alışkın vezirin canı sıkılmasın diye, üstelik kendisine şehir surları haricinde bahçeli büyük bir ev hediye etmiştir. Bu halle yaşayan Mir, biraz sonra tamamile inkişaf etmiş ve şairlik istidadı belirmeğe başlamıştır. İşte bu kabiliyeti ile beraber Mir Ali de işbu lâkabı ihraz eylemiştir :

Mir Ali Şir Hâvâyî
Lâkab boldı Nevâî

Bir gün Mir Ali, yaptığı gezintilerden birinden dönerken, tesadüfen damın üzerinde çamaşır asan bir güzeli gördü ve derhal ona âşık oldu. Kızın babasının kapısını çalarak eve girdi. Babasından kızını istedi ve mu-

vafakat cevabı alarak, adamcağıza bolca para hediye etti.

Ertesi gün, Sultan, veziri Mir Ali ile beraber ava çıkmağa karar verdi. Vezirin nişanlısı « *Gül* » bu hadiseyi işitince, Sultanla yanyana at üzerinde ava giden nişanlısı Mir Ali'yi seyretmek istemiş. Tam alay evlerinin yanından geçerken Sultanın gözü Güle ilişmiş ve bu da ona âşık olmuştur. Aşktan fena bir hale gelen Sultanın vaziyeti başkadının nazarını celbetmiş, neticede vaziyeti anlayarak Sultanın emrile Mulla - Salih'in kızı Gül'ü, yani Mir Ali'nin nişanlısını Sultan için istemiştir. Babası keyfiyeti kızına söyleyince : « baba ! ben iki yandan başı kesilen bir deve değilim ki, Sultanın teklifine muvafakat edeyim » demiştir. Keyfiyeti duyunca Sultan Hüseyn'in aşkı daha fazlâ kabarmış ve hâli pek perişan olmuştur. Mesele Mir Ali'ye intikal etmiş ve Sultan olup biteni aynen vezirine nakleylemiştir. Hükümdarına karşı minnet ve şükran hissini besleyen durbin vezir, derhal bu meselenin halline başlamış ve Sultanı için kızın elini istemeğe gitmiştir.

Kendi aşkını kimseye sezdirmeyen Ali Şir, uzun görüşme ve kandırmadan sonra kızın muvafakatını bir şartla elde etmiştir. Bu şarta göre Mir Ali, kızın kendisine vereceği iki pusla ile, çarşıdaki bir attardan ilâç tedarik edip Gül'e teslim edecektir. Ali Şir kızın bu arzusunu aynen yapmıştır. Ve perde arkasından kendisine uzatılan ilâcın birisini yutmuştur. Diğer ilâcı ise Gül kendisi yutmuştur. Bu olduktan sonra kız Ali Şir'e hitaben : « Şimdi gidip Sultanınıza söyleyiniz ki benimle evlenebilir. » demiştir. Bu esnada Gül, yutulan ilâçların da ne olduğunu izahtan kendisini alamamıştır. Ve şöyle anlatmıştır : « Vezir, sizin yuttuğunuz ilâç, ebediyen sizi evlâtsız bırakacaktır. Benim yuttuğum ise, kırk gün sonra, beni mahvedecektir ». Vaziyetten pek müteessir olan vezir ağlayarak Sultanına koşmuş ve kızın muvafakat cevabını tebşir eylemiştir. Derhal düğün yapılmasına başlanmıştır.

Gül'le Sultanın düğünü derhal icra edildi. Fakat ilk nişanlısı vezire sadakatla bağlı kalan Gül, işve ve nâzile, kırk gün kendisine dokunulmamasını Sultandan rica etmiştir. Saadete kavuştuğundan asla şüphe etmiyen Sultan Hüseyin, yeni zevcesinin bu arzusunu is'af etti. Otuz beş gün geçtikten sonra Gül içtiği zehir tesirile solmıya başladı. Ali Şir'e haber gönderdi, son vasiyetini dinlemiye çağırdı. Zevcesinin ağırlaşmasından pek canı sıkılan Sultan ise kederini avla gidermek istedi. Ali Şir'i de bu av merasimine davet etti. Lâkin, Ali Şir sevgilisinin teşvikile, hastalığını behane ederek, ava iştirak etmedi. Gül'ün kendisine « haremi » ile gönderdiği kadın elbiselerini giyerek sevgilisinin yanına koştu; onun son vasiyetini dinledi. Gül'ün vasiyetine göre, öldüğü zaman tabutunu Ali Şir taşıyacak ve Cuma sabahları mezarını ziret edecektir; tam bu görüşme esnasında Sultan avdan dönerek sarayına girmekte idi. İlk hamlede Gülü yoklamak için, kızın odasına doğru yürümüştür. Odada bulunan Ali Şir bu ani hadiseden afallaşmış ve şaşırmıştır. Vaziyeti Sultandan gizlemek için,

saray hademeleri Ali Şir'i köpeklere yem hazırlanan büyük bir kazanın içerisine kapayıp dışarı çıkarmağa başlamışlardır. Fakat, kapıda Sultanla karşılaşmışlar; kazanın içerisindeki av köpeklerinin yemini görmek istemiş, kapak kaldırılınca Ali Şir'i görmüş, hiçbir şey söylememiştir. Gülü yoklamış, pek canı sıkılmıştır. Derin bir matem içerisinde istirahat odasına çekilmiştir. Aynı zamanda dostu Ali Şir'i arattırmıştır. Halbuki, geçirdiği nahoş hadiseden ürken Ali Şir, evine bile uğramadan, yakın bir kalenderhaneye iltica etmiş, derviş elbisesi giyerek Mekke'ye yola çıkmıştır. Sultanın veziri aramak için çıkardığı memurlar tabiatile Mir Ali'yi bulamadılar. « İlmi keramet » le, nihayet Sultan, Ali Şir'in izini bulmuş ve arkasınca bir mektupla adam göndermiştir. Yolda mektup Ali Şir'e verilmiş ve o da derhal Samarkand'a avdet ederek hâmi hükümdarı ile kucaklaşıp, öpüşmüştür.

Gül ise düğününün kırkıncı günü öldü. Ali Şir keyfiyeti hükümdarına bildirmek için, elem ve kederden Sultanın gizlendiği mahallin kapısına geldi; Sultanın ağlar sesini duydu. Mir Ali kapının önünde durarak işbu mısraı söyledi :

Servnin sayesiğe gül soldı netmak gerek

Bu mısraı işiten Sultan ise mukabilinde :

Servdin tabut yasab gülden kefen etmak gerek

mısraını söyleyerek dışarı çıkmıştır. İki arkadaş ve dost hükümdar, vezir, bu acı elem karşısında kucaklaşıp tekrar ağlamışlardır. Sevgilisi Gül'ün vasiyetine riayet eden vezir, tabutun bir ucunu kendi omuzlarında taşımış ve ölünceye kadar her Cuma sabahı, Gül'ün mezarını ziyaret etmiştir. Bu hadise o zamandanberi ahali arasında yerleşmiş kalmıştır. Okuyanlar bu iki kahramanın hayatından kendilerine istifadeli malûmat temin etsinler. Amin ! 1251 . . . »

İşte, Herat Timurîlerinin parlak devrini itmâm eden XV inci asrın iki büyük şahsiyetini tasvir eden tarihî hikâye bundan ibarettir. Geniş bir sahaya yayılan ve bir zamanlar Türk klâsik edebiyatının en parlak şubesi olan bu edebiyatta, hâlâ şimdiye kadar, böyle bir hikâyenin bulunduğundan haberimiz yoktur. Hem hükümdar ve hem şair olan Sultan Hüseyn Baykara [1469-1506] şüphesiz veziri Ali Şir'le [1441-1501] beraber, Türk edebiyatının parlak üstadlarından sayılarak, Türkiye, İran, Azerbaycan ve Türkistan klâsik ve halk edebiyatı üzerinde müessir olmuşlardır. Üstelik, avam halk muhayyelesi, bu iki tarihî büyük şahsiyetin arkadaşlığından, uzun zaman devlet işlerini beraber tedvir ve nihayet ikisinin de şairliğinden, mülhem olarak etraflarında lejandlar, hikâyeler yaratmıştır. Mevzuu bahis Farisî hikâye bu kabilden bir örnektir. Hikâye, her ne kadar Ali Şir'in hayatını mevzu olarak almışsa da, aynı derecede Gül'ü ve Hüseyin Baykarıyı canlandırmağa çalışmıştır. Basit, fakat oldukça orijinal

bir romantik hayat tasviri mahiyetinde olmasına rağmen, mevzu çok caziptir. Orta Asya'nın kendi kahramanlarına olan bağlılığı, âdeta kendine has bir edebiyat doğurmuştur. Onu toplayıp neşretmek, Türk edebiyatı tarihi için, çok lâzımdır. Semyonov'un bu makalesi, denilebilir ki, uhdesine düşeni yapmıştır.

A. CAFEROĞLU

ARKEOLOJİ HABERLERİ

ALACAHÖYÜK KAZISI

Türk tarihi Kurumu millî tarihimizi daha ziyade aydınlatacak belgeler bulmak için kuruluşundanberi bütün imkânları kullanarak çalışmaktadır. Her sene yaptırdığı yeraltı araştırmalarına bu sene de Çorum valiliğine bağlı Alacahöyükte devam etmektedir. Kazanın yerini salâhiyetle tayin ve idare eden Maarif Vekâleti müzeler müdürü B. Hâmid Koşaydır. Geçenlerde Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi profesörlerinden von der Osten de yeni kazıyı görmek üzere gitmiş ve elde edilen neticelerden çok memnun kalmıştır.

Bu seneki hafriyat bilhassa Höyüğün cenup ve yakın kısımlarında yapılmaktadır. Derinliğe doğru inilmeğe başlanınca evvelâ dıvara rast gelinmiş daha aşağılara inilince dıvarlar bütün heybetile meydana çıkarılmıştır. Büyük bir binanın dıvarları olduğu anlaşılan bu kalın yapılar tetkikat neticesinde Eti Türklerine aid olduğu anlaşılmıştır.

Toprak küçük tabakalar halinde kaldırılarak 5,40 metre derinliğe gelinince V inci kat dıvarların temelinde yangın tabakası içinde galerili bir kiler bulunmuştur. Kilerin içinde yanyana dizilmiş kalın cidarlı küpler sıralanmıştı. Kapakları açılıp içleri eyice muayeneden geçirildiği vakit yanık fosilleşmiş buğday kırıntıları hayretle görülmüştür.

Kazı, bunun üzerine, daha sıklaştırılmış ve birkaç gün içinde 5,60 metreye ve müteakiben de 5,80 metre derinliğe inilmiştir. Burada VI ıncı tabaka dıvarlarının hemen biraz ilerisinde tıpkı Ahlatlıbel ve Alişardaki eserleri hatırlatan bakır devrine aid çanaklar bulunmuştur. Aralarındaki benzerlik bu eserlerin hepsi aynı kavim yani Eti Türkleri tarafından yapıldığını ve bu geniş sahalarda medeniyet kurduklarını apaçık göstermektedir.

Buraya kadar çok verimli giden kazıyı daha aşağılara indirmek zorunda kalınmıştır. 5,80 metreye gelindiği zaman zeminde dağınık bir küp içinde bir çocuk iskeletine tesadüf edilmiştir. Bu iskelet kafa tası ve diğer kısımlarını tetkik bakımından antropoloji âlimlerini epice meraklandıracak mahiyettedir. Aynı zamanda iskeletin bulunuş şekli o vakitki ölü gömme usulünü ve şeklini bize gösterdiğinden ayrıca kıymeti haizdir.

Gündelik kazılar esnasında ayrıca idol olan siyah cilâlı bir boğa başı, pişmiş topraktan yapılmış yassı ve hiyeroğlif yazılarına benzemiyen Eti harflerini taşıyan bir mühür, bakırdan yapılmış saplı bir harp baltası bulunmuştur.

Bütün bu saydığımız antikite eserlerinden maada, milâddan evelki Truva şehrinin alt tabakalarında bulunan eserlerle ancak kabili kıyas, Eti devrine aid üzerinde ince ve zarif desenler bulunan birçok kırık ve sağlam seramik mamulâttan çanak ve çömlekler de bulunmuştur.

Şimdiye kadar alınan neticeler çok ümid verici ve zaten mevsim de müsaid olduğundan hafriyata gerek civarda ve gerek şimdiki kazılan yerlerde devam edilecektir.

YAZILIKAYA KAZISI

Yazılıkaya yahut tarih kitablarındaki klâsik ismiyle Midas mezarı Afyonkarahisar valiliğinin Emirdağ kazasının Bayat nahiyesine bağlı, Eskişehir hududu üzerinde kırk küsur evli ve 300 den fazla nufuslu Seyidgazi köyündedir. Şimdi bu köyde Kafkasyadan gelme Karaçay Türkleri oturmaktadır. Son yıl kazılarının en enteresanlarından biri de işte burada yapılmıştır.

Eti Türkleri Anadoluda ve Suriyenin şimalinde büyük imparatorluklarını ta Eğe denizine kadar kurdukları esnada Orta Asya'dan muhaceret suretiyle gelen Firikya oymağı Sakarya kıyılarından cenub ve garba doğru yayılarak yerleşmişlerdi. O zamanları mühim bir şehir olan

Boğazköy ile Eğe denizi sahilinde ve şimdiki Kuşadası civarında Selçuk - Ephesus şehri arasında uzanan ticarî kervan yolu Sakarya ırmağının şarkından ve şimdiki Yazılıkava'nın bulunduğu siteden geçiyordu. Bu sebebten burası ticarî ve askerî bakımlardan en ehemmiyetli bir geçiddi. Eti imparatorluğu dağılmaya başlayınca merkezî otorite de tabiatiyle zayıflamıştı. İşte bu anlarda Firikler, kendilerini hem müdafaa ve hem de müstakil kılmak için bu havalide bir devlet kurdular.

Midas mezarı veya anıtı diye bütün medenî dünyada şöhret bulan bu yazılı kaya Firikya medeniyetinin bu gün elimizde kalan belli başlı büyük kıymetlerinden biridir. Yüksekçe bir tepenin sırtında kurulmuş olan bu anıtın üzerinde birçok satırlardan mürekkeb yazılar vardır. Tepenin üzerine yani akropola kadar uzanan araba yolu bu âbidenin önünden geçmekte ve halâ daha kaldırım taşları gözükmektedir. Bu yol sulh zamanları için yapılmıştır. Bir de harb zamanları yayalar tarafından kullanılan yer altı geçidi vardır ki ovada ta hisarın tepesine kadar uzanmaktadır. Yazımıza mevzu olan Yazılıkaya bir takım muntazam hendesi şekillerle süslüdür. Bu yazıların hepsi henüz deşifre edilmemiş olmasına rağmen epiyce bir kısmı okunabilmiştir.

Bu seneki kazıya mayısın on üçüncü günü başlanmıştır. Hafriyatta güdü en gaye bilhassa kitabeli taşın hakikaten mezar olup olmadığını meydana çıkarmak, Frikya tarihini aydınlatacak vesikalar bulmak ve o devrin sanat ve kültürüne ait eserleri ortaya çıkararak dünyaya tanıtmaktır.

Kayanın önüne ve yanlarına düşen toprak tabakaları usulü dairesinde kaldırılmış, bazı yerlerinde sekiz metreye kadar inilmiştir. Buradaki kazılarla da iktifa edilmediğinden kalenin muhtelif yerlerinde deneme sondajları yapılmıştır. Bütün bu çalışmalarda rastlanan ve çıkarılan başlıca eserler şunlardır.

Putperestliğin can çekiştiği günlerde yağma edildiği anlaşılan bir mabedin döküntülerinden ibaret dua ve adak taşları, pişmiş topraktan heykelcikler ve başçıklar, kalker taşlarından yontulmuş dikili taşlar, mermerden bir ilâhe, baştanrı Göbele'yi yanında aslanı ile gösteren bir çelenk parçası, son Roma hakimiyeti devrinden kalma bazı eserler, bir kabartma parçası, toprak heykelciklerden biri Efeyzü bereket âlihesini göstermesi itibariyle bilhassa dikkate değer.

Bütün çıkan eserlerden ve kazıda hiçbir lahdin, ağlama bardakçıklarının çıkmamasına ve şimdiye kadar okunabilen kitabenin dediğine bakılırsa kuvvetle ve hattâ katiyetle denebilir ki herkesçe zannedildiği gibi burası hakkında efsaneler söylenmiş olan (Kral Midas) ın mezarı değildir. Olsa olsa bu meşhur hükümdarın şerefine kayalara oyulmuş bir anıttır. İhtimal ki son zamanlarda tapınak vazifesini de görmüş olabilir. Fakat sitenin akropolunda ayrıca mabetlere rastgelindiğine göre bu da zayıf bir ihtimalden ibarettir.

Bu ehemmiyetli neticeleri veren kazıyı Fransız eski eserler enstitüsü azalarından B. Jestin ile bir iki arkeolog arkadaşı ve komiserimiz Afyon müzesi memuru B. Süleyman Hilmi idare etmişlerdir.

Kaybolması ve taşınabilmesi kolay olan eserler Afyon müzesine taşınmış tasnif edilerek halka gösterilmeğe başlanmıştır.

Kazı iki aydan fazla devam etmiştir.

KUSURA KÖYÜ KAZISI

Afyon Vilâyeti içinde Kusura köyünde Eti Türklerinden kalma büyük bir höyükte ve civarında geçen sene de son zamanları birkaç sondaj yapılmıştı. Fakat havalar çabuk soğuduğundan ve yağışlı geçtiğinden kazı devam edememiş ve tatil edilmişti.

Bu yıl İngilterenin Kembriç Üniversitesi ve Londra eski eserler kurumu azalarından Miss W. Lamb'ın nezareti ve murakabesi altında kazılara yeniden başlanmıştır. Hükûmetimiz namına komiser olarak İngiliz M.sine İstanbul müzeleri eski şark eserleri mütehassısı B. Haydar Sümerkan arkadaşlık etmektedir. Kazı verimli ve enteresan neticeler vermeğe

başlayınca Missin ilim arkadaşlarından birkaçı tâ Londradan memleketimize kadar kazıyı görmeğe gelmişlerdir.

Höyüğün merkezine doğru inildikçe birçok çanak ve çömleklere rastlanmıştır. Bunların hemen hepsi kırık vaziyette bulunmuş. Yalnız birkaç tanesi hemen hemen sağlam denecek derecede çıkarılmıştır. Höyükte yalnız pişmis topraktan değil, tunçtan yapılmış diğer aletlere de arasıra rastgelinmiştir. Bunlar arasında bilhassa dikkati çeken eserler Hati kadınlarının saç tuvaletlerinde kullandıkları anlaşılan tunçtan iğneler, çekiçler, mızraklar ve muhtelif büyüklükte harb baltalarıdır. Bunlar arasında taş devrinde yapılmış topuzlar, tarihöncesi koleksiyonumuz için değerli vesikalardandır.

Höyükteki kazı, şark tarafındaki tepeye kadar uzatılmıştır. Sırttaki topraklar birkaç tabaka kaldırıldıktan sonra pişmiş topraktan yapılmış birçok mezarlar meydana çıkmıştır. Buradaki mezarların çok olmasına bakılırsa eskiden bu tepenin mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır Mezarların bir kısmı müstatil şeklinde, bazıları ise büyük küp biçimindedir. İçlerinde mühim bir kısmı çürümüş olan iskeletler bulunmuştur. Kalça kemikleri ve kafa tasları sandıklara konularak muhafaza altına aldırılmıştır. Mezarların yanında büyük bir binanın temeli meydana çıkmıştır. Bina muayeneden geçirilince vaktile bu yapıda harç kullanılmadığı görülmüştür. Taşlar muntazam şekillerde yontularak birbiri üzerine örülmüş ve köşelerde içiçe geçmiş bir haldedir.

Bütün bu ameliyelerde vasatî olarak 45 - 50 amele kullanılmış ve kazı iki aydan fazla sürmüştür. Köyün Afyona yakınlığı dolayısile çıkan ve taşınabilecek eserler Afyonkarahisar müzesine nakledilmiş, orada ilmî tasnife tâbi tutularak ziyaretçilere gösterilmeğe başlanmıştır.

BERGAMA KAZILARI

Millî tarihimizi aydınlatacak hafriyat ve araştırmalar faaliyeti bilhassa Bergama'da enteresan neticeler vermiştir. Şimdiye kadar Bergama'da yapılan kazılarda gerek esküläp yani eski zamanın üç sağlık yurdundan biri, gerek Akropol ve tiyatrolar tamamile meydana çıkarılmıştır. Maarif Vekâleti buraya lâzım gelen ehemmiyeti vererek bir müze yaptırmış ve taşınması kolay olan eserleri hep bir araya toplamıştır. Ayrıca âlimlerin tetkikler sırasında istirahatlerini temin için de bir « ilim evi » yaptırmıştır.

Bergama'daki kazılar İstanbul Alman Asârı Atika Enstitüsü direktörü Bay G. Wigand'ın himayesindedir. Kazıların başında Mühendis Bay Zigenaus ve kollaboratör'ü Dr. Stephan Schultz vardır. Hükûmet komiseri olarak Bergama Müzesinin değerli ve çalışkan müdürü Bay Osman Bayattekin bulunmaktadır.

Bergamanın şarkında evlerin içine kadar sokulmuş, 260 metre kadar şehrin içine giren büyük bir yapı oradan geçen herkesin dikkatini çekmektedir. Bu bina epice harap olmasına rağmen gene geçmiş zamanlardaki heybetini hatırlatmaktadır. Uzunluğu 260 metre, genişliği 110 metre ve dört köşelidir. Şimal ve cenub istikametlerinde birer yuvarlak kule vardır ki bugün bile birisi depo olarak kullanılmaktadır. Yapının tuğlaları hep kırmızı renktedir. Bu sebepten halk bu harabeye (Yanık Avlu) ismini vermektedir.

Şimdiye kadar birçok arkeologlar ve tarih bilginleri bu binanın ne olabileceği hakkında muhtelif fikirler yürütmüşlerdir. Bir kısmı hamamdır, bazıları imparator sarayıdır, diğerleri ise borsa pazar yeridir, öbürleri de form'dur demişler. Daha başkaları ise kütübhanedir diye tahminde bulunmuşlardır. İşte Alman Asârı Atika Enstitüsü bilhassa bu fikirlerin hangisinin ve ne dereceye kadar doğru olduğunun tahkiki için işe başlamıştır.

Kızıl Avludaki hafriyat 1934 senesinin sonbaharında başlamış fakat etraftaki evler istikametine doğru ameliyat ilerlediğinden istimlâk muamelesinin yapılması için ertesi seneye bırakılmıştı. Bu müddet esnasında yirmi kadar ev üç bin kırk liraya satın alınmış ve yıktırılmıştır. Artık ehemmiyetli bir mani kalmadığından 1935 senesinin ilkbahar ve yaz mevsimlerinden tâ zamanımıza kadar bazı aralık-

larla devam etmiştir. Toprak dekoviller vasıtasiyle kat kat kazılarak kaldırılmış bu suretle binanın mermer döşemeleri tamamen meydana çıkarılmıştır.

Ameliyat ilerledikçe yapının yıkılmış kısımlarının temelleri, direklerin altları, etrafa devrilmiş büyük kolonalar gözükmüştür. Bu mermer sütunların bir tarafına kadın diğer tarafına da erkek büstleri işlenmişti. Atina'da böyle kolonalara rast gelinmiş olmakla beraber bilhassa kadın büstünü taşıyan sütunlara rast gelinmiş ve biçim hiçbir yerde bulunmamıştı. Üzerindeki sütun başlıkları Grek başlıklarına işleme itibariyle üstündür. Arada sırada küçük heykel parçaları mermer, el ve ayaklar ve bir de sığır başı bulunmuştur.

Bütün bu belgeler ve yapının duruşu, çıkan temellerin biçimi bize bu muazzam binanın bir mabed olarak inşa edildiği fikrini vermektedir. Bu fikir bir zan halinde kalmamış diğer bazı emarelerle kuvvetleşerek kat'î bir hüküm haline gelmiştir. Bu binanın bütün tahminler hilâfına olarak mabed oluşu arkeologları pek şaşırtmıştır.

Eskülâp'ta kazı yapılırken bulunan bir heykelin altında « Elen Adrian için» diye bir yazı vardır. İmperator Adrian zamanında güzel sanatları çok koruduğundan halk tarafından çok sevilirdi. Nihayet kendisi ilâh derecesine kadar yükseltilmişti. İmparator İzmirden eski Pergamus şehrine geldiği zaman eskülâpın yani sağlık yurdunun yeniden ihya edilmesini emretmişti. Buraya imparatorun havaya doğru bakan çıplak bir heykeli de dikilmişti. Kızıl avlu da bu zamanın inşaatı arasındadır. Bilhassa kazıda bulunan ihramını sırtından atmış bir heykel parçası da Adria'na çok benzemektedir. O vakitler âdeti: kalelerin yanına bir de kral için hususî mabed yaparlardı. Nitekim Bergama Akropolünün yanına imparator Trayan için bir mabed, gene on bin kişilik amfiteatr civarında Dionisus adına Karakalle mabedi inşa edilmişti. O halde bu binanın da pazar yeri gibi bazilika olmayıp ilâhlaştırılmış imparator Adrian için yapılmış bir mabed olduğuna kuvvetle karar verebiliriz.

İsa dini Ege'ye kadar yayıldıktan sonra bu bina St. Jean kilisesine tahvil edilmişti. Bizanslılar zamanında ayrıca temeller yapılmış ve büyük kolonlar ilâve edilmiştir. Mabedin ortasındaki mermer döşemelerin etrafında çepçevre yükselen iki metre duvar da bizanslılardan kalmıştır. Bütün bu sonraki ilâveler mabedin eski şeklini bozmuş, heybetli binaya başka bir görünüş vermiştir.

TRAKYA'DA

Türk Tarih Kurumu bu yıl Alaca - Höyükten başka Trakyada da hafriyata başlamıştır. Bu hafriyat elyevm Alpullu civarındaki Höyükler üzerinde devam etmektedir. Hafriyat hey'eti kurumun yardımcı üyelerinden İstanbul Müzeleri Yardirektörü Arif Müfidin riyaseti altındadır. Bu hafriyatın da iyi neticeler vereceği ve dünya ilim âlemine yeni eserlerle hizmet edeceği umuluyor.

ALACA - HÖYÜK KAZISI VE OSLO KONGRESİ

Türk Tarih Kurumunun geçen yıl Alaca - Höyükte başladığı hafriyatın 1935 yılına ait neticeleri Ağustos başında Osloda toplanan "ikinci arsıulusal tarihten önce ve ön tarih bilgileri kongresi„ ne Türk Tarih kurumu üyelerinden Profesör Doktor Şevket Aziz Kansu ve Arkeolog Remzi Oğuz Arık tarafından arzedilmiştir. Kongreye yapılan bu arkeolojik ve antropolojik tebliğler kongre âzası tarafından derin bir alâka ile karşılanmış ve bilhassa Kültür eşyası üzerinde projeksiyonla izahat veren Remzi Oğuz Arık, kongrelerde mutat olan bir çeyrek, azamî yarım saatlik müddet haricinde, kongrenin ısrarı üzerine iki saat izahatına devam etmiştir.

ÜÇÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI

Bu ayın en büyük kültür hadisesi, hiç şüphesiz, Üçüncü Türk Dil Kurultayının toplanmasıdır. Çalışma merkezini Güneş - Dil Teorisi teşkil eden ve parlak neticeler veren Kurultayın günlük zabıtlarını, Güneş - Dil komisyonunun raporu ile Başkanın kapanma nutkunu aynen neşrediyoruz.

Birinci gün:

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Atatürkün Yüksek Huzurlarile 24 Ağustos 1936 pazartesi günü saat 14 de İstiklâl marşı ve Kültür Bakanının bir söyleviyle açıldı.

Kongre Başkanlığına, Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Bay İbrahim Necmi Dilmen'in teklifi üzerine Kültür Bakanı ittifakla seçildi.

Kültür Bakanı, Başkanlığa seçilmesinden dolayı Kurultaya teşekkürlerini ve kongre çalışmalarının ana hatlarını bildiren ve Atatürk'e tazim ve minnetlerini sunan bir nutuk irat ettikten sonra yine Bay İbrahim Necmi Dilmen'in teklifiyle Kurultay Asbaşkanlıklarına Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Afet ve Kamutay Asbaşkanı Bay Nuri Conker ve Sekreterliklere Siirt Saylavı Bay İsmail Müştak Mayakon Seyhan Saylavı Bayan Esma Nayman Kültür Bakanlığı Yayın Direktörü Bay Faik Reşit Unat ve Bayan Zerrin Dilmen seçildiler.

Bunu müteakip Bayan Afet söz alarak Başkanlık Kuruluna kendisinin ve arkadaşlarının seçilmesinden dolayı teşekkür ettikten sonra Türk Tarih Kurumunun kardeş Kurum olan Türk Dil Kurumu ile alâkasını ve tarih ile dil arasındaki çözülmez bağları ve çalışma münasebetlerini izah etti Ve kurultaya muvaffakiyet temennisile söz sonu olarak « Büyük Türk'ün zekâ ışığı önünde tazimle eğildiğini » söyledi

Bayan Afet'in söyleviden sonra Genel Sekreter Bay İbrahim Necmi Dilmen, Kurumun iki senelik çalışmasını gösteren raporunu okudu ve Büyük Önderin Yüce Katına Kurultayın tazimlerini sundu. Celseye yarım saat fasıla verildi.

İkinci celse, saat 16,15 te yine Bay Saffet Arıkan'ın Başkanlığında açıldı ve Genel Sekreterin raporunun muhtelif kısımlarının ilgili komisyonlara havalesi Başkanlığın teklifi üzerine kabul edildi. Bundan sonra Kurultayın dört ilmi ve üç idari komisyonlarına teklif edilen namzetlerin isimleri okunarak aynen kabul edildi Bunu müteakip Genel Sekreter tezlerin ne suretle tasnif edildiklerini ve ne yolda tetkik edileceklerini izah etti.

Kurultay Başkanı konuşma usullerini bildiren nizamname maddelerini okuttu.

Söz sırası gelen Bay Yusuf Ziya Özer Din ve Medeniyet bakımından Güneş adlı tezini izah etti

Kurultaya Ankara ve İstanbul Üniversiteleriyle Sovyet İlimler akademisinden ve Finlandiya Türkleri Birliğinden gelen telyazıları alkışlar arasında okundu; bunlara ve diğer bini aşan tellere Başkanlık Kurunca münasip şekilde cevap verilerek teşekkür edileceği bildirildi

Kurultay Başkanı vaktin gecikmesine binaen ertesi günü saat 10 da komisyonlar çalışmak ve saat 14 te Kurultay toplanmak üzere celseyi kapadığını söyledi

İkinci gün:

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 25 Ağustos 1936 Salı günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında, Atatürk'ün Yüksek Huzurlariy-

je, Asbaşkan Bayan Afet'in Başkanlığı altında ikinci toplantısını yaptı.

İlk önce, geçen toplantının zabtı okunarak aynen kabul edildi. Ondan sonra Kurultayı tebrik ve çalışmalarında başarı temennisi maksadiyle Kamutay Başkanı Bay Renda, Birinci Umumi Müfettiş Bay Özmen, Dördüncü Umumi Müfettiş General Alpdoğan, İstanbul Belediye Reisi Bay Üstündağ ile İtalyan Üniversiteler Arası Enstitüsü adına Bay Acerbo tarafından gönderilen telgraflar okunarak alkışlandı ve cevap yazılması kararlaştırıldı.

Bundan sonra tez sırası gelen Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Bay İbrahim Necmi Dilmen kürsiye çıkarak «Güneş - Dil Teorisinin ana hatları» adlı tezini izaha başladı. Saat 16 da 15 dakika istirahat için Başkan celseye fasıla verdi.

İkinci celse saat 16, 15 te yine Bayan Afet'in Başkanlığı altında açıldı. Bay Dilmen sözüne devam etti ve saat 17,15 te tezini bitirdi. Celseye on beş dakika fasıla verildi.

Üçüncü celse saat on yedi otuzda Bayan Afet'in Başkanlığı altında açıldı. Başkan gündemde söz sırası Profesör Hasan Reşit Tankut'a gelmiş ise de Bay Tankut'un tezi uzun süreceği ve vakit ilerlemiş olduğu cihetle bunun erteşi toplantıya bırakılarak Ankara Tarih Dil Coğrafya Fakültesi Talebesinden Bayan Vecihe Kılıçoğ'unun « Ata » sözü üzerine hazırladığı bir etüdün gündeme alınmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilerek Bayan Kılıçoğlu, Ata sözünün Laliwort yani çocuk sözü olmadığını ispat eden etüdü izah edilmiştir.

Bayan Vecihe'den sonra söz alan Kırklareli Kültür Direktorü Kemal Emin Bora Birmanya yerlilerinin iptidaî dilleri hakkında mesmuatını izah ederek bugün yaşamakta olan bu dilin, lisanının tekâmülündeki ilk devreleri hakkında bir fikir vermekte ve Güneş - Dil Teorisini izaha yarar bir belge teşkil etmekte olduğunu söyledi.

Vaktin gelmiş olması dolayisile ertesi gün saat 14 te toplanılmak üzere saat 18 de içtimaa nihayet verildi.

Üçüncü gün :

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 26 Ağustos 1936 Çarşamba günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ün Yüksek Huzurlarile, Asbaşkan Bay Nuri Conkerin Başkanlığı altında üçüncü toplantısını yaptı.

İlk önce, geçen toplantının zaptı okunarak aynen kabul edildi.

Ondan sonra Başkan, tez sırasının Maraş Saylavı, Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden Bay Hasan Reşit Tankut'a geldiğini söyledi ve Bay Tankut « Güneş - Dil Teorisine göre Pankronik usullerle Paleo - sosyolijik dil tetkikleri» adlı tezini izaha başladı ve saat 15 te Celseye on beş dakika fasıla verildi

İkinci Celse saat 15,30 da yine Bay Nuri Conker'in Başkanlığında açıldı, ve Bay Hasan Reşit Tankut tezine devam etti.

Bay Tankut,un tezi bittikten sonra Kurultay Başkanı, bu tez hakkında mütalaa ve tenkit serdetmek isteyenlerin Başkanlık Kuruna bildirmelerini ve vaktin ilerlemiş olması yüzünden sırası gelen teze başlamağa zaman müsait olmadığını söyledi. Söz alan olmadığından Başkan Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi talebesinden Bayan Sabahat Türkay tarafından hazırlanmış olan (Halikarnas) adlı etüdün izah edileceğini söyledi. Ve Bayan Sabahat kürsiye gelerek etüdünü izah etti.

27 Ağustos 1936 Perşembe günü saat 14 te toplanılmak üzere saat 17,45 te içtimaa nihayet verildi.

Dördüncü gün :

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 27 Ağustos 1936 Perşembe günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ün Yüksek Huzurlariyle. Başkan Kültür Bakanı Bay Saffet Arıkan'ın Başkanlığı altında dördüncü toplantısını yaptı.

İlk önce üçüncü toplantının zaptı okundu ve aynen kabul edildi. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Bay İbrahim Necmi Dilmen söz alarak bugün Kopenhag'ta

ilk toplantısını yapan Arsıulusal Lengüistler Kongresine kendi dil kurultayımız dolayısiyle iştirâke imkân bulunmamakla beraber İstokholm Elçiliği Başkâtibinin Türkiye Cumhuriyetini temsil ettiği bu kardeş kongreye tebrik ve muvaffakiyet temennisi telgrafı gönderilmesini teklif etti. Ve bu teklif reye konularak Başkanlık kurunca bir telgraf gönderilmesi kararlaştı. Bundan sonra başkan tez sırası gelmiş olan Konya Saylavı Bay Naim Hazım Onat'a söz verdi ve Bay Onat «Güneş Dil Teorisine göre Türkçe - Arapça karşılaştırmalar» konusu üzerindeki tezini izaha başladı. 15, 30 da istirahat için celseye ara verildi.

Saat 16, 20 de ikinci celse yine Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın Başkanlığında açılarak Bay Onat tezinin son kısmını izah etti.

Bay Onat'tan sonra tez sırası gelen Çanakkale Saylavı Bay Ahmet Cevat Emre'ye söz verildi ve Bay Emre « Terminoloji ve Güneş - Dil Teorisi » konulu tezini izah atti. Başkan, tez sırasının Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi profesörlerinden Bay Abdülkadir İnan'a geldiğini söyleyerek kendisine söz verdi ve Profesör İnan'da (V. + K) eki kanununu izah etti.

Bundan sonra Başkan Güneş - Dil Teorisinin analiz metodu üzerinde tatbikat yapacak olan Siirt Saylavı Bay İsmail Müştak Mayakon'a söz verildi. Bay Mayakon tezini izah etti.

Kurultaya gelmiş olan telgraflar arasından Varşova İlimler Cemiyeti Şark Şubesi ile Napoli Şark Enstitüsünden gelen telgraflar okunarak alkışlandı. Ve Başkanlık Kurunca münasip cevap verilmesi kararlaştı.

Ertesi günü saat 14 te toplanmak üzere 18,20 de içtimaa nihayet verildi.

Beşinci gün :

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 28 Ağustos 1936 Cuma günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ün Yüksek Huzurlarile, Bay Nuri Conker'in Başkanlığı altında beşinci toplantısını yaptı. İlkönce geçen toplantının zaptı okunarak aynen kabul edildi

Ondan sonra, Başkan, söz sırası Kurum adına tez vermiş olanlardan Bay Dilaçar'a geldiğini söyledi ve Dilaçar «Güneş - Dil Teorisinin antropolojisi» adlı tezini izah etti.

Başkan saat 15,45 te istirahat için celseye on beş dakika fasıla verdi.

16 da ikinci celse yine Bay Nuri Conker'in Başkanlığında açıldı. Başkan söz sırasının Dr. Mehmet Ali Ağakay'a geldiğini söyledi. Ve Dr. Ağakay (Güneş-Dil Teorisi karşısında Grek dilinin bazı hususiyetleri) konulu tezini izah etti ve celse tatil edildi.

5 dakika istirahatten sonra, 17,5 te yine Bay Nuri Conker'in Başkanlığında toplanıldı. Başkan B. İsmail Hami Danişmend'e söz verdi, ve Bay Danişmend kürsüye gelerek "İşaret dili ve tasrifsiz fiil„ isimli tezini izah etti.

Ertesi gün saat 14 te toplanmak üzere 17,45 te toplantıya nihayet verildi.

Altıncı gün :

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 29 Ağustos 1936 Cumartesi günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında, Atatürk'ün Yüksek Huzurlariyle, Bayan Afet'in Başkanlığı altında altıncı toplantısını yaptı.

İlkönce geçen içtimaın zaptı okunarak aynen kabul edildi.

Başkan, söz sırası Kurultaya iştirâk etmiş olan ecnebi mütehassıslara geldiğini söyliyerek Atina Üniversitesi Filoloji Profesörü B. Anagnastopulosa söz verdi. Prof. Anagnastopulos, Kurultaya iştirak davetini geç aldığı için tez hazırlıyamadığı mukaddimesiyle söze başlıyarak ilim ve edebiyatın sönmez meşalesini parlatan entelektüel kültürün âlicenap hâmisi Atatürk'e derin saygılarını sunmuş, ve kongreden elde edilecek neticelerin Türk Dilciliğinin inkişafı için çok verimli olması temennisinde bulunmuştur. Başkan bu tezin Türkçe tercümesini okutmuştur.

Bundan sonra, Başkan, sıra itibariyle Paris Şark Dilleri Okulu Türkçe Profesörü B. Jan Deniye söz verdi.

Profesör Deny Türkçe olarak söylediği tezinde Türkçedeki lar - ler cemi eki hakkındaki tetkiklerini izah etti.

Bunu müteakip İstanbul Darülfunun eski Profesörlerinden Alman Türkoloğu Dr. Giese kürsüye gelerek Alman ilim âleminin Türk Kurultayına tebriklerini sunduktan sonra Atatürk'ün Yüksek iradesiyle Türk dilinin partik sahada aldığı hıza işaret ederek dilcilik aleminin dikkat gözünü üzerine çekmiş olan çok esaslı Güneş - Dil Teorisinin gösterdiği veçhile dillerin bir asıldan çıkmış olduğu teeyyüd ettiğini söyledi.

Bundan sonra, Başkan, Bulgar Millî Kütüphanesi Şark Kısmı Uzmanı Dr. Miateff'e söz verdi. B. Miateff, Kurultay davetini geç aldığı için bir şey hazırlayamadığından, fakat gelecek kurultaya genç Bulgar ilminin Güneş - Dil Teorisi üzerinde kati bir kanaat ve aydın bir netice ile iştirâk edeceğini bildirdi.

Saat 15 te on dakika istirahat için celseye fasıla verildi.

İkinci celse saat, 15,10 da yine Bayan Afet'in Başkanlığı altında açıldı. Başkan Fransız Sümerologu Prof. H. de Barenton'a söz verdi. Bay H. de Barenton, dillerin menşei konulu tezi Fransızca olarak izah ve tezin Türkçe tercümesi okundu.

Bundan sonra İngiltere Şark Dilleri Okulu Direktörü Prof Sir Denisson Ross kürsiye gelerek Türk dilinin en eski kaynaklarından olan British Muzeum'deki bir eski lûgat kitabı hakkında izahat verdi.

Kendisinden sonra İstanbul Üniversitesinden Lâtince ve İtalyanca Profesörü B. Baltariniye söz verdi.

Bay Baltarini Türk inkilabına olan hayranlığını ve Türk gençliğine olan inancını söyliyerek Güneş - Dil Teorisinin evrensel mahiyetile Türkiyenin; bütün insanlık camiasına faydalı olmak hususundaki azim ve irade-inin yeni bir delili olduğunu söyledi.

Bunu müteakip Japon Profesörü Bay Okubo Kurultaya ait tahassüslerini ve kendisinin davetinden dolayi teşekkürlerini bildirdi.

Başkan celseye beş dakika fasıla verdi.

Saat 17 de üçüncü celse yine Bayan Afet'in Başkanlığında açıldı, ve Başkan Budapeşte Üniversitesi Filozofi Fakültesi Dekanı Profesör Nemeth'e söz verdi.

Prof. Nemeth Macar ilimler Akademisi ve Budapeşte Üniversitesi namına Kurultayı selâmlayarak Büyük Önderin Rehberliği altında Türk milletinin yaptığı terakki hamlelerine karşı Macar milletinin sonsuz hayranlığını beyan ve Üçüncü Kurultayın kıymetli neticelerinden çok faydalandığını ifade etti.

Bundan sonra söz alan Varşova Üniversitesi Türkoloji Profesörü B. Zayonçokofski Türkoloji ile İslâmistik'in ayrı ayrı şeyler olduğuna ve daha geniş olan Türkolojinin müstakil bir ilim olarak tetkiki lâzım geldiğine dair olan tezini anlattı.

Bundan sonra kürsiye gelen ve Sovyet Bilginleri adına söz söyliyen Profesör Samoiloviç (Türkiye ile Sovyet Birliğinde başlıca dilcilik meseleleri ve dil kurulușunun pratiği) adlı tezini izah etti.

Başkan son olarak Viyanalı Şark filologu Dr. Kvergıç'e söz verdi. Dr. Kvergıc (Dünya dilcilik teorileri karşısında Güneş - Dil Teorisi) konulu tezini Fransızca olarak izah etti.

Başkan vaktin gelmiş olduğunu ve Dr. Kvergıç'ın tezinin tercümesi matbu olarak azaya dağıtılmış bulunduğundan üyelerin bu tercümelerden tez ıttıla hasıl edebileceklerini söyledi. Ve Pazar günü Zafer Bayramı olması münasebetiyle tatil edileceğini bildirerek Pazartesi saat 14 te toplanılmak üzere celseyi kapattı.

Yedinci gün:

Celse on dörtte, Saffet Arıkanın Başkanlığında açıldı, Zerrin Dilmen ve İsmail Müştak Mayakon sekreterlik mevkiindeydiler. Ecnebi dil alimlerinin konuştuğu cumartesi celsesinin zabıtları okundu. Kabul edildi. Ve Kurultaya seçilmiş olan komisyonların hazırladığı raporların okunmasına başlandı.

İlk olarak Güneş - Dil Teorisi komisyonunun, çok mühim ve şayanı dikkat olan raporu okundu. Rapor komisyona dahil bulunan Türk üyelerle Fransız sümeroloğu Hilaire de Barenton, İngiliz Sir Denisson Ross, Bulgar uzmanı Doktor Miateff, Avusturyalı âlim Kıvergiç, Alman profesörü Giese, Polonyalı profesör Zayonçkovsky, Macar bilgin Németh, İtalyan bilgini Bartalini, İtalyan profesörü Bombaçi, Yunanlı profesör Anagnastopulos, Sovyet İlim Akademisi üyeleri profesör Gabidulin, Meşçaninof, Samoyloviç'in imzalarını taşıyordu.

Bundan sonra Lûgat ve Filoloji komisyonunun raporu okundu. Lûgat ve Filoloji kolunu vukuflu çalışmalarından dolayı tebrike karar veren komisyon, gelecek yıllar içinde yapılması düşünülen işleri de muvafık görmüştü. Rapor kabul edildi.

Gramer - Sentaks komisyonu raporu da okundu. Raporda, Emin Dalkılıcın «Harflerimiz arasına bir sesli harf daha ilâvesine» dair olan tezinin tetkik edildiği ve «harflerimizin sekiz vokalinden «e» vokalinin dilimizde mevcud iki nevi «e» sesini ifade etmekte olduğu, meselâ «yed» manasına olan «el» ile diyar anlamına gelen, «el» in telâffuzlarında başkalık olmasına rağmen ikisinin de ayni «e» ile yazıldığı, halbuki ikinci «el» deki «e» nin «i» den «e» ye geçen bir sesi ihtiva ettiği ve dilimizde buna benzeyen pek çok örnekler bulunduğu cihetle bu ikinci «e» sesini ayırd edebilmek için yeni bir harfin kabul edilmesi lâzım geldiği» iddiasına karşı yapılan konuşmalar sonunda bütün vokallerde bulunması tabiî olan böyle nüanslar için yeni bir harf ilâvesine kalkışınca bunun imlâ bakımından da pek çok müşkülât doğuracağı cihetle yeni bir vokalin ilâvesine lüzum görülmediği zikrediliyordu.

Bu rapor ve müteakıben okunan Terimler komisyonunun raporu aynen kabul edildi.

Tüzük komisyonu bir anatüzüğü ve çalışma programı projeleri hazırlamıştı. Anatüzüğünün heyeti umumiyesi okunduktan sonra reye konması usulü kabul edildi ve proje okundu; yalnız 16 ncı maddeye bir fıkra ilâvesile aynen ve ittifakla kabul olundu.

Yeni tüzükle, Ulu Önder Atatürkün Kutlu Elile ve Onun Yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı altında 12 temmuz 1932 de kurulmuş olan «Türk Dili Tetkik Cemiyeti», «Türk Dil Kurumu» adını almış bulunuyor.

Türk Dil Kurumunun amacı, Türk Dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmektir.

Türk Dil Kurumunun merkezi Ankaradadır. Türkiye Kamutayının Başkanile, Türk Cumhuriyeti Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Türk Dil Kurumunun Onursal Başkanlarıdır.

Türkiye Kültür Bakanı da Türk Dil Kurumunun Başkanıdır.

Yeni tüzüğün 6 ncı maddesine göre: Kendisinde kanuni şartlar bulunan her Türk, Kuruma üye olabilir. Birinci Türk Dil Kurultayında üye olarak bulunmuş olanlar Kurumun kurucu üyeleridir. Kurumun çalışma kollarına seçilenler Kurum üyeliğini de almış olurlar. Kuruma yeniden üye olmak istiyenler, adlarını, işlerini adreslerini bildiren bir dilekçe verirler. Bunun üzerine Genel Merkez Kurulunca verilecek kararla üyeliğe alındıkları kendilerine bildirilir.

Türk olan ve olmıyan dil bilginlerine onursal üyelik, yahud aytar üyelik verilmesi, Genel Merkez Kurulu kararına bağlıdır. Kurumun işlerine ve çalışmalarına Genel Merkez Kurulunca düzen verilir.

Yeni tüzük, Kurumun iş ve çalışma kollarını şöyle tesbit etmiştir.

1) Etimoloji - Lengüistik kolu, 2) Gramer - Sentaks kolu, 3) Lûgat - Filoloji kolu, 4) Terim kolu, 5) Derleme kolu, 6) Yayım kolu.

Tüzüğün 34 üncü maddesi, Halkevlerinin Dil - Tarih - Edebiyat Komitelerinin Türk Dil Kurumunun dışarı örgütleri olduğunu kaydetmektedir. Bu komiteler Türk Dil Kurumunca kendilerine verilen ödevler için doğrudan doğruya Türk Dil Kurumu merkezile muhaberede bulunacaklardır.

Halkevi bulunmıyan yerlerde, lüzumuna göre şube açılması, Genel Merkez Kurulunca kararlaştırılacaktır. Vilâyet ve kazalarda bulunan derleme heyetleri ellerindeki işleri, bu tüzüğe göre Kurum merkezinden verilecek emir üzerine Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat Komitelerine devredeceklerdir; Halkevi olmıyan yerlerde şube kuruluncıya kadar veya Halkevi açılıncıya kadar derleme heyetleri Kurumun muvakkat şubesi olarak çalışmıya devam edeceklerdir.

Türk Dil Kurumunun çalışma programı projesi de aynen kabul edildi. Program iş ve çalışma kollarının başlıca hedeflerini göstermektedir. Bu arada Lengüistik - Etimoloji çalışmaları, Türk Dil Tezinin dünyaya yayılmasına ve ispatına yaramak gayesile, Kurum ve fakülte elemanlarının elbirliğile yapılacaktır. Bu çalışmalarla, en eski Türk din ve itikadlarında «Güneş» kültünün izlerini gösterecek mitoloji, masal, an'ane ve itikad materyelleri toplanacak, Türk totemlerinin itikadlarda ve dillerde bıraktıkları izler araştırılacak, Avustralya ve Şimalî Amerika yerlilerinin totemlerile Türk totemleri ve en eski dinlerin kaynaklarile Türk «Güneş» kültü karşılaştırılacak, böylece «Güneş - Dil» Teorisinin sosyolojik ve filozofik bazları ortaya konacaktır. Programın yayın ve basım işleri kısmında da, «Büyük Türk Lûgati» nin henüz basılmamış kısmının tamamen ecmeditmesi, Divanı Lûgat - it - Türk tercümesile, Çağatay Lûgatinin bastırılması ve Türk dili bültenlerinin daha faydalı bir şekilde neşrine devam edilmesi vardı.

Program da ittifakla tasvib edildi.

Önergeler ve dilergeler, bütçe komisyonlarının raporları da okunup kabul edildikten sonra, Genel Merkez Kurumunun seçimi yapıldı ve 70 imzalı bir takrirle gösterilen namzed listesi aynen kabul olunarak Genel Sekreterliğe İbrahim Necmi Dilmen, Saymanlığa Besim Atalay üyeliklere de Ahmed Cevad Emre, Ali Canib Yöntem, Hasan Reşid Tankut, İsmail Müştak Mayakon, Naim Onat, Refet Ülgen intihab edildiler.

Kurultay Başkanının Nutku

Bundan sonra, Kültür Bakanı ve Dil Kurumu Başkanı Saffet Arıkan, bir nutuk söyledi ve üçüncü Türk Dil Kurultayı, bu söylevle alkışlar arasında kapandı.

Güneş - Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu Raporu

Üçüncü Türk Dil Kurultayının «Güneş - Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları» Komisyonu, gerek Kurultay umumî toplantılarında ve gerek komisyonda Türk ve ecnebi dil âlimlerinin yüksek tezlerini dinlemiş, komisyonda Türk ve ecnebî âlimlerinin münakaşa ve mütekabil izahlarını göz önünde tutmuş ve bunlara istinaden şu neticeleri tesbit etmiştir:

1 — «Güneş - Dil» Teorisi, lengüistik âleminde esaslı bir devrim yapacak mahiyette tamamiyle orijinal, enteresan ve derin bir teoridir.

2 — Bu teori, yalnız lisaniyat meseleleriyle değil, aynı zamanda en geniş ve en çetin antropoloji, arkeoloji, istuvar, preistuvar ve biyo - psikoloji meselelerinin haliyle de ilgilidir.

3 — Şimdiye kadar klâsik lisaniyat ilmi, güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim amili ihmal etmiştir.

4 — «Güneş - Dil» Teorisinin tevsiki hususunda Türk âlimlerinin mesaisi çok büyük ve mühimdir. Bilhassa Türk ve İndo - Öropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmî metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara müncer olmak kabiliyeti gösteren etüdlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre Türk ve Hamito - Semitik dil gruplarının mukayesesi yolundaki çalışmalarda ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lengüistik yeni bir istikamet almış olacaktır.

Komisyonda bulunan bütün ecnebi âlimler, Türkçenin derin ve esaslı surette tetkiki yapılmaksızın İndo - Öropeen ve Hamito - Semitik dillerin ve umumiyetle

lisaniyatın tetkiki noksan kalacağında müttefiktirler.

5 — Komisyonda bulunan ecnebî âlimleri arasında «Güneş - Dil» Teorisini tanımakta bulunan bir kısmı, pek çok noktalar üzerinde Türk arkadaşlarının görüşleriyle mutabakatlarını bildirmiştir. Diğer ecnebî âlimleri bu kadar az bir zamanda «Güneş - Dil» Teorisinin tamamiyle tetkiki mümkün olamıyacağını dikkate alarak, memleketlerine avdetlerinden itibaren Türk Dil Teorisi üzerindeki tetkiklerini esaslı bir surette derinleştireceklerini beyan etmişlerdir.

Aynı zamanda komisyonda bulunan bütün ecnebî âlimler, «Güneş - Dil» Teorisini mevzu ittihaz ederek etüdler neşredeceklerini vadederler ve Türkiyenin yalnız dilcilik sahasında değil umumî kültür sahasında da yepyeni bir hızla mücehhez bulunduğunu ilim dünyasına tanıtmağı kendilerine bir borç saydıklarını bildirirler.

6 — Komisyonun Türk ve ecnebî âzası gelecek Dördüncü Türk Dil Kurultayının toplanacağı zamana kadar «Güneş-Dil» Teorisine ait tetkiklerini birbirine bildirmek suretiyle müşterek mesaide bulunacaklardır.

Komisyon, bu esasları tespit ettikten sonra, Kurultay Umumî Heyetini, Türk Dil Kurumunun sarfettiği ilmî mesaiden dolayı teşekkür etmesini ve bu mesainin devamı hususunda teşvikte bulunmasını teklife müttefikan karar vermiştir.

Başkanın Nutku

Kurultayın sayın üyeleri:

Tam bir hafta süren Kurultay çalışmaları şu anda, sona ermek üzeredir.

Bu yüce ve hayırlı toplantıyı açarken « Yurdumuzda doğmaya başlayan yeni ve geniş sosyal ve ideal uyanış ruhunun, başlıca, Türk tarih teziyle; Türk dili tezi teorisinde merkezlendiğini » ve « Bu Üçüncü Dil Kurultayı konusunun da Türk dil tezini bütün dünyaya tanıtmak olduğunu » arzetmiştim.

Filhakika söz alan yerli ve yabancı sayın âlimlerimiz; bu vadide çok değerli tezler yaptılar. «Güneş-Dil» Türk Teorisinin ana hatları izah edildi. Güneşin din ve medeniyet bakımından oynadığı esaslı büyük rol, tebarüz ettirildi; bu Teoriye dayanılarak pankronik usulle paleososyolojik tetkikler yapıldı. Teorinin antropolojik benliği büyük bir salâhiyetle aydınlatıldı. Yine bu Teoriye dayanılarak terminolojik örnekleri verildi ve Grek dilindeki bazı hususiyetler incelendi. Türkçe Arapça karşılaştırmalar ve faydalı analiz tetkikleri yapıldı.

Bu kadar zengin ve kıymetli mevzulara, sayın konuklarımız da çok değerli tezler kattılar

Prof. Jan Deni; uzun araştırmaların mahsulü olan kıymetli tezi ile biz dinleyicileri çok faydalandırdı. Tarih ve Dil Çalışmalarının el ele yürümesi lüzumuna Prof. Hilaire de Barenton'un kıymetli tezi, güzel bir işaret oldu. Prof. Nemeth'in Türk lehçeleri tetkik edilmedikçe tam bir etimoloji yapılamıyacağı hakkındaki sözleri, davamıza yeni bir revnak verdi. Sovyet âlimleri adına söz söyliyen Prof. Samoiloviç, çok değerli mütalealariyle T. D. Kurumu adına söz söyliyen arkadaşlarımızın tezlerini, başka bir yönden teyit etti. Dr. Kıvergiç orijinal tezi ile bizim inkılapçı bir zihniyetle hareket etmekte nekadar haklı olduğumuzu gösterdi.

Gerek bu zatlara, gerekse bize çok değerli kaynaklar, belgeler göstermek, yurdmuz ve kurumumuz hakkında iyi hisler ve dilekler bildirmek, mensup oldukları memleket ve müesseselerden bize sevgi ve selâm getirmek lûtfunda bulunan sayın âlimlerden Prof. Anagnastopulos'a, Prof. Dr. Gise'ye, Dr. Mateff'e, Prof. Denisson Ross'a, Prof. Bartalini'ye, Prof. Okubo'ya, prof. Zayonçkovski'ye ve sözlerini arkadaşlarına bırakmış olan prof. Meşçaninoff'a, prof. Bombaçi'ye ve Prof. Hacı Gabidullin'e candan teşekkürü bir borç bilirim.

Sayın konuklarımızın istedikleri gibi Türk Dil Kurumunun kendileriyle çalışma birliği yapmaktan çok bahtiyar ola.

cağını da, kurum başkanı sıfatıyla arzederim.

Bu fırsatla şurasını tebarüz ettirmek isterim ki: Türk Dil Kurumu, bazı müteassip dilciler gibi, yalnız bir sahaya saplanıp kalmak, yalnız koyu Türkiyatçı olmak fikrinde değildir.

Türk Dil Kurumu, ilmin objektif, bitaraf esaslarına dayanarak hakikatı bulmak, ve insaniyetçi olmak emelinde azmindedir. Ve Atatürk'ün nur ve ziya saçan rehberliğiyle, bu hedefine en kısa yoldan varacağına da kanidir.

Sayın arkadaşlarım ;

Kurultayımızı kapatacağım şu anda sizleri saygı ile selâmlarken hepimiz ve bütün Türkiye adına, bir dilekte bulunacağım:

Atatürk, sen o, eşsiz varlığınla, güneş gibi başımızdan eksik olma. Kurultay hitam bulmuştur.

HALKEVLERİNİN ÇIKARDIKLARI KİTAPLAR

Halkevlerimizin şimdiye kadar çıkarmış oldukları kitab ve broşürlerin isimlerini gösteren bir cetveli neşrediyoruz. Halkevlerimizin bu suretle göstermekte oldukları faaliyeti haklı bir sevinçle karşılar ve bunun, durmadan artmasını dileriz.

HALKEVİ	KİTAP VEYA BROŞÜRÜN ADI	CİNSİ
Adana	*5 Kânunusani*	Kitap
»	*Cirit*	»
»	*On iki yılın kültürü*	»
»	*23 Şubat*	»
»	*Halkevi çalışmaları*	Broşür
Afyon	» »	»
»	*Ulusal kurtuluş savaş tarihinde Afyon için anket*	Anket
Ankara	*Ankara budun bilgisi*	Kitap
»	*Bozkır haznesi*	»
»	*Ankara'dan Nevşehir'e*	»
»	*Cumuriyet destanı*	»
»	*İnkilâp bilgisi*	»
»	*Ankara Halkevi bir yıl içinde*	Broşür
»	*Halkevinden halka*	»
Aydın	*Halkevi*	»
»	*Pamuk ekicilerine öğüt*	»
»	*Devlet vergileri kanun yolu*	Kitap
»	*İncircilere öğüt*	»
»	» »	»
»	*İyon medeniyeti ve Efes*	»
»	*Tarih bakımından Belediyecilik*	»
»	*Çocuk terbiyesi*	»
»	*Türkiye haritacılığının tekâmülü ve havaî fotogrametri*	»
»	*Millî edebiyat*	»
Balıkesir	*Halkevi 8 ayda nasıl çalıştı ve neler yaptı*	Broşür
»	*Eski ve yeni yazı dili*	Kitap
»	*Çepniler Balıkesir'de*	»
»	*Köy kitabı*	»
»	*Bağcılık*	»

»	*Halk inanmaları*	Kitap
»	*Balıkesir ve köylerinde özel görenek ve inanmalar*	»
Bergama	*Bergama*	»
»	*Halkevi*	Broşür
Bilecik	*Halkevi 1935*	»
»	*C. H. P. 4 üncü büyük kurultayında genel başkan Kamâl Atatürk'ün söylevi*	Kitap
Bilecik	*Meyvecilek iş klavuzu*	Kitap
»	*Ulusum ve Ülküm*	»
»	*Geceler*	»
»	*Hayvanlarda dalak hastalığı*	»
»	*Bağcılık hakkında faydalı bilgiler*	»
»	*Halkevinin 935 yılı çalışma raporu*	Rapor
Bilecik	*Pamuk yetiştirme klavuzu*	Kitap
»	*Geçmiş olsun*	Piyes
Bolu	*Çamlar ve göller ülkesi*	Kitap
Bursa	*Sağlık öğütleri*	»
»	*Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar*	»
»	*Öz Türk adıarı*	»
»	*Bursa hanları*	»
»	*Bursa hamamları*	»
»	*Geçmişte bir Türkçeci*	»
Diyaribekir	*Diyarıbekire bir bakış*	»
»	*Diyarıbekir halkiyatından*	»
Elâziz	*Halkevi 1935*	Broşür
»	*Cumurluk devrinde Elâziz 1935*	»
Gaziantep	*Halkevi broşürü 1934*	»
»	*Gaziantep büyükleri*	Kitap
»	*Eski ve yeni yazı dili*	»
»	*Diş bakımı*	»
»	*26 Eylül Dil bayramı*	»
»	*Karşılıklar klavuzu üzerinde öz Türkçe dersler*	»
»	*Gaziantep dilinin tetkiki*	»
»	*Yunus Emre*	»
»	*Gaziantep ağzında sentaks araştırmaları*	»
»	*Pamuk ziraati*	»
»	*Gözlerimizi trahomdan koruyalım*	»
»	*Tedavili terbiye ve körler*	»
Giresun	*Halkevi*	Broşür
»	*Halkevi çalışma broşürü*	»
»	*Zehirli gazlar hakkında Halkevinde verilen dersler*	Kitap
İstanbul	*Ahlâk ve dinin iki kaynağı*	»
»	*M. Kemâl*	»

»	*Gençliğin cinsi terbiyesi*	Kitap
»	*Zühreví hastalıklar hakkında genel kısa bilgilerden*	»
»	*Frengi niçin ayıp görülür*	»
»	*İstanbul Halkevinin geçen iki yıllık işleri*	»
»	*İstanbul Halkevinin 1934 yılı içinde yaptıkları*	»
İzmir	*İzmir şairleri antolojisi*	»
»	*Halkevi açıldığı gündenberi*	Broşür
»	*Halkevi İçtimai yardım şubesi broşürü*	»
»	*Yeni psikoloji ve pedagoji*	Kitap
Isparta	*Halkevi*	Broşür
Kadıköy	*Genç şairlerimiz ve eserleri*	Kitap
Kastamonu	*Kastamonu tarihi*	»
Kayseri	*Halkevi armağanı*	Broşür
»	*Kayseri sözlüğü*	Kitap
Konya	*Sahipata ile oğullarının hayat ve eserleri*	»
Konya	*Ayaşlı Şakir*	Kitap
»	*Orhon alfabesinin Anadoludaki izleri*	»
»	*Dil, Edebiyat, Tarih araştırmaları*	»
»	*C. H. P. Genyönkurulunca verdirilen konferanslar*	»
»	*C. H. P. Genyönkurulunca verdirilen konferanslar*	»
Kütahya	*Halk şairleri*	»
»	*Devrim andıcı 9 Mayıs 1935*	»
»	*Karasinek, zararları, korunma çareleri*	»
»	*Halk dersanesi*	İlânlar
»	*Kütahyada Cumhuriyetin on yılı*	Kitap
Mardin	*Omay Han*	»
Mersin	*Öz Türk masalları*	»
»	*Sıtma nedir, nasıl korunulur ?*	»
»	*Zühreví hastalıklar nedir ?*	»
Muğla	*Akşehir kitabeleri ve tetkikat*	»
»	*Türk adları*	»
»	*Tütün ekenlere öğütler*	»
»	*Demokrasinin menşe ve tekâmülü*	»
»	*Halkevi çalışma broşürleri*	Broşür
Ödemiş	*E. Hamdi Akman'ın konferansları*	Kitap
Rize	*Birkaç söz, birkaç satır*	»
Samsun	*1923 - 1933*	Broşür
»	*Köylü ve tütüncülerimizin dikkat nazarlarına*	Kitap
»	*Öz dile doğru*	»
»	*C. H. P. İnkilâp hareketleri*	»
Sivas	*Deliktaşlı Ruhsatinin hayatı*	»

Tekirdağı	*Halkevi broşürü*	Broşür
»	*Marmara*	»
»	*Halkevi*	»
Tire	*Sayın konuklar safa geldiniz*	»
Urfa	*Bir yıllık iş sayımı*	»
»	*Halkevinin bir yıllık iş sayımı*	»
Uşak	*Halkevi*	»
Zonguldak	*Mitat Akif*	Kitap

İmtiyaz Sahibi: Nusret Köymen Umum neşriyatı idare eden: Necibali Küçüka.

Ankara'da Ulus Basımevinde basılmıştır.

ÜLKÜ

Mart 1936 - Ağustos 1936

Sayı: 37 - 42

NUTUKLAR

BÜYÜK TÜRK DEĞİŞİMİ

FELSEFE VE SOSYAL İLİMLER

KÜLTÜR VE EĞİTİM

EDEBİYAT

DİL

TARİH VE COĞRAFYA

EKONOMİ

BAYINDIRLIK

KÖYCÜLÜK

SİYASA

HİKÂYE

KAYBETTİKLERİMİZ

SAĞLIK VE SPOR

HALKEVLERİ

BİBLİYOGRAFYA

TÜRLÜ YAZILAR

ULUS Basımevi